

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİR BAKIŞTA EKONOMİ

TEK SAYFADA ANLATILAN ÖNEMLİ DÜŞÜNÜRLER, TEORİLER, KAVRAMLAR VE GELİŞMELER

FEODALİZM

JOHN MAYNARD KEYNES

İŞBÖLÜMÜ

UZUN VE KISA VADE

PARA YANILSAMASI

IMF VE DÜNYA BANKASI

SERBEST PİYASA EKONOMİSİ

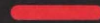
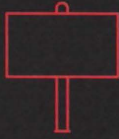
BORÇ | HİSSELER

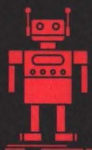

SANAYİ DEVİRİMİ

DAVID
ORRELL

Bir Bakışta Ekonomi

David Orrell

Orijinal Adı: *Instant Economics*

Nova Kitap - 25

Yayın Yönetmeni: *Tuğçe Nida Gökırmak*

Yayıma Hazırlayan: *Bora İşşar*

Düzeltili: *Murat Demirci*

Kapak Tasarım: *Hamdi Akçay*

Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: *Mehmet Büyüktırna*

1. Baskı, Aralık 2021, İstanbul

ISBN: 978-625-8489-13-2

Sertifika No: 46603

Türkçe çeviri © Uğur Gülsün, 2021

Tasarım © Welbeck Non-Fiction Limited, 2021

Metin © Welbeck Non-Fiction Limited, 2021

© Nova Kitap, 2021

Kurumsal satış ve işbirlikleri için iletişim adresi: editor@novakitap.com

Nova Kitap™ Penguin Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. A. Ş.'nin tescilli markasıdır.

Caferağa Mah. Neşe Sok. 1907 Apt. No: 31 Moda, Kadıköy-İstanbul

Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık

Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok. No: 1/6 Zeytinburnu-İstanbul

Tel: (0212) 613 30 06 denizmatbaamucellit@gmail.com

Sertifika No: 48625

David Orrell

BİR BAKIŞTA EKONOMİ

Çeviren
Uğur Gülsün

İÇİNDEKİLER

9 Giriş

TEMEL BİLGİLER

- 12 İktisat Nedir?
- 13 İktisatçı Ne Yapar?
- 14 Servet Nedir?

TARİHSEL SÜREÇ I

15 Antik Çağda İktisat	25 Karl Marx
16 Skolastik İktisat	26 Marjinal Devrim
17 Feodalizm	27 Neoklasik İktisat
18 İslam Ekonomisi	28 Alfred Marshall
19 Çift Taraflı Kayıt Sistemi	29 Carl Menger
20 Merkantilizm	30 Marjinal Verimlilik
21 Sanayi Devrimi	31 Enflasyon
22 Adam Smith	32 Deflasyon
23 Görünmez El	33 Para Yanılsaması
24 Klasik İktisat	

MİKROİKTİSAT

34 Rasyonel Ekonomik İnsan	41 Arz ve Talep Yasası
35 Şirket	42 Denge
36 Tercihler	43 Fiyat Kontrolü
37 Azalan Marjinal Fayda	44 Kayıtsızlık Eğrisi
38 Talep	45 Tüketici Bütçesi
39 Arz	46 Ekonomik Fazla
40 Esneklik	47 Toplumsal Kayıp

48	Fırsat Maliyeti
49	Tam Rekabet
50	Verimlilik
51	Piyasa Başarısızlığı

52	Tekel
53	Alıcı Tekeli (Monopsoni)
54	Dışsal Faktörler

TARİHSEL SÜREÇ II

55	Büyük Buhran
56	Keynes
57	Eğilim
58	Çarpan
59	Uzun ve Kısa Vade

60	Neoklasik Sentez
61	Milton Friedman
62	Şikago Okulu
63	Ana Akım Konsensüs

MAKROİKTİSAT

64	Makroiktisat
65	Yatırım
66	Faiz Oranları
67	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
68	Tüketim
69	Büyüme Etkenleri
70	İşbölümü
71	Karşılaştırmalı Üstünlük
72	Thomas Malthus
73	Durgun Durum Ekonomisi
74	Para Politikaları
75	Tahviller
76	Getiri Eğrisi

77	Kredi Notu
78	Borç
79	Vergi
80	Ölüm Ekonomisi
81	Fiyat Endeksi
82	Negatif Faiz Oranları
83	Maliye Politikası
84	Neoliberalizm
85	Uluslararası Ticaret
86	İkili Dengeler
87	Kalkınma İktisadı
88	Randomize Kontrollü Çalışma

SİSTEMLER VE KURUMLAR

89	Özel Mülkiyet	94	Berlin Duvarı'nın Yıkılışı
90	Ortak Mülkiyet	95	Karma Ekonomi
91	Piyasalar	96	IMF ve Dünya Bankası
92	Serbest Piyasa Ekonomisi	97	Emek
93	Komünizm	98	Devletin Rolü

EKONOMİK MODEL

99	Ekonomik Model	107	Tutsak İkilemi
100	William Petty	108	Arrow-Debreu Modeli
101	Laissez Faire Ekonomisi	109	Temsili Ajan
102	Léon Walras	110	DSGE Modeli
103	Pareto İlkesi	111	Ekonometri
104	IS-LM Modeli	112	Öngörülemeyen Ekonomi
105	Phillips Eğrisi	113	Entegre İklim-Ekonomisi Modelleri
106	Beklenen Fayda Teorisi		

PARA

114	Paranın Tarihçesi	123	Hiperenflasyon
115	Paranın İki Yüzü	124	Borçlar ve Açıklar
116	Çetele Çubuklar	125	Modern Para Teorisi
117	Altın ve Gümüş	126	Parasal Genişleme
118	Kâğıt Para	127	Temel Gelir
119	İtibari Para	128	Döviz Kurları
120	Kısmi Rezerv Bankacılığı	129	Avro
121	Merkez Bankaları	130	Kredi Kartları
122	Bankaların Para Yaratması	131	Kripto Para

EKONOMİK BÜYÜME

132	Neoklasik Büyüme Modeli	135	Beşeri Sermaye
133	Yaratıcı Yıkım	136	Yeni Büyüme Teorisi
134	İş Döngüsü	137	Ekonomik Büyümeyi Desteklemek

FİNANS

138	Menkul Kıymetler	144	Serbest Yatırım Fonları
139	Hisse Senetleri	145	Black-Scholes
140	Modern Portföy Teorisi	146	Türevler
141	Rasgele Seyirler	147	Riske Maruz Değer
142	Etkin Piyasa Hipotezi	148	Finansal Hizmetler Sektörü
143	Opsiyonlar		

EKONOMİ MODELLEMESİ II

149	Büyük Finansal Kriz	155	Karmaşıklık İktisadı
150	Kriz Sonrası İktisat	156	Sistem Dinamikleri
151	Davranışsal İktisat	157	Etmen Tabanlı Modeller
152	Bilişsel Önyargılar	158	Evrimsel İktisat
153	Beklenti Teorisi	159	Kuantum Ekonomisi
154	Davranışsal Finans		

ZORLUKLAR

160	Toprak	166	İstikrarsızlık
161	Eşitsizlik	167	Hiperküreselleşme
162	Thomas Piketty	168	Güç
163	Büyümenin Sınırları	169	Cinsiyet
164	İklim Değişikliği Ekonomisi	170	Vergi Kaçakçılığı
165	GSYH'ye Alternatifler	171	Etik

172	Terimler Sözlüğü	174	İlave Okuma

GİRİŞ

Bu kitap, sindirimi kolay (ama besleyici) 160 başlık altında –antik çağlardan günümüze– bir tarihsel seyir içinde, altın piyasalarından karmaşık finansal türövlere kadar en geniş kapsamlıya ekonomiye bir giriş mahiyetindedir.

Ekonomi bilimi yani iktisat neden önemlidir, dünyayı nasıl etkilemiştir ve sizin için anlamı nedir? Yakın zamana kadar, iktisada giriş kitapları bu sorulara cevap verir ve okuyucularını genelde aşağıdaki gibi temel bir tarihsel özet yaparak yönlendirirdi:

Eskiden insanlar mal alışverişini takas yoluyla yaparlardı. Sonra altın veya gümüşten yapılmış sikkeleri kullanmaya başladılar ve piyasa ekonomisine zemin hazırladılar. Yüzyıllar boyunca, feodalizm gibi sistemler altında, piyasalar küçük ölçekliydi, iktisat konusundaki bilgilerimiz de sınırlı kaldı. Bu durum on sekizinci yüzyılda ekonomik büyümeyi hızlandıran Sanayi Devrimi ile değişirken, Adam Smith başta olmak üzere iktisatçılar piyasanın “görünmez eli”nin fiyatları ar zve talep yasasına göre dengelediğini öne sürdüler.

Yirminci yüzyıl boyunca iktisatçılar, aynen Smith'in öngördüğü gibi, serbest piyasaların birtakım olumsuzluklara rağmen optimal sonuçlar doğurduğunu kanıtlamak için gelişmiş matematiksel araçlar kullandılar. Hatta bir uzmanın söylediği gibi, “iPhone'u elimize o görünmez elin verdiği” bile iddia edildi.

Günümüzde finans alanında çalışanlar, hisse senedi piyasalarında tahminlerde bulunmak ve yüksek düzeyde bilimsel risk yönetimi yapmak için Nobel ödüllü iktisatçılar tarafından geliştirilen modelleri kullanıyor, politika belirleyiciler ve kamuoyu da karmaşık sosyal konuları anlayabilmek için iktisatçılara kulak veriyor. İktisat, farklı yaklaşımları kapsayan geniş bir alandır. Bununla birlikte sadece ekonomik konuları değil, mutluluktan çevre yönetimine kadar yaşamın birçok yönünü anlamayı sağlayan, genellikle tutarlı bir çerçeve sunar. İktisat, hiçbir zaman bugünkü kadar önemli olmamıştır.

Büyük Finansal Kriz'den (2007/8) aldığımız dersleri özümsemek için yeterince zamanımız oldu. Günümüzde yukarıdaki gibi söylemlerin fazla bir geçerliliği kalmamıştır. Aslında (sonuncusu hariç) bütün o cümleler en iyimser yaklaşımla yalnızca kısmen doğrudur.

Paranın doğuşu sikkelerle değil antik kredi sistemleriyle olmuştur. İnsanlar antik çağlardan beri iktisat üzerine düşünegelmiştir ve birçok öğretileri (örneğin “adil fiyatlandırma”) modern ekonomistler tarafından göz ardı edilse de bugün hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

“Arz ve talep yasası” bir yasa değildir; mühendislerin bize iPhone vermek için kullandıkları görünmez ele dair de bilimsel bir kanıt yoktur. Ödüllü formüller ekonomiyi çökertmenin eşğine getirmiştir. Ayrıca finansal bir krizi bile öngöremeyen iktisatçıların, bir çevre krizini önleme konusunda da pek güvenilir olmadıkları yönünde genel bir kanaat oluşmuştur.

En önemlisi, iktisat nesnel bir bilim değil, iktisadi teorilerin mevcut sosyal yapıyı hem yansıttığı hem de şekillendirdiği bir insan arayışıdır. Dolayısıyla iktisadi modeller, dünyaya dair hikâyeler olarak görülebilir ve bu hikâyeler gerçekler hakkında olduğu kadar anlatıcıları hakkında da bir şeyler söyler (ve bazen en iyi hikâyeler eski olanlardır).

Bütün bunlar sizi iktisattan soğutabilir ama aksine ısındırmalıdır. Çünkü iktisat, gerçekten hiç bugün olduğu kadar önemli olmamıştır.

Dünya üst üste gelen ve birbiriyle bağlantılı bir dizi sorunla karşı karşıyadır ki bunların hepsi de iktisatla ilişkilidir ve çözümleri de yeni iktisadi yaklaşımlar gerektirmektedir.

Eşitsizlik bunlardan biridir. İş dünyasının önde gelen zenginlerinden Nick Hanauer 2014'teki bir TED konuşmasında “plütokrat dostlarını” şöyle uyardı: “Eğer zenginlik, güç ve gelir sadece kaymak tabakada toplanmaya devam ederse, toplumumuz kapitalist demokrasiden neofeodal bir antiyencilığe evrilecektir.” Eğer durum gerçekten de böyleyse, tavsiye almak için bin yıl öncesinin iktisadi öğretilerine başvurmamız yakındır.

Diğer bir sorun da finansal istikrarsızlıktır. Krizden aldığımız bir ders de şudur ki mevcut ekonomik modeller sadece finansal çöküşü öngörmekte başarısız olmakla kalmamış, aynı zamanda kullanıcılarına yanlış bir güvenlik hissi vererek buna zemin de hazırlamıştır.

Son olarak, yaşanan iklim krizi, daima büyümeye vurgu yapan geleneksel iktisadın yanıtlamakta yetersiz kaldığı belli olan bir soru sormaktadır: Büyümenin sınırları var mıdır?

Neyse ki iktisat, tarihsel olarak en büyük ilerlemeleri bu tür krizlerle karşı karşıya kaldığında kaydetmiştir. Göreceğimiz gibi, 1930'ların Büyük Buhran'ı yeni bir iktisat anlayışına yol açmıştı. En son kriz de benzer bir etki yaratıyor ve iktisat, karmaşıklık biliminden biyolojiye kadar bir dizi alan üzerinden yeni yaklaşımlar arayışına girişiyor.

Bu kitap, iktisat bilimine, geleneksel teorinin nerede işlediğini, nerede çöktüğünü, eski ve yeni sorunları ele almada alternatif fikirlerin nerelerde kullanıldığını gösteren genel bir bakış sunacaktır. Başlıklar temalar halinde bölünürken aynı zamanda kaba bir kronolojik sıralama da amaçlanmıştır, ancak hepsi birbirinden bağımsızdır; yani okuyucular başlıklar arasında istedikleri gibi gezinebilirler.

Nobel ödüllü bir nükleer kimyagerken iktisatçı olan Frederick Soddy, iktisat biliminin madde ve ruh arasındaki boşluğu işgal ettiği kanaatine varmıştı. 1920 tarihli *Cartesian Economics* [Kartezyen İktisat] adlı kitabında şöyle yazıyordu: “İşte iktisat bilimi tam da bu ara bölgede duruyor. Elektronun ya da ruhun nihai felsefesinden etkilenmez. Daha çok fizikğin ve zihnin, bu iki uç dünyanın etkileşimiyle, gündelik yaşamdaki müşterek yönleriyle ilgilenir.

Bu gizemli dünyaya bir göz atmak istiyorsanız okumaya devam edin.

İKTİSAT NEDİR?

Geleneksel tanımlardan birine göre iktisat, “kıtlığın” bilimidir.

AMAÇLAR VE ARAÇLAR

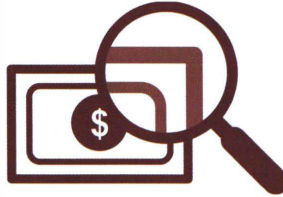
İngiliz iktisatçı Lionel Robbins, 1932’de “İktisat, farklı kullanımlara sahip kıt kaynaklar ile sınırsız ihtiyaçlar arasında ilişki kurarak insan davranışları üzerinde çalışan bir bilimdir,” diye yazmıştı. Benzer tanımlamalara modern ders kitaplarında halen rastlamak mümkündür. *Economist* dergisine göre, “En özlü, en objektif tanımla iktisat, toplumların kıt kaynaklarını nasıl kullandığının bilimidir.”

KASVETLİ BİLİM

On dokuzuncu yüzyılda yaşayan Victoria dönemi tarihçisi Thomas Carlyle’in (köleliği savunan bir makalesinde) iktisadı “kasvetli bilim” olarak tanımlaması ünlüdür. Bu tanımlamanın nedeni özellikle “kıtlık” vurgusudur.

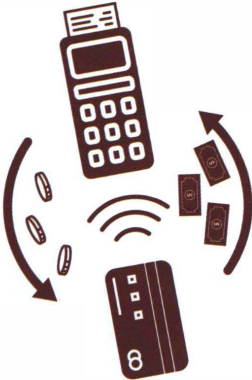
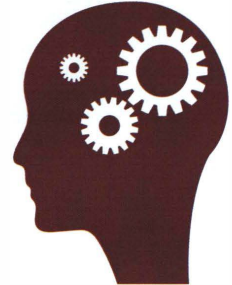
PARANIN BİLİMİ

Bu kitapta da tercih ettiğimiz daha basit tanıma göreyseniz iktisat, para ile ilgili yapılan her türlü işlemin bilimidir.

İleride göreceğimiz gibi iktisat, beşeri bilimler ve doğa bilimleri arasındaki tartışmalı sınırdan geçen ve psikoloji, sosyoloji, muhasebe ve uygulamalı matematik gibi birçok disiplini birleştiren bir bilimdir. Belki de daha kolayını yapıp “İktisatçı ne iş yapar?” diye sormalıyız.

Fakat kimilerine göre iktisat, genel olarak insan sistemlerini analiz etmenin bir yöntemidir. İktisatçı Gary Becker, “İktisat, kıt kaynakları birbirleriyle yarışan talepler arasında paylaşımın bilimidir” derken Robbins’in sözlerini yinelemiş oluyordu. Ama yaklaşımını 1976’da “maksimize edici davranış, sabit tercihler ve piyasa dengesinin acımasızca ve yılmadan kullanılan” bir kombinasyonu olarak yeniden tanımladı.

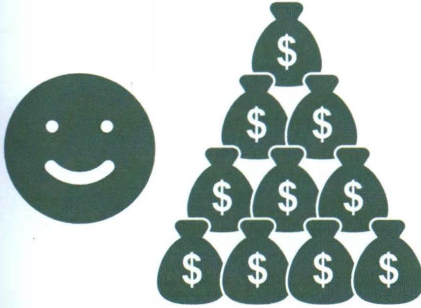

İKTİSATÇI NE YAPAR?

İktisatçılar verileri analiz eder, eğilimleri araştırır ve ekonomik sorunları değerlendirir. Üniversiteler, işletmeler, hükümetler, düşünce kuruluşları, bankalar vb. için çalışabilirler. Ayrıca yaşanan krizlerin nedenlerini açıklamak üzere haber programlarına çağınırlar.

BİR İKTİSATÇININ YAŞAMI

İktisatçılar iyi maaş alırlar. 2018'de ABD'de bir iktisatçının yıllık ortalama maaşı 104.340 dolardı. Bu rakam, genel olarak sosyal bilimciler için ortalama 78.650 dolar, tüm meslekler için ise 38.640 dolardır.

Göreğimiz üzere, iktisatçılar bir dizi farklı alanda uzmanlaşabilirler:

- **Mikroiktisat:** Bireylerin ve firmaların davranışlarını inceler.
- **Makroiktisat:** Büyüme, işsizlik ve enflasyon gibi "büyük resme" ilişkin konularla ilgilidir.
- **Ekonometri:** Verilerdeki korelasyon veya eğilimlerle çalışır.
- **Finans:** Yatırımlar, piyasalar ve riskle ilgilidir.
- **Endüstriyel organizasyon:** Firmaların ve piyasaların yapısıyla ilgilidir.
- **Uluslararası iktisat:** Uluslararası ticaret ve küreselleşmenin etkilerini inceler.
- **Çalışma iktisadı:** İstihdam ve ücretlerle ilgilidir.
- **Kamu maliyesi:** Vergi, bütçe vb. ile ilgili hükümet politikalarıyla alakalıdır.

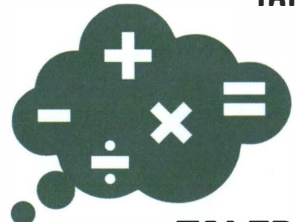

İKTİSAT UZMANI

İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'in 1924'te yazdığı gibi, "İktisat uzmanı, nadir bulunan bir yetenek kombinasyonuna sahip olmalıdır. Bir dereceye kadar matematikçi, tarihçi, devlet adamı ve filozof olmalıdır. Sembollerini anlamalı ve doğru kelimelerle konuşmalıdır. Özel konuları genel terimlerle düşünebilmeli ve aynı düşünce pratiğinde hem soyuta hem de somuta temas edebilmelidir. Geleceğin amaçları için bugünü, geçmişin ışığında incelemelidir. İnsan doğasının veya kurumlarının hiçbir parçası tamamen onun bakış açısının dışında kalmamalıdır." Bu tanıma göre iyi maaş almalarına şaşmamalı doğrusu!

ARZ

YATIRIM

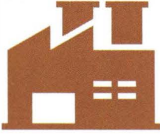
TALEP

SERVET NEDİR?

İktisadın temel sorularından biri de (ne olduğunu bildiğimizi varsaydıgı) servetin nasıl çoğaltılacağıdır.

MADDİ SERVET

Servetin bir ölçüsü, özellikle **Sanayi Devrimi**'nin başlamasından bu yana geçen 300 yılda, genel olarak **muazzam gelişmeler** gösteren **maddi refahımızdır**.

Ayrıca, **diğer bolluk ölçütlerinde de büyük artışlar** yaşadık. Artık tarihte **hiç sahip olmadığımız kadar çok eşyaya, daha gelişmiş oyuncaklara ve makinelere** sahibiz.

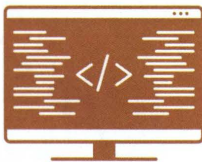

On dokuzuncu yüzyılın başlarında, İngiltere'de **ortalama yaşam süresi** (biraz da bebek ölümleri nedeniyle) yaklaşık 40 yıldır. Şimdiye bunun neredeyse **iki katıdır**.

SANAL SERVET

İktisat, aynı zamanda oldukça farklı bir başka servet türüyle, yani **sanal servetle** de ilgilenir. Bu da daha çok **mülkiyet hakları yoluyla bir şeyi değerli kılma gücüyle** alakalıdır. Örneğin, **Bill Gates, Windows işletim sisteminde kullanma yetkileri** tanımlayarak inanılmaz derecede büyük bir servete sahip olmuştur. **Bilgisayar sunucularını** çalıştırmak için kullanılan **Linux yazılımı** gibi **açık kaynak kodu** geliştiren programcılar, milyarlardan vazgeçmektedir.

İşte iktisat, **servetin parayla işlem gören bu gerçek ve sanal türleri arasında faaliyet gösterir. Para sistemi, gerçek mal ve hizmetlere karşılık gelen sanal sayılar** atamanın bir yoludur.

Maddi servetteki bu patlamayla birlikte **iktisadın prestiji** artmıştır ama iktisatçıların yalnızca

destekleyici ve açıklayıcı bir rol oynadığını unutmamalıyız, çünkü **Sanayi Devrimi** iktisatçıları tarafından değil, **mühendisler** tarafından gerçekleştirilmiştir! Ve daha sonra da görüleceği gibi, **ekonomik büyüme** her zaman **büyük ilerlemelere** karşılık gelmez.

ANTİK ÇAĞDA İKTİSAT

"İktisat" (Ekonomi) sözcüğü Yunanca kökenlidir. Oikos ("hane") ve nomos ("yasa") sözcüklerinin birleşiminden türetilmiştir. "Hane yasası" veya "ev yönetimi" anlamına gelir.

KSENOPHON

Konuyla ilgili ilk kitaplardan biri, Platon'un çağdaşı olan **filozof Ksenophon'a** (MÖ 431-yaklaşık 360) aittir. *Oikonomikos* adlı kitabı **"iyi hane yöneticisinin işlerini"** tanımlıyordu. Atina'nın hem nüfus hem de **karmaşıklık** açısından hızla büyüdüğü bir zamanda yazılan kitap **karmaşıklıkların** en iyi **işbölümü** yoluyla yapılabileceğini savunuyordu ki daha sonra bu fikri **Adam Smith** de benimseyecekti.

PLATON

Platon (MÖ 427-347), **Devlet** adlı eserinde **"koruyucular"** adıyla bilinen filozof krallar tarafından yönetilen **ütöpik** bir toplumdan söz etmiştir. **Yolsuzlukları önlemek** için, bu koruyucuların **"mülk sahibi olmalarına, altın veya gümüşe el sürmelerine izin verilmeyecek** ve yalnızca temel bir geçim ücreti alacaklardı. Dolayısıyla kendileri için değil, **bir bütün olarak toplumun refahı** için çalışacaklardı."

ARİSTOTELES

Platon'un öğrencisi **Aristoteles** (MÖ 384-322), tüccarların genellikle **değerli bir şey üreterek değil, sadece alışveriş veya tefecilik (faiz karşılığında borç verme)** yoluyla **zengin** olduklarını fark etti. Bu nedenle **Politika**'da **iki tür alışveriş** tanımladı. Gerçek ihtiyaçları karşılamayı amaçlayan **"doğal"**, yalnızca para kazanmayı hedefleyen ise **"yapay"** olarak nitelendirdi.

Göreceğimiz üzere, **yolsuzluk ve spekülasyon** gibi etik konular, iktisat için bugün **hâlâ önemli bir sorun** teşkil ederler.

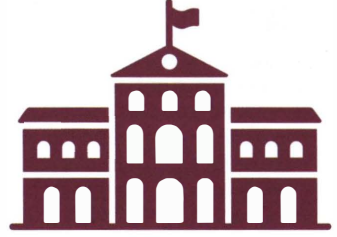

SKOLASTİK İKTİSAT

Ortaçağda, bugün skolastik iktisat olarak bilinen ekonomik düşünce okulu, Aristoteles'in fikirlerini Hıristiyan ideolojisiyle birleştirdi ve etik sorunlara odaklandı.

İLK ÜNİVERSİTELER

Bologna (1088'de kuruldu), Paris (yaklaşık 1150) ve Oxford (1167) gibi ilk üniversitelerde müfredatın çekirdeğini Aristotelesçi felsefe oluşturdu.

ETİK SORUNLAR

Bunlar bugün de hâlâ güncelliğini koruyan sorunlardır. 1986 yılından bir araştırmada, rasgele seçilmiş bir grup Kanadalıya şu soru sorulmuştu:

“Bir hırdavatçı 15 dolara kar küreği satıyor. Büyük bir kar fırtınasının ertesi sabahı mağaza, fiyatı 20 dolara yükseltiyor. Bu eylemi nasıl değerlendirirsiniz: Tamamen adil, kabul edilebilir, biraz adaletsiz ya da çok adaletsiz?”

AQUINAS

Paris ve Köln'de ders veren Dominiken rahip Aziz Thomas Aquinas (1225-74), Yunan felsefesinin rasyonelliğini vurgulayarak, “insandaki akıl, dünyadaki Tanrı gibidir,” diye yazmıştı. Alıcının da satıcının da baskı altında hareket etmemesini yahut karşındakinden yararlanmaya çalışmamasını, yani işlemlerin “adil fiyatlı” olması gerektiğini savunuyordu.

Ankete katılanların yüzde 82'si “biraz adaletsiz” veya “çok adaletsiz” seçeneğini işaretlemişti. Tüketiciler bugün, durumlarından yararlanılmasını, ortaçağda olduğundan çok daha fazla kabul edilemez buluyorlar.

FEODALİZM

İktisat daima hâkim sosyal yapılar ve inançlar tarafından şekillendirilir. Skolastik iktisat da kısmen, paradan ziyade toprağın ve gücün önemli olduğu, Avrupa'daki feodal sistemin bir ürünüydü.

TOPRAK SAHİPLERİ

Hükümdarlar topraklarına toprak verirdi, onlar da mülkte çalışma, askerlik hizmeti ve tarımsal ürünün bir kısmı karşılığında tebaalarına arazileri pay ederlerdi. Geniş araziler, toplu kullanılan

ortak alanlar olarak ayrılır, hayvan otlatma ve yakacak odun toplama gibi amaçlar için kullanılırdı. En güçlü toprak sahibi de para ve ekonomi hakkında en çok görüş bildiren Kilise idi.

ETİK

Odak, verimlilik değil etik üzerindeydi. Thomas Aquinas'a göre, "Hayırseverlik, tüm erdemlerle ilişkilidir, dolayısıyla tüm erdemlerin anasıdır." Hırs, ölümcül bir günah olarak görülürdü.

Artık feodal bir sistemde yaşamıyoruz, ancak bugün de aynı sorunlarla karşı karşıyayız. Örneğin, günümüzde dünyanın atmosferi gibi ortak alanların

nasıl başarıyla yönetileceği sorusu ivedilikle yanıt beklemektedir. Ve bugün, tekeli toprak sahiplerinin yerini, dijital feodalizm diye anılan sistemde var olan tekeli fikri mülkiyet sahipleri almıştır.

2007/8 Büyük Finansal Krizi'nden bu yana, iktisadın etik meselelere yeniden eğilmesi için gitgide artan çağrılar yapılmaktadır.

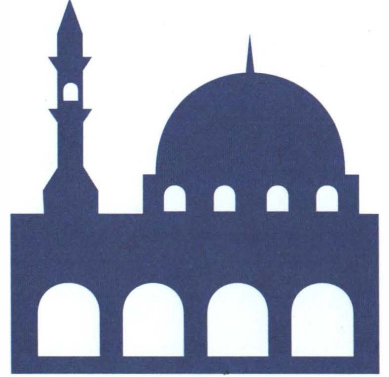
İSLAM EKONOMİSİ

Kutsal Kitap'ta olduğu gibi, Kuran gibi kutsal İslami metinler de iktisadî ilgilendiren ifadelerle yer verir. İslam hukuku borç alım satımını, faiz uygulamalarını ve kumar oynamayı yasaklar. İslam ayrıca her finansal varlığın gerçek (reel) bir varlığa dayanması gerektiğini söyler.

İBN HALDUN

İslam ekonomisinin kurucusu olarak genellikle âlim İbn Haldun (1332-1406) görülür. Fikirlerinin birçoğu, Adam Smith'e ilham kaynağı olmuştur.

Örneğin, hasat sırasında işbölümünün nasıl artıdeğer yarattığını ortaya koymuş, "işbirliği" yoluyla, kişilerin kendi ihtiyaçlarından katbekat fazla ihtiyaçlar karşılanabilir," demiştir.

VERGİ POLİTİKASI

İbn Haldun, aynı zamanda (daha sonra tartışılacağı üzere) emek değeri teorisinin bir versiyonunu ve arz talep teorisini geliştiren kişi olarak da tanınır. Vergi politikası hakkındaki görüşleri, Ronald Reagan tarafından bile dile getirilmiştir. İbn Haldun, "Bilinmelidir ki, hanedanların başlangıcında küçük oranlarda vergilerle büyük gelir sağlanır. Hanedanların sonlarına doğru ise vergi oranları yükselir ama gelirlerde azalma olur," yazmıştı. Reagan da "düşük vergi oranları ile yüksek gelirler elde etmeye çalışıyoruz," demişti.

İslami finans, büyük miktarlarda borç alım satımını, faiz yükünü ve gerçek hiçbir dayanağı olmayan türevler üzerine kumar oynamayı içeren modern finansal sistemimize farklı bir bakış açısı getiriyor.

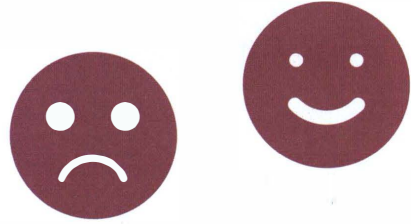
ÇİFT TARAFLI KAYIT SİSTEMİ

On beşinci yüzyılda paranın artan rolü, takibini kolaylaştıracak bir yöntem arayışına neden oldu. Ticari muhasebede yüz yılı aşkın bir süredir kullanılmakta olan çift taraflı kayıt sistemi, ilk olarak matematikçi ve Fransisken rahip Luca Pacioli'nin 1494 tarihli Summa de arithmetica adlı kitabında tarif edilmiştir.

KÂR

Bu yöntemle işletmenin kârlılık durumunu hızlı bir şekilde görme olanağı oluyordu. Charles Dickens'in 1849 tarihli *David Copperfield* romanında Bay Micawber, "Yıllık gelir 20 sterlin, yıllık harcama 19,19,6 sterlin; sonuç mutluluk. Yıllık gelir 20 sterlin, yıllık harcama 20,0,6 ise sonuç sefalet," diyordu.

ALACAKLAR VE BORÇLAR

Yönteme çift taraflı kayıt denmesinin nedeni, her işlemin bir kez borç ve bir kez alacak olarak iki farklı hesaba girilmesidir. Bir taraftaki her alacak için, diğer tarafta bir borç hanesi vardır.

Yöntem, hataların tespit edilmesini kolaylaştırıyordu çünkü tüm hesaplardaki alacakların toplamı, borçların toplamı ile dengelenmek durumundaydı.

Tabii ki tüm bu kontrol mekanizmalarına rağmen muhasebeciler kayıtlarda tahrifat yapmanın ya da en azından biraz oynamanın yollarını hâlâ bulabiliyor. Birleşik Krallık seyahat firması *Thomas Cook*'un 2019'da iflas etmesinin bir nedeni de şerefiye kalemi altında topladığı 1,1 milyarlık gayri maddi duran varlığı gider olarak yazmak durumunda kalmasıydı.

MERKANTİLİZM

Rönesans çağında (on dördüncü ile on yedinci yüzyıllar), ekonomik faaliyetleri artırarak değil, mümkün olduğunca değerli metallere ulaşarak "hazine" oluşturmak suretiyle, uluslara sürdürülebilir güç ve nüfuz temin etme amacı taşıyan merkantilizm doktrini ortaya çıktı.

TEFECİLİK

Tefecilik üzerindeki kısıtlamalar **kademeli olarak** gevşetildi. Bunun sonuçlarından biri, İtalya'daki olağanüstü zengin ve güçlü **Medici ailesi** örneğindeki gibi **bankerlerin yükselişi** oldu.

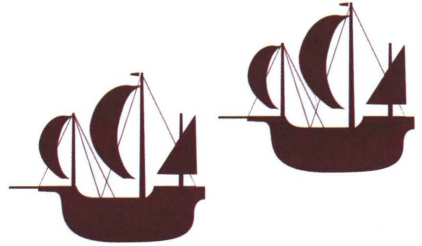

SIFIR TOPLAMLI OYUN

Bu görüşe göre, **ekonomi sıfır toplamı bir oyundur**. **Doğu Hindistan Şirketi**'nin yöneticisi **Thomas Mun**'un (1571-1641) dediği gibi: **"Bir adamın kaybı başka bir adamın kazancıdır."** Adam Smith daha sonra bu doktrinin uluslara, **"tüm komşularını fakirleştirmenin kendi menfaatlerine olduğu"** fikrini aşıladığını söyledi.

Bugün, **ABD ve Çin** dahil bazı ülkeler zaman zaman **merkantilist**, yani **komşularını fakirleştiren ticaret politikaları** izlemekle suçlanıyor.

YENİ DÜNYA

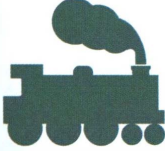
Deniz taşımacılığındaki teknolojik gelişmeler ve Kolomb gibi kâşiflerin keşif gezileri, yeni ticaret yollarının kurulmasına ve dünya ticaretinde büyük patlamaya yol açtı. Ayrıca Yeni Dünya'da sonu yokmuş gibi görünen altın ve gümüş rezervinin keşfi, İspanya gibi ülkelerin (enflasyon sorunu olsa da) kendilerini birdenbire zenginlik içinde bulmaları anlamına geliyordu.

Kolomb, 1503'te Jamaika'dan şöyle yazıyordu: "Altın harika bir şey! Ona sahip olan, arzuladığı her şeyin efendisi olur. İnsan altınla, ruhları cennete bile sokabilir."

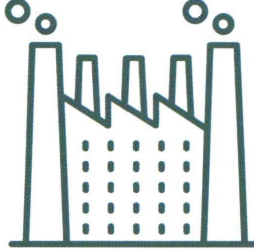
SANAYİ DEVRİMİ

On sekizinci yüzyılın ortalarına kadar, insan ırkının ekonomik çıktılan oldukça istikrarlıydı. Bu durum, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni üretim süreçlerinin ortaya çıktığı Sanayi Devrimi ile değişti.

MAKİNELEŞME

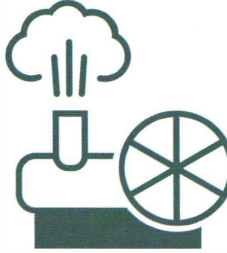
Elle üretim, buharla çalışan makineler ve ardından mekanize fabrikalara dönüştü.

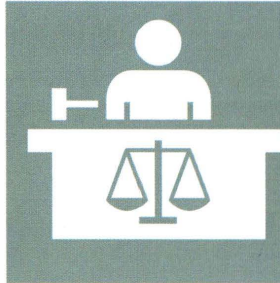
Etkilenen sektörler arasında **tekstil, kimya, demir üretimi, ulaşım vb.** vardı. Devrim, insanların hayatlarının her yönüne, özellikle de **ekonomilerine** dokundu.

ZAMAN ÇİZELGESİ

- 1760 Büyük Britanya'daki tekstil endüstrisi, üretkenlikte büyük bir artışa yol açan makineleşme sürecini başlattı
- 1781 James Watt, çok geçmeden fabrikalara, buharlı gemilere ve trenlere güç sağlaması için kullanılabilecek, geliştirilmiş bir buhar motorunun patentini aldı
- 1793 Samuel Slater, Rhode Island'da ilk tekstil fabrikasını açınca devrim de Atlas Okyanusu'nu aşmış oldu
- 1793 Eli Whitney, pamuk liflerini tohumlarından ayıran çirçir makinesini icat etti
- 1811 Ludditler, makine kullanımını protesto etmek için Büyük Britanya'daki fabrikalara saldırdı

Makineleşme, gelir ve yaşam standartlarında büyük artışlara ve ayrıca nüfusta yüksek artış oranlarına yol açtı. Ayrıca, **toprağı kontrol edenlerden**, makineler ve fabrikalar aracılığıyla **sermayeyi kontrol edenlere** doğru bir güç kayması oldu.

YENİ KURUMLAR

Sanayi Devrimi, 1824'te Büyük Britanya'da yasalaşan sendikalar gibi ekonomik kurumların ve şirketler hukukunun gelişimine de yol açtı.

ADAM SMITH

Adam Smith, serbest rekabeti ve ekonomik büyümeyi vurgulayan yeni bir iktisat yaklaşımını savundu. Onun fikirleri kapitalist ekonomi hakkındaki düşüncelerimizi şekillendirdi.

YAŞADIĞI YILLAR 1723-90

UYRUĞU İSKOÇ

EKOLÜ KLASİK İKTİSAT

BAŞLICA ESERLERİ AHLAKİ DUYGULAR KURAMI; ULUSLARIN ZENGİNLİĞİ

EMEK DEĞERDİR

Değeri neyin oluşturduğu, iktisadın temel sorularından biridir. Merkantilistler için değer, kıymetli metalin ağırlığıyla ölçülüyordu. Ancak Sanayi Devrimi'nin şafağında yazan Smith, önemli olanın değiş tokuş dinamikleri olduğunu fark etti. Altın veya gümüşün değeri, üretim seviyeleri veya enflasyon gibi faktörlere göre değişiyordu. Fiyatın metalle ölçüldüğü konusunda merkantilistlerle aynı fikirdeydi ama değer in emekle belirlendiğini düşünüyordu.

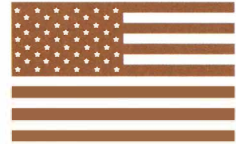

TARİHSEL SÜRECİ

REEL VE NÖMİNAL

Bu nedenle, “nominal” fiyatlar ile bu tür etkileri ortadan kaldıran “reel” fiyatlar arasında bir ayrım yaptı. 1776 tarihli *Ulusların Zenginliği* kitabında: “Bir şeyin gerçek fiyatı, onu elde etmek isteyen adama o şeyin gerçek maliyeti, yani onu elde etmenin zahmet ve eziyetidir,” diyordu.

ABD ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1776 yılı Amerikan devriminin gerçekleştiği yıldır. Smith'in çalışması, oradaki yeni hükümet üzerinde derin bir etki yarattı ve bu etki hâlâ devam ediyor. Örneğin ABD'li iktisatçı George Akerlof, Amerika Birleşik Devletleri'nin “merkezi ideolojisi”nin bugün bile “büyük oranda politikayı yönlendiren Adam Smith'in temel görüşlerine” uygun olduğunu söyler.

GÖRÜNMEZ EL

Smith'in en kalıcı fikri –her ne kadar Ulusların Zenginliği kitabında bu tabir, ticaretle ilgili bir bölümde yalnızca bir kez yer alıyorsa da– fiyatları doğru seviyelerine yönlendiren, piyasaların “görünmez eli” fikri idi. Terim daha sonra iktisatçı Paul Samuelson tarafından Smith'in piyasaların çalışma tarzıyla ilgili vizyonunu açıklamak üzere popüler hale getirildi.

DOĞAL FİYAT

Bu kurala göre, bir varlığın fiyatı, piyasa mekanizmaları tarafından otomatik olarak “doğal fiyatına” (yani emek değerine karşılık gelen fiyata) yönlendirilir. Bir mal çok pahalıysa, piyasaya daha fazla tedarikçi girecek ve rekabet fiyatı aşağı çekecektir. Fiyat çok düşükse, tedarikçiler iflas edecek veya piyasadan ayrılacak ve fiyat yükselecektir.

KİŞİSEL ÇIKARLAR

“Kasabın, bira üreticisinin veya fırıncının bize akşam yemeği sunması, yardımseverlikle-rinden değil, kendi kişisel çıkarlarından dolayıdır. Onların insanlığına değil, özsevgilerine hitap ederiz ve onlara kendi ihtiyaçlarımızı değil, elde edecekleri avantajları söyleriz.”

Adam Smith,
Ulusların Zenginliği

Ya da Samuelson'ın daha sonra 1948 tarihli *İktisat* kitabında yeniden ifade ettiği gibi: “Her birey, yalnızca kişisel çıkarlarının peşinde koşarken, görünmez bir el tarafından herkes için en iyi olanı elde etmeye yönlendirilir.”

KLASİK İKTİSAT

Adam Smith genellikle klasik iktisat olarak bilinen ve çoğunlukla Britanya'da gelişen ekolün kurucusu kabul edilir.

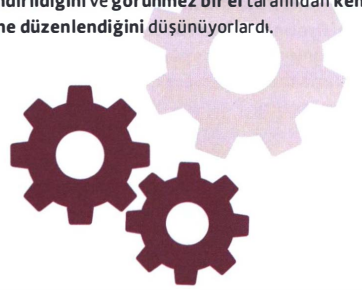
ÜNLÜ KLASİK İKTİSATÇILAR

İlerleyen sayfalarda karşılaşacağımız klasik iktisatçılardan bazıları şunlardır:

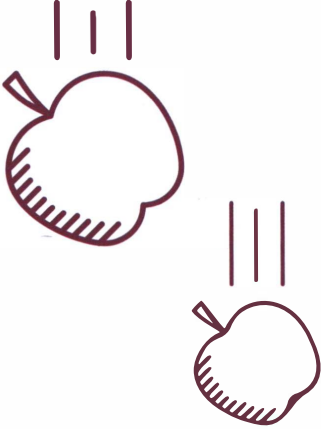
- **Thomas Malthus (1766-1834)** – nüfus artışının kıtlık ve hastalıklarla sınırlanacağını savundu.
- **Jean-Baptiste Say (1767-1832)** – daha çok “Arz kendi talebini yaratır” diyen Say yasasıyla tanınır (ancak aslında böyle bir şey söylememiştir).
- **David Ricardo (1772-1823)** – uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlük yasasını formüle etti.
- **John Stuart Mill (1806-73)** – faydacılığın önde gelen savunucusudur.

MEKANİK YASALAR

Smith gibi, bu düşünürler de piyasa ekonomilerinin mekanik üretim ve değişim yasaları tarafından yönlendirildiğini ve görünmez bir el tarafından kendi kendine düzenlendiğini düşünüyorlardı.

Faiz oranları sermaye talebine göre belirlenirken, ücretler emek talebindeki değişimlere göre yükseliyor ve düşüyordu.

SERBEST TİCARET

Merkantilistlerden farklı olarak, klasik iktisatçılar uluslararası serbest ticareti tercih ettiler.

Mekanik kural arayışları, kısmen Newton fizikinin başarılarından cesaret aldı. Fiyatları doğal seviyelerine çeken görünmez el, yerçekimi yasasının iktisadi eşdeğeri idi.

Klasik iktisatçılar aynı zamanda, **devletin**, örneğin tekellerin oluşumunu önlemede ve **serbest rekabet** koşullarını sağlamada, **önemli bir rol** oynayacağını düşündüler.

KARL MARX

Alman filozof ve iktisatçı Karl Marx, Victoria dönemi fabrikalarında ve kenar mahallelerinde fazlasıyla sergilenen sosyal adaletsizliğin kapitalizmin doğal bir sonucu olduğuna ve niha yet kapitalizmin sonunu getireceğine inanıyordu.

YAŞADIĞI YILLAR 1818-83

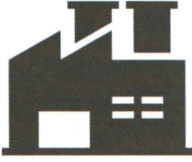
UYRUĞU ALMAN

EKOLÜ MARKSİST İKTİSAT

BAŞLICA ESERLERİ 1848'DE FRIEDRICH ENGELS İLE
YAZDIĞI KOMÜNİST MANİFESTO'VE (İLK CİLDİ 1867'DE
YAYIMLANAN) KAPİTAL

İŞVERENLERE KARŞI İŞÇİLER

Marx'a göre, toplum iki karşıt sınıfa bölünmüştür: üretim araçlarına sahip **kapitalistler** ve emeklerinin ürettiğinden başka bir serveti olmayan **emekçiler**. Zengin **kapitalistler**, işçilerden **daha güçlü** bir konuma sahiptir, bu nedenle **ücretleri ve çalışma koşullarını** dayatma güçleri vardır.

ARTİDEĞER

Marx, klasik iktisatçılardan büyük oranda etkilenmişti. Aslında onları "pespaye" haleflerinden ayırmak için "klasik iktisatçı" terimini ortaya attı. **Adam Smith** gibi, Marx da emeği **nihai değer kaynağı** olarak gördü; ancak **kapitalizmde emekçilerin ürettiği değer ile aldıkları ücret arasında bir uçurum** vardı. Bu "artideğer", kapitalistler tarafından **haksız yere kâr** olarak alınıyordu.

DEVİRİM

Marx, zamanla sermayenin **gidererek yoğunlaşacağını** ve işçilerin **sömürülmesine** ve **yabancılaştırmasına** yol açacağını savunuyordu. Bu süreç sonunda devrime yol açacaktı. **Kapital**'de: "Çanlar, kapitalist özel mülkiyet için çalıyor. **Mülke el koyanların mülküne el konacaktır**," diyordu.

MARJİNAL DEVRİM

Marx, kapitalizmin çöküşünün ana hatlarını çizerken, daha genç bir iktisatçı nesil, günümüzün ana akım iktisat teorisinin temelini oluşturacak oldukça farklı bir "marjinal devrim" başlatıyordu.

MARJİNAL FAYDA

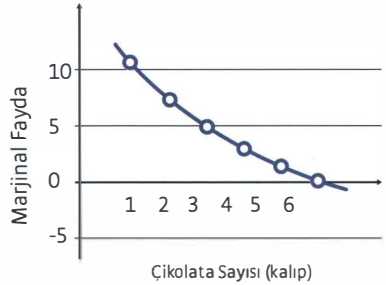
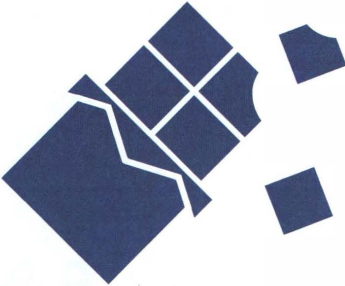
Marjinal devrim, İngiltere'de William Stanley Jevons, Fransa'da Léon Walras ve Avusturya'da Carl Menger'in birbirlerinden bağımsız olarak, **değerin** klasik iktisatçıların iddia ettiği gibi **emek ile değil**, bunun yerine **faydayla**, daha net konuşmak gerekirse **marjinal faydayla** ölçülmesi gerektiği sonucuna vardıkları 1870'lerin başlarına kadar uzanır.

HAZCI HESAP

Fayda kavramı, onu kişinin **mutluluğunu artıran** nitelik biçiminde tanımlayan filozof Jeremy Bentham'a (1748-1832) dayanır. **Sözde Newtoncu "hazcı hesap"**a göre fayda hesaplanabilir:

“Bir yanda tüm zevklerin, diğer yanda ise tüm acıların değerlerini toplayın. Denge zevk tarafındaysa, bireyin çıkarları açısından, eylemin bütününe iyi gözle bakılacaktır. Denge acı tarafındaysa, bu sefer de eylem kötü olarak görülecektir.”

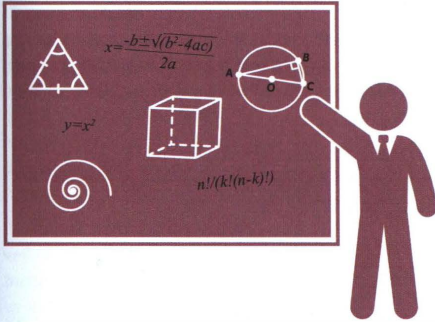
Marjinal fayda, kişinin **mevcut durumunu** hesaba katar, bu nedenle örneğin onuncu bardak suyun faydası muhtemelen birincinin faydasından daha azdır (**azalan marjinal fayda** örneği).

NEOKLASİK İKTİSAT

Fayda teorisi, ekonominin Newton mekaniğine benzer bir “fayda ve kişisel çıkar mekaniği” kullanılarak matematiksel olarak modellenebileceğini öne sürüyordu. Fizikten ilham alan bu yaklaşım, neoklasik iktisat adıyla bilinir oldu.

GERÇEK BİLİM

Emekten faydaya bu geçişin nedeni, kısmen klasik emek değerteorisi ile tutarlı olmayan, finans ve uluslararası ticaretin fiyat üzerindeki artan tesiriydi. Bununla birlikte, konuyu sağlam bir bilimsel temele oturtma isteği de bunda etkili oldu.

Jevons, “iktisat gerçek bir bilim olacaksa, yalnızca analojilerle uğraşmamalıdır; sistematik bir karaktere ulaşmış bütün diğer bilimlere gibi gerçek denklemlerle çalışmalıdır,” demişti.

FAYDANIN ÖLÇÜLMESİ

Enerjinin sosyal eşdeğeri olarak “birim fayda” adı altında bir fayda ölçüsü ortaya atıldı. Elbette, faydayı ölçmek emeği ölçmekten daha kolay değildi ancak Jevons bunun fiyat yoluyla dolaylı yoldan ölçülebileceğini savundu.

“Yerçekimini kendi doğası içinde, bir duyguyu ölçebileceğimizden daha iyi ölçemez ve bilemeyiz; ancak, yerçekimini bir sarkacın hareketindeki etkileriyle ölçtüğümüz gibi, insan zihninin kararları aracılığıyla duyguların eşitliği veya eşitsizliği üzerinde tahmin yürütebiliriz. İrade bizim sarkacımızdır ve salınımları piyasaların fiyat listelerinde en ince ayrıntısına kadar kayda girer.”

William Stanley Jevons

ALFRED MARSHALL

Belki de en etkili neoklasik iktisatçı, 1890'da İktisadın İlkeleri'ni yazan Alfred Marshall oldu. Bu eser, 1950'lere kadar iktisat bölümlerinde ders kitabı olarak okutuldu.

YAŞADIĞI YILLAR 1842-1924

UYRUĞU İNGİLİZ

EKOLÜ NEOKLASİK İKTİSAT

TEMEL ESERLERİ İKTİSADIN İLKELE Rİ (1890)

ARZ VE TALEP

Marshall'ın ders kitabı, **marjinal fayda, arz ve talep, esneklik ve ekonomik fazla** da dahil olmak üzere bir dizi önemli fikri tutarlı bir bütün halinde **birleştirdi**. Bu fikirlerin çoğu, **arz ve talebin** fiyatla nasıl değiştiğini gösteren (daha sonra ayrıntılı şekilde tartışılacak) bir **diyagram** kullanılarak gösterilebilir. **Talep eğrisi aşağı eğimlidir**, çünkü Marshall'ın iddia ettiği gibi, tüketici talebi normalde fiyatla birlikte azalır. **Arz eğrisi ise yukarı eğimlidir**. Marshall, **bu iki doğruyu**, bir noktada birleşen ve o noktada **fiyatı** belirleyen, makasın iki koluna benzetti.

KİSMİ DENGİ

İki eğrinin kesiştiği nokta, arzın talebe tam olarak **denk geldiği** ve piyasanın razı olduğu **denge fiyatını** temsil ediyordu. Buna **kısmi denge analizi** adı verildi, çünkü **belirli bir mal için yalnızca bir piyasayı dikkate alıyordu**. Birbirle bağlantılı kaç pazarın dengeye geldiği sorunu daha sonra **Léon Walras** tarafından ele alındı.

Marshall ayrıca, alanı tanımlayan **“politik ekonomi”** terimi yerine **“iktisat”** kelimesinin kullanımını yaygınlaştırdı.

MATEMATİKSEL BİYOLOJİ

Marshall ders kitabının önsözünde **“iktisatçının Mekke'si ekonomik biyolojidir”** ancak **“biyolojik kavramlar mekanğin kilerden daha karmaşıktır**. Bu nedenle temeller üzerine yazılan bir kitap, **mekanik analogilere** nispeten geniş yer vermeli ve **denge** terimini sıklıkla kullanmalıdır” demişti.

CARL MENDER

Avusturyalı iktisatçı Carl Menger, daha farklı bir marjinal fayda teorisi geliştirdi.

YAŞADIĞI YILLAR 1840-1921

UYRUĞU AVUSTURYALI

EKOLÜ AVUSTURYA İKTİSADİ

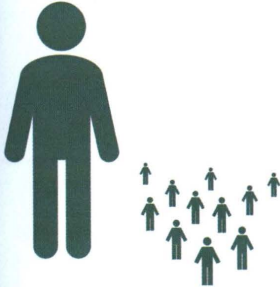

BAŞLICA ESERLERİ İKTİSADIN İLKELERİ (1871)

ÖZNEL DEĞER

Bentham'dan farklı olarak Menger, faydanın "birim fayda" ile nesnel bir şekilde ölçülebilecek bir şey olduğuna inanmıyordu. Bunun yerine öznel değer teorisiyle, faydanın öznel, yani kişiye bağlı olduğunu, dolayısıyla kendileri için neyin en iyi olduğuna yalnızca bireylerin karar verebileceğini savundu.

Bu sebeple, iktisadın gruplara veya kümelerine değil, kendi başına hareket edebilen ve karar verebilen bireylere odaklanması gerektiğini inanıyordu.

TİCARET OLANAĞI

Bir miktar paranın bir miktar malla değiş tokuş edilmesi, ikisinin bir şekilde eşdeğer olduğu anlamına gelmez. Ticaretin bütün amacı, insanların sahip oldukları malları ihtiyaç duydukları veya daha fazla değer verdikleri şeylerle takas etmelerini, böylece iki tarafın da kazanmasını sağlamaktır. Aracılar, alıcı ve satıcıları bir araya getirerek önemli bir hizmet sunarlar.

KURUMLAR

Menger, para ve dil kullanımı da dahil olmak üzere sosyal kurumların insan ihtiyaçlarına bir çözüm olarak organik yollarla ortaya çıktığını ve bu nedenle bilinçli şekilde tasarlanmalarına veya planlanmalarına gerek olmadığını savunuyordu.

Menger, daha sonra göreceğimiz gibi, etkisi hâlâ devam eden Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusuydu.

MARJİNAL VERİMLİLİK

Amerika Birleşik Devletleri'nde, iktisatçı John Bates Clark (1847–1938), marjinal fayda teorisini kazanç ve üretkenlik sorununa uyguladı.

DOĞA YASASI

Clark'ın analizi, insanların **ürettiklerini kazandıkları** sonucuna ulaşıyordu. Bir başka ifadeyle, 1899 tarihli *The Distribution of Wealth* [Servetin Dağılımı] adlı eserinde de geçtiği üzere "Gelirin topluma dağılımı bir **doğa yasası** yoluyla kontrol edilir... Bu yasa **engelsiz** çalışırsa, **her üretim aktörüne kendi yarattığı servet kadarı verilir**," diyor.

UZUN VADE

Tabii ki, bu **denge** ancak **uzun vadede** elde edilebilirdi. İşçilere **çok fazla** veya **çok az ödeme** yapıldığı **kısa vadeli dalgalanmalar** yaşanacaktı. Clark, bu fikri **okyanustaki dalgalar metaforunu** kullanarak açıkladı: "Boyutu düşünüldüğünde okyanus yüzeyinde sadece **önemsiz düzeyde dalgalanmalar** olur." Gelgelelim "Kuş bakışı bakarsak... dalgaları ve akıntıları '**dengeyi bozucu nedenlerden**' kaynaklanan **küçük sapmalar** olarak ele alabiliriz."

ADİL ÜCRET?

O sıralarda Birleşik Devletler, kısmen Marx'ın farklı teorilerinin oluşturduğu **toplumsal huzursuzlukla** çalkalandığı için Clark'ın bu bulgusu, **kapitalizm destekçileri** arasında büyük kabul gördü.

İktisatçılar, daha sonra Clark'ın teorisini **insan sermayesi** (örneğin **eğitim**) gibi faktörleri de katacak şekilde geliştirdiler, ancak göreceğimiz gibi, **adil bir ücretin nasıl oluşacağı** sorusu üzerindeki tartışmalar hâlâ bitmedi.

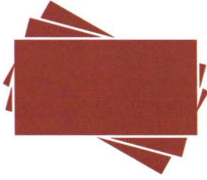
ENFLASYON

Enflasyon, genel olarak fiyatlar yükseldiğinde meydana gelir, böylece para satın alma gücünü kaybeder. Enflasyon karmaşık bir olgu olsa da, temel nedeni, az malın peşinde çok paranın bulunmasıdır.

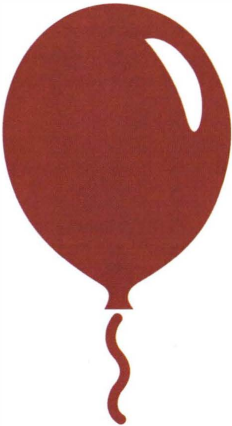
MİKTAR TEORİSİ

Paranın miktar teorisi, daha sonra Amerikalı iktisatçı **Irving Fisher** (1867-1947) tarafından değişim denklemiyle geliştirildi. Teoriye göre $MV = PT$ 'dir. Burada M, dolaşımdaki para miktarı; V, paranın ortalama el değiştirme oranı (veya hızı); P, ortalama işlem fiyatı ve T, toplam işlem hacmidir.

Denklemin sol tarafı basitçe **toplam para akışını** gösterir. Bir sterlinlik madeni para yılda üç kez el değiştiriyorsa, **işlem olarak toplam 3 sterline karşılık** gelir. Sağ tarafa ise bir şeyler satın almak için harcanan **para miktarını** gösterir.

$$MV = PT$$

ENFLASYON KONTROLÜ

Fisher, V ve T'nin sabit olduğunu, dolayısıyla **ortalama fiyat P'nin, M miktar parayla orantılı** olması gerektiğini savunuyordu.

Yani **enflasyonu kontrol etmek için Copernicus'un dediği gibi para arzını kontrol etmeniz yeterliydi** (daha sonra anlaşılacağı üzere, iş o kadar basit değil).

Polonyalı astronom **Copernicus** (1473-1543), danışmanlık yaptığı Polonya Kralı'na, "Çıkarımlarıma göre, **para çok olduğunda genellikle değer kaybeder,**" demişti.

Bu gözlemi, **Yeni Dünya'dan Batı Avrupa'ya akan altınlar** nedeniyle yaşanan "**Fiyat Devrimi**" olgusuyla da desteklendi.

DEFLASYON

Deflasyon, enflasyonun tersidir: Fiyatlar yükselmek yerine düşer.

ALTIN STANDARDI

Altınstandardı döneminde, yeni altın arzı zaman zaman ekonomik büyüme oranının gerisine düştüğünden deflasyon düzenli yaşanan bir olaydı.

Birleşik Krallık'ta enflasyon, 1300 ile 1900 yılları arasında, altı yüzyıl boyunca yılda yalnızca ortalama yüzde 0,4'tü. İki yüzyıl –on beşinci ve on dokuzuncu yüzyıllar– boyunca yüzde 0,1 ve yüzde 0,4'lük yıllık ortalama deflasyon yaşandı.

ABD'de, on dokuzuncu yüzyılın son 30 yılında, ekonomi teknoloji ve ulaşımdaki gelişmelere uyum sağladığından ve ülke iki metali gümüş/altın standardından yalnızca altın standardına geçtiğinden, yıllık ortalama yüzde -1,5'lik deflasyon görüldü, bu da madeni para sıkıntısına yol açtı.

BÜYÜK BUHRAN

Küçük bir deflasyon özellikle de ekonomik büyüme döneminde ortaya çıkarsa iyi bir şey gibi görülebilir. Ancak 1929'dan 1933'e kadar süren Büyük Buhran döneminde ABD'de fiyatlar yüzde 24 düştü. Bu sırada GSYH de reel olarak yüzde 30 düştü. Bu gibi

durumlarda deflasyon, insanların gelecekte fiyatların düşeceği beklentisiyle alım yapmaktan kaçındığı ve bunun sonucunda ekonomik aktivitenin yavaşladığı ve deflasyonun şiddetlendiği pozitif bir geribesleme döngüsü yaratır.

Deflasyon özellikle yüksek borçlanmaların olduğu zamanlarda tehlikelidir, çünkü ev gibi şeylerin fiyatları düşerken evin borcunda bir azalma olmaz.

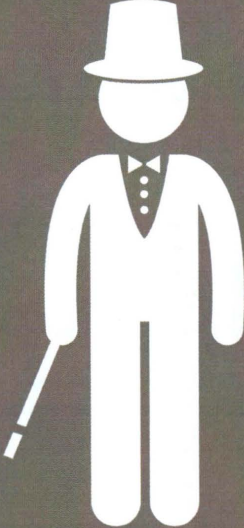
PARA YANILSAMASI

“Para yanılması”, enflasyona göre ayarlanmış gerçek değerler yerine nominal değerler üzerinden düşünme eğilimimizdir.

FISHER DENKLEMİ

Fisher denklemine göre, nominal veya gözlemlenen faiz oranı n ve enflasyon oranı i ise, gerçek faiz oranı $r = n - i$ olur. Bu nedenle, eğer enflasyon payını düşünmezseniz, reel faiz oranlarının göründüklerinden daha düşük olduklarının farkına varmazsınız.

Para yanılması aynı zamanda geçmiş maliyetlerle mevcut maliyetler arasında bağlantı kurmayı, örneğin, evinizi ödediğinizin iki katına satmanın uygun olup olmadığını veya işletmelerin müşterilerini kaybetmeden yapabilecekleri fiyat artışını belirlemeyi zorlaştırır.

BURADA ENFLASYON YOK

Fisher kendi zamanında çok ünlüydü ve borsa da dahil olmak üzere çeşitli konularda yazılar yazıyor, dersler veriyordu. Ne var ki itibarı –ve kişisel serveti– 1929’daki Büyük Çöküş’ta bir miktar darbe aldı. Çöküşün günler kala, “menkul kıymetlerin değerlerinin çoğu durumda enflasyona uğramadığını” iddia etmişti ve aylar sonra yatırımcılara her şeyin sadece kısa süreli gerçekleştiğine dair güvence vermeyi sürdürdü.

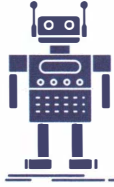
Dow Jones Endeksi sonunda değerinin yüzde 89’unu kaybetti. Yatırımcıların kazandıklarını düşündükleri paranın çoğunun aslında bir yanılama olduğu ortaya çıktı.

TARİHSEL SÜREÇ 1

RASYONEL EKONOMİK İNSAN

Mikroiktisat, bireysel işlemlere odaklanır. Temelinde, iktisat teorisinde uzun süredir öncü rol oynayan rasyonel ekonomik insan –ya da diğer adıyla Homo economicus– kavramı vardır.

ŞAHSİ MENFAAT

Neoklasik iktisatçılar, modellerinde, insanların kendi faydalarını maksimize etmek için makine benzeri bir rasyonalite ile hareket ettiklerini öne sürüyorlardı. İngiliz iktisatçı **Francis Edgeworth**, *Mathematical Psychics* (1881) [Matematiksel Psikik] adlı eserinde, “İktisadın birinci ilkesi, her failin yalnızca şahsi menfaatlerine göre hareket etmesidir,” diyordu.

EVRENSEL UCUBE

Homo economicus bir tür hicivdi elbette ve dünyaya gelir gelmez ekonomistler ondan uzaklaşmaya başladılar. İngiliz iktisatçı **Lionel Robbins**, 1932’de, “Ekonomik İnsan’ın yalnızca bir açıklama aracı olduğu farkedilseydi... onun böyle evrensel bir ucubeye dönüşmesi mümkün olmazdı,” demişti.

KÂHİN

Bununla birlikte, rasyonel ekonomik insan, iktisat teorilerinde kilit bir rol oynamaya devam etti. Belki de en ileri forma, tanrısal yeteneklerle geleceğe bakmaya başladığı ve “serbest piyasaların, kendi haline bırakıldığında, kararlı ve optimal bir dengeye ulaşacağını söyleyen” Görünmez El veya Birinci Refah teoremini ispatladığı 1950’lerde ulaştı.

Bugün, rasyonel ekonomik insan kavramı ekonomik modeller arasında hâlâ önemli bir rol oynuyor ancak davranışsal iktisatçılar ve onu cinsiyetçi bulan feminist iktisatçılar tarafından her geçen gün daha fazla sorgulanıyor.

ŞİRKET

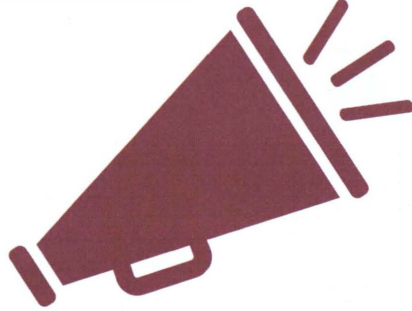
Rasyonel ekonomik insan, açıkçası gerçekçi bir insan davranış modeli değildir. Öte yandan onun davranışına yaklaşmak için tasarlanmış gibi görünen bir şey vardır ki o da şirkettir.

SINIRLI SORUMLULUK

Şirketlerde sınırlı sorumluluk vardır; yani şirketteki bir yatırımcı, şirketin borçlarının veya diğer yükümlülüklerinin sorumluluğunu paylaşmaz. Şirketler 1800'lerin başında ilk kurulduğunda bu, insanları sigorta veya kanal inşası gibi riskli girişimlere yatırım yapmaya teşvik etmek için "havuç" olarak kullanılan özel bir statüydü, ancak kısa sürede yaygınlaştı.

TÜZEL KİŞİLİK

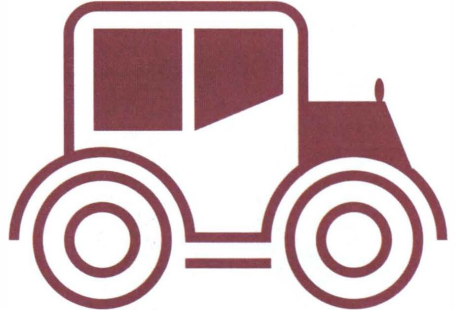
1886'da ABD Yüksek Mahkemesi şirketlerin yasal bir "kurumsal kişilik" statüsüne sahip olduğuna karar verdi, bu da onlara konuşma özgürlüğü de dahil bazı insan haklarını kazandırdı.

HİSSEDAR ÖNCELİĞİ

1919'daki Dodge ile Ford Motor Company arasındaki davada, Michigan Yüksek Mahkemesi Henry Ford'un Ford Motor Company'yi müşterilerinin veya çalışanlarının değil hissedarlarının çıkarları doğrultusunda işletmesi gerektiğine karar verdi. Bu durum "hissedar önceliği" fikrinin doğmasına yol açtı.

Milton Friedman 1962'de, "Hür toplumumuzun temellerini, şirket yetkililerinin hissedarları için mümkün olduğu kadar çok para kazanmaktan başka bir sosyal sorumluluk alması kadar derinden sarsan eğilim az bulunur," demişti.

TERCİHLER

Rasyonel ekonomik insan dahil hiç kimse, ne istediğini bilmeden kendi faydasını artıramaz. Bu nedenle iktisatçılar, insanların sabit bir tercihler dizisine sahip olduğunu varsaydılar.

KARDİNAL FAYDA

Tercihler birkaç farklı şekilde modellenenebilir. Kardinal fayda teorisi olarak bilinen yaklaşıma göre fayda (temel fayda teorisinde olduğu gibi) bir dizi “fayda birimi”nin toplamından ibaret mutlak bir değer şeklinde ifade edilebilir. Bu, **Jeremy Bentham**’ın ve erken dönem **neoklasik iktisatçıların** yaklaşımıydı. Artık büyük ölçüde **modası geçmiş** kabul edilse de risk altında karar verme gibi alanlarda hâlâ geçerliliği vardır.

SIRASAL FAYDA

Neoklasik iktisat geliştikçe, **Vilfredo Pareto** ve daha sonra **Paul Samuelson**’ın dahil olduğu iktisatçılar, teorilerinin, **tercihlerini sıraya koyabilen** insanların varlığına ihtiyaç duyduğunu fark ettiler. Bu da faydaya **sırasal yaklaşım** anlamına geliyordu (sırasal, Latince “sıra” anlamına gelen *ordo*’dan gelir).

AÇIĞA ÇIKAN TERCİH

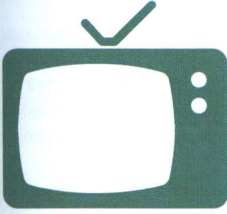
İktisatçılar ayrıca **tercihin açığa çıkmasından** bahsedерler. Yani önemli olan insanların söyledikleri değil, yaptıklarıdır. İnsanların bir şey için ne kadar ödemeyi göze aldığını gözlemleyerek faydayı saptayabiliriz.

Standart ekonomik modellerde **tercihlerin sabit olduğu** varsayılır. Ancak gerçekte zamana ve bağlama göre değişirler. Aksi takdirde pazarlamacılar işsiz kalırdı.

AZALAN MARJİNAL FAYDA

"Azalan marjinal fayda yasası", bir tüketicinin bir mal birimi başına aldığı faydanın, alınan birim sayısı ile birlikte azaldığını söyler.

HER ŞEYİN SINIRI VARDIR

Uç bir örnek vererek, TV'niz bozulduysa, yenisini almak faydalıdır; iki tane satın almak aşırıdır. Bir kadeh şarap keyiflidir, beşinci kadeh ise çarpabilir. Daha genel olarak, bir öğenin ne kadarının faydalı olduğu konusunda bir sınır vardır, bu sınıra yaklaştıkça marjinal fayda azalır.

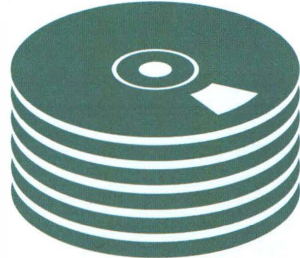

AZALAN GETİRİ

Aynı husus üretim için de geçerlidir. Bir fabrika, çalışanlarından iki kat daha uzun çalışmalarını isterse, üretkenliklerinin düşmesi muhtemeldir. Bunun yerine işgücünü ikiye katlarsa da fabrika aşırı kalabalık olacağından muhtemelen iki katı kadar üretim yapamayacaktır. Bu ilkeye "azalan getiri yasası" denir.

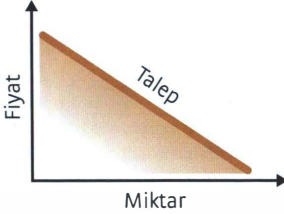
ÖLÇEK EKONOMİLERİ

Aşağıda görüleceği gibi, bu "yasalar", klasik iktisatçıların arz ve talep dinamiklerini anlamlandırmak için yapması gereken önemli varsayımlardı. Ancak onların da bildiği üzere, bu yasaların birçok istisnası vardır. Örneğin, ölçek ekonomileri, üretilen birim miktarı ne kadar artarsa fiyatın o derece azaldığını söyler. Ve dijital ekonomide, bir yazılımın tek bir kopyasını üretmek, sınırsız sayıda üretmekle aynı şeydir.

TALEP

Talep, insanların bir malı satın alma arzusunu ifade eder ve ihtiyaç duyulan miktarla ölçülür.

TALEP EĞRİSİ

Fiyata göre değiştiği için talep, genellikle teorik bir eğri olarak ifade edilir ve her bir fiyatta malın ne kadar talep gördüğünü gösterir. Talep eğrileri, tek bir kişi için olabileceği gibi çok sayıda insanı da temsil edebilir. Bu durumda buna toplam talep eğrisi denir.

AŞAĞI YÖNLÜ EĞİM

Grafik genellikle aşağı eğimlidir, çünkü fiyatlar düştüğünde talep genellikle artar. Bireyler söz konusu olduğunda, azalan marjinal fayda nedeniyle talep miktarla birlikte azalır. İnsanların birmalı tam da pahalı olduğu için talep edebildiği lüks eşyalar istisnadır.

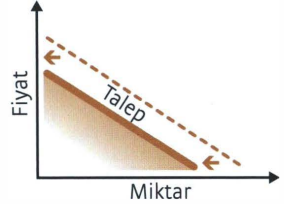

TALEP KAYMASI

Bir mala talebi değiştirmenin (kaydırmanın) yollarından biri fiyatı değiştirmek, örneğin kampanyayla düşürmektir. Bununla birlikte, durgunluk gibi piyasa değişimleri de talepte kaymaya neden olabilir.

TALEP ESNEKLİĞİ

Eğrinin eğimi, talebin esnekliğiyle ilgilidir. Temel gıda maddeleri veya ilaçlar gibi önemli ihtiyaç malları veya kolay ikamesi bulunmayan mallar talep esnekliği olmayan mallardır. Sinema bileti gibi keyfi şeyler, fiyata daha duyarlı ve dolayısıyla daha esnektir.

TALEP YÖNLÜ İKTİSAT

Tüketici talebi ekonomiyi ayakta tuttuğundan, hükümetlerin politika yapıcıları, canla başla ya maliye politikası (yani devlet harcamaları) ya da para politikası (faiz oranlarını ayarlama) yoluyla talebi manipüle etmeye çalışırlar.

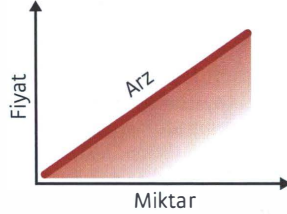

ARZ

Arz, üreticilerin pazara getirdikleri mal miktarını ifade eder.

ARZ EĞRİSİ

Talep eğrisi gibi, arz eğrisi de klasik iktisattan beri kullanılan bir başka araçtır (gerçi göreceğimiz gibi, her iki eğri için de bir ölçüm problemi vardır). Yine, bu eğri de tek bir firmaya veya bütünüyle bir sektöre uygulanabilir.

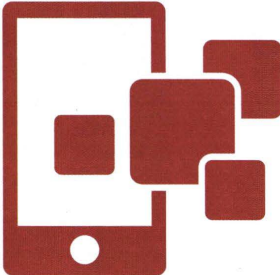

YUKARI YÖNLÜ EĞİM

Arz eğrileri genellikle yukarı eğimli olarak gösterilir, yani arz fiyatla birlikte artar ve bunun tersi de geçerlidir. Tek bir firma için, azalan getiriler yasasına göre, eğer firma operasyonunu fazladan iş üstlenmek üzere büyütürse, verimi azalır ve bu nedenle fiyatlar yükselir. Toplam arz düzeyinde, artan fiyatlar, arzı artırarak daha fazla üreticiyi piyasaya çekecektir.

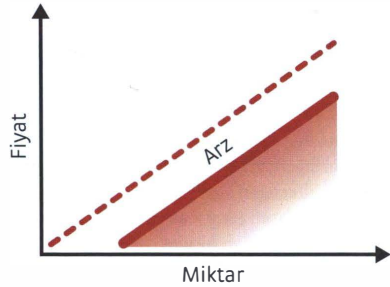
ARZ ESNEKLİĞİ

Arz esnekliği yine eğrinin eğimiyle ilgilidir. Hiçbir ekstra maliyet olmadan üretilen bir dijital ürünün esnekliği sonsuzdur.

ARZ KAYMASI

Talep gibi, arz da üretim maliyetleri ve ekonominin genel durumu gibi fiyat dışı faktörlere bağlıdır. Örneğin, teknolojik yenilikler üretim oranını artırabilir ve tüm arz eğrisini sağa kaydırabilir.

ARZ YÖNLÜ İKTİSAT

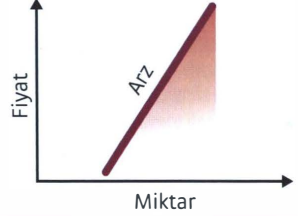
Politika yapıcılar, bazen talebi canlandırmaya çalışmaları gibi, arz yönlü bir yaklaşımla da şirketler ve tüketiciler üzerindeki vergi ve mevzuat yüklerini azaltarak arzı artırmaya çalışırlar.

ESNEKLİK

Klasik iktisadın, iktisat teorisinde halen kullanılan kilit bir kavramı da ekonomik değişkenlerdeki değişimlere duyarlılığı ifade eden esnekliktir.

FIYAT

Daha önce görüldüğü üzere, fiyat esnekliği, bir malın arz veya talep edilen miktarının fiyattaki değişikliklerle ne kadar değiştiğinin ölçüsüdür. Fiyatı belirli bir miktarda, diyelim ki yüzde 10 **değiştirdiğimizi** varsayalım. Bu durumda miktardaki değişiklik yüzde 10'dan büyükse, malın fiyat esnekliği yüksektir; değişim yüzde 10'dan küçükse, malın fiyatı **esnek** değildir.

GELİR

Bir diğer esneklik türü de gelir esnekliğidir. Gelir esnekliği, gelir arttığında talebin nasıl arttığının ölçüsüdür. Lüks mallarda gelir esnekliği vardır, çünkü talep büyük ölçüde gelire bağlıdır.

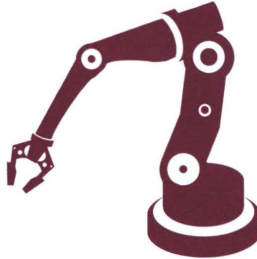

ÇAPRAZ ESNEKLİK

Son olarak, talebin **çapraz esnekliği**, bir mal için talep edilen miktarın başka bir malın fiyatındaki **değişiklikten** nasıl etkilendiğini ölçer. Örneğin, yakıt tasarruflu arabalara olan talep **yakıt maliyetiyle birlikte artıyorsa**, pozitif çapraz esneklik var demektir. Bu durumda bu mallara **ikame mal** denir (yani ya yakıt ya da yakıt tasarruflu arabaya daha fazla para ödemeyi tercih edersiniz). Çapraz esneklik **negatif** ise mallar **tamamlayıcı** olarak adlandırılır.

İKAME

İkame esnekliği, bir üretim maliyetinin diğeriyle ne ölçüde kolay **değişebileceğini** ölçer; örneğin, işçileri işten çıkarmak ve yerlerine robotları koymak gibi.

UYARI

Esneklik kavramı, ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin yaklaşık olarak **doğrusal** olduğunu varsayar ki daha sonra tartışılacağı gibi bu her zaman geçerli değildir.

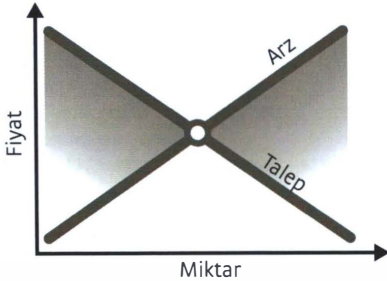
ARZ VE TALEP YASASI

Arz ve talep eğrilerini bir araya getirmek "arz ve talep yasasını" doğurur.

GRAFİKSEL GÖSTERİM

Arz ve talep eğrileri fikri ilk olarak Fransız matematikçi ve iktisatçı **Antoine Augustin Cournot** (1801-77) tarafından geliştirilmişse de bugün kullanılan şeklini, 1870'te mühendislik profesörü **Fleeming Jenkin** (1833-85) yayımlamıştır.

Aşağı eğimli talep ve yukarı eğimli arz ile bu grafik, neoklasik iktisatçı **Alfred Marshall** tarafından popülerleştirilmiştir ve hâlâ iktisada giriş ders kitaplarında yer alır (grafik, bazen **Marshall kesişimi** olarak da adlandırılır). Ayrıca, **politika kararları** vermek için kullanılan, ekonominin matematiksel modellerinde kilit bir rol oynar.

BELİRLENEBİLİRLİK

Arz ve talep eğrilerinin ayrı ayrı ölçülememesi bir problemdir, çünkü elimizdeki tek veri, aynı anda hem arz hem de talebe bağlı olan **işlemlerdir** (matematikte buna **belirlenebilirlik problemi** denir). Bu nedenle grafik, **teorik bir yapı** olarak görülmelidir.

OPTİMAL DENGİ

"Arz ve talep yasası", arz ve talebin, piyasanın hoşnut olduğu ve **net faydanın maksimize edildiği** tek bir **denge noktasında** kesiştiğini söyler. Bu miktardan daha fazlasını üretmek, değeri düşürecektir çünkü fiyat üretim maliyetinden daha düşük olacaktır.

Bu nedenle grafik, **Adam Smith**'in tüketici ve üretici eylemlerinin fiyatları içsel değeri yansıtan **istikrarlı bir noktaya** çektiğini söylediği görünmez elin **grafiksel bir gösterimi** olarak şeklinde yorumlanabilir.

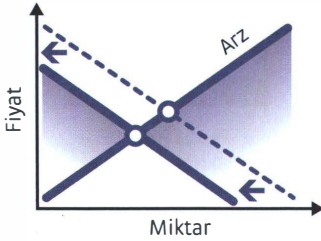

DENGE

Hem klasik hem de neoklasik iktisatta temel varsayım, piyasa güçlerinin fiyatları istikrarlı bir dengeye götürüyor olduğudur.

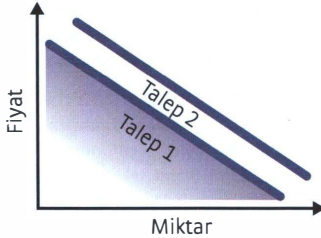
CETERIS PARIBUS

Bu **denge**nin *ceteris paribus*, yani "diğer her şeyin sabit olması" durumunda korunacağı varsayılır (bu ifade, ekonomide, başka hiçbir şey değişmediği sürece, iki değişken arasındaki ilişkilerin geçerli olduğunu belirtmek için sıklıkla kullanılır). Bununla birlikte, talep veya arz eğrilerini değiştirecek harici bir şey olursa denge yeniden kurulacaktır.

TALEP KAYMASI

Devlet harcamalarının talep eğrisini sağa kaydırmayı başardığını, ancak arz eğrisinin aynı yerde kaldığını varsayalım. Bu durumda denge noktası, daha yüksek talep ve ayrıca daha yüksek fiyata kayar.

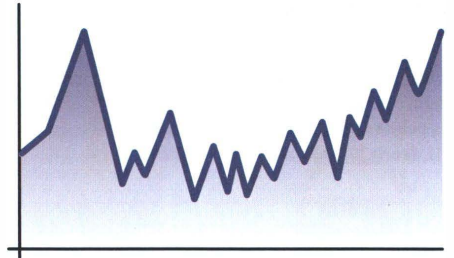
ARZ KAYMASI

Buna karşılık, üreticiler kesinti yaptığı için arzda bir azalma olursa, arz eğrisi sola kayar, ancak bu sefer talep eğrisi aynı yerde kalır. Dolayısıyla denge noktası daha düşük talebe kayar, ama fiyat yine yükselir.

Yani fiyatlardaki değişiklik, oyundaki çok farklı ekonomik güçlerden kaynaklanabilir.

KARMAŞIKLIK

Arz ve talep diyagramı istikrarlı bir denge fiyatının varlığına işaret ediyorsa da arz ve talebin birbirini etkilediği gerçeği, son derece karmaşık sonuçlara yol açabilir. Karmaşıklık üzerine çalışan biliminsanları, borsa gibi sistemlerin dengeden uzak olarak görülmeleri gerektiğini savunurlar.

FİYAT KONTROLÜ

Fiyat kontrolü bazen hükümetler tarafından fiyatları makul gördükleri seviyede tutmak için kullanılır.

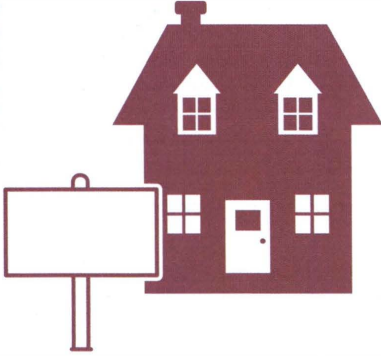
ASGARİ ÜCRET

Çoğu sanayileşmiş ülke, firmaların çalışanlarına ödeyecekleri ücret konusunda bir alt sınır, yani asgari bir ücret belirler. Amaç, işçilerin sömürülmesini önlemektir.

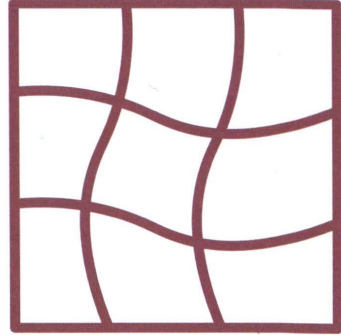
KİRA KONTROLÜ

Başka bir örnek de kira kontrolüdür. Hükümetler bazen kiralari veya kiracılık süresince fiyatların yıllık artış oranını sınırlayabilir.

PİYASA ŞARTLARININ BOZULMASI?

İktisatçılar, genellikle bu tür iyi niyetli müdahaleleri optimal dengenin bozulması olarak görme eğilimindedir.

EKONOMİK TEŞVİK

Gelgelelim analiz karmaşıktır, çünkü ücretlerin artırılması veya kiralara sınırlandırılması, özellikle tasarruf etmek yerine harcamaya yapma olasılığı daha yüksek olan düşük ücretli insanların ceplerine para koyan bir tür ekonomik teşvik olarak da görülebilir. Örneğin bazı ampirik çalışmalar, gerçekçi bir asgari ücretin istihdam üzerinde net bir pozitif etkisi olabileceğini göstermiştir.

Arz ve talep yasasına göre, emeğin fiyatını yapay olarak artırmak, emek talebinde bir düşüşe yol açacaktır. Ve kira denetimleri, ev sahiplerinin mülklerini satmayı tercih etmelerine ve böylece kira arzını azaltmalarına anlamına gelebilir.

KAYITSIZLIK EĞRİSİ

Kayıtsızlık eğrisi, eğri üzerindeki her noktanın aynı faydaya sahip olduğu iki malın miktarını gösteren bir grafik.

FARK ETMEZ

Bir tüketici, bu eğriyle gösterilen **her türlü mal kombinasyonuna kayıtsız** kalacaktır. Bu grafikler ilk olarak **Vilfredo Pareto** gibi **neoklasik iktisatçılar** tarafından geliştirilmiştir.

TAM İKAME

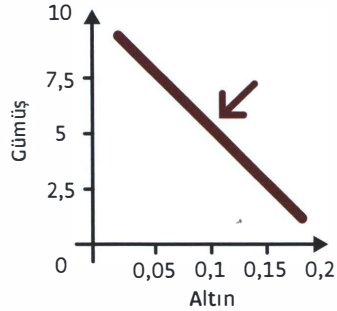
Bir ons altının bir ons gümüşten elli kat daha pahalı olduğunu varsayalım. Gümüşün faydasını 1 kabul edersek, bir ons altının faydası 50'dir. Öyleyse toplamda 10'luk bir fayda aşağıdaki şekillerde sağlanabilir:

Altın	Gümüş
0	10
0,05	7,5
0,1	5
0,15	2,5
0,2	0

Bunun grafiği çizildiğinde düz bir çizgi elde edilir.

KARIŞIM

Bu örnekte, malların birbirinin **tam ikamesi** olduğu varsayılmıştır. Genellikle insanlar **her iki malın karışımına** sahip olmak isteyeceklerdir. Bu durumda grafik, **merkeze doğru bükülecek** ve **kombinasyonun daha yüksek fayda sağladığını** gösterecektir.

Eğrinin eğimi, tüketicinin mallar arasında **takas yapma isteğini** temsil eder.

Arz ve talep eğrilerinde olduğu gibi, kayıtsızlık eğrileri de hem bireyler hem de gruplar için çizilebilir.

ELEŞTİRİ

Kayıtsızlık eğrilerinin kullanılması, iktisatçıların, modellerini fayda ölçümünden ziyade sıralı tercihlerle dayandırmasına olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, arz ve talep eğrilerinde olduğu gibi, kayıtsızlık eğrileri de teorik yapılarıdır. Joseph Schumpeter'in 1954'teki gözleminde belirttiği gibi, "Pratik açıdan baktığımızda, tamamen hayali kayıtsızlık eğrileri çizmekle, tamamen hayali fayda fonksiyonlarından bahsetmeye göre çok da avantajlı durumda olmuyoruz."

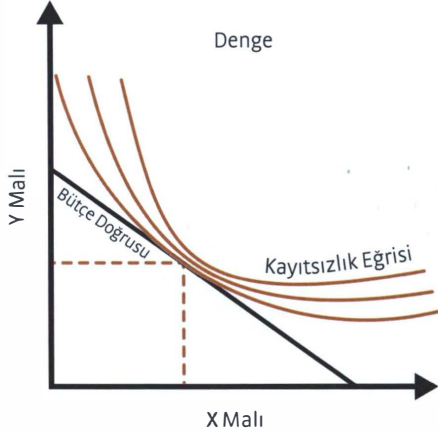
TÜKETİCİ BÜTÇESİ

Tüketici bütçesi, bir tüketicinin harcaması gereken toplam tutardır.

BÜTÇE DOĞRUSU

Farklı toplam fayda seviyeleri için bir dizi dışbükey kayıtsızlık eğrisi çizersek, **kesişmeyen bir dizi iç içe eğri elde ederiz. Tüketicinin iki öge için belirlenmiş bir toplam bütçesi olduğunu varsayalım. Bu da aşağı eğimli düz bir çizgi olarak grafiğe eklenebilir. Bu doğru üzerindeki her bir nokta aynı maliyete sahiptir.**

Bu bütçe doğrusuna teğet olan kayıtsızlık eğrisi, bütçe doğrusu üzerindeki diğer herhangi bir nokta **daha az toplam faydaya sahip olacağından, tüketici için iki malın optimal dengesini temsil eden noktada onu keser.**

MIKROLİKTİSAT

OPTİMAL DENGİ

Optimal denge noktası olarak bilinen bu nokta aynı zamanda **her bir malın marjinal faydasının (yani o mal için harcanan son doların faydasının) eşit olduğu noktaya da karşılık gelir.**

TALEP

Bir malın **belirli bir fiyatta talebi**, o malın diğer tüm malların bileşimi ile karşılaştırılmasıyla bulunan **optimal denge noktasına karşılık gelir (parayı o mal veya başka şeyler için harcamak üzerine seçim yapılır).** En azından teoride, bu süreç bir **talep eğrisi** oluşturmak için kullanılabilir.

EKONOMİK FAZLA

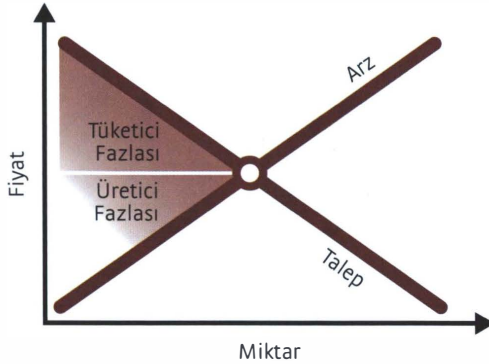
Tüketici fazlası, bir tüketicinin ödeyebileceği fiyat ile gerçekte ödeyeceği fiyat arasındaki farktır.

TÜKETİCİ FAZLASI

Diyelim ki bir üründen on tane satın aldınız. **Talep eğrisinin normalde aşağı eğimli olması**, ilk ürünü **daha yüksek fiyattan satın alacağınız** anlamına gelir. **Gerçekte ödediğiniz fiyat daha düşük fiyat** olduğundan bu, prensipte ilk ürün için, sonra ikincisi için ve sonrakiler için **indirim aldığınız** anlamına gelir.

ÜRETİCİ FAZLASI

Benzer şekilde, arz eğrisinin **normalde yukarı eğimli** olması, prensipte üreticilerin ilk ürünü daha düşük bir **maliyetle satacakları** anlamına gelir. Bu nedenle size on ürün sattıklarında **üretici fazlası** verirler. Bu fazlalık **şirket kârına** eklenir.

Toplam refah veya (Alfred Marshall'ın isminden hareketle) **Marshall fazlası** diye de bilinen **ekonomik fazla**, bir **bütün olarak ekonomi için tüketici ve üretici fazlasının toplamıdır**. Üretim ve ticaretten elde edilen **toplam kazançlar** hakkında bir fikir verir.

Klasik iktisatçılar bu fazlalığın insanlar tarafından sınıfa bağlı olarak kullanıldığını saptadılar: **Emekçiler** bunu geçim için, **kapitalistler** yatırım için, **toprak sahipleri** de yaşam tarzlarını desteklemek için kullanıyorlardı.

Eğer ekonomik fazla olmasaydı, muhtemelen **ticaret durma noktasına** gelirdi. Pazarlamacıların amacı, **tüketicileri maksimum miktarda ödemeye ikna ederek tüketici fazlasını üretici fazlasına dönüştürmektir**.

TOPLUMSAL KAYIP

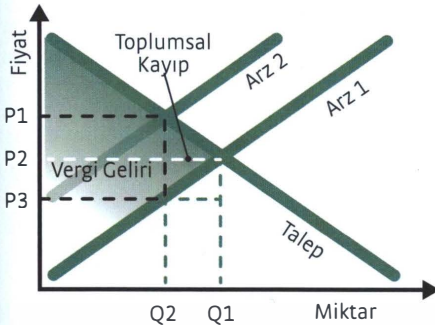
Fiyat kontrolleri veya vergiler gibi hükümet politikaları, arz ve talep diyagramını kaydırır ve toplam ekonomik fazlalığı azaltan bir toplumsal kayıp yaratabilir.

VERGİ

Örneğin, benzin üzerine koyulan karbon vergisi maliyetleri artırır ve dolayısıyla arz eğrisini dikey olarak değiştirir. Toplam fazla artık üretici fazlası, tüketici fazlası ve vergi gelirinden oluşur. Ancak şekilde görüldüğü gibi, toplam fazla, vergisiz halindekienden daha düşüktür. Eksik kısım, toplumsal kayıp olarak adlandırılır ve nedeni toplam ticaret meblağının vergi yüzünden düşmesidir. Bu örnekte, gezegen hariç tarafların hiçbiri bir kazanç sağlamadığından, buna toplumsal kayıp denir.

Ekonomik verimlilik açısından toplumsal kayıp gibi görünen şey, bazen sistemi daha sağlam hale getirebilir.

Tahmini toplumsal kayıp, talep ve arz eğrilerinin (teorik) şekillerine bağlıdır, dolayısıyla esneklik gibi olgulardan etkilenir.

NEDENLERİ

Toplumsal kayıplara tekeller, fiyat kontrolleri, tarifeler, kotalar, sübvansiyonlar vb. gibi diğer faktörlerde neden olabilir. Fiyatlar yapay olarak düşük olduğunda, gerçek üretim maliyetlerini karşılamadıkları için farklı türde bir toplumsal kayıp meydana gelir. Örneğin, bir fabrika atıklarını düzgün bir şekilde elden çıkarmıyorsa, pratikte fiyat kırıyor demektir.

1993 tarihli bir makaleye göre, hediyelere yapılan tüm savurgan harcamalar nedeniyle Noel dönemi, toplumsal kaybın tam bir örneğidir. İktisada kasvetli bilim denmesinin şaşmamalı.

FIRSAT MALİYETİ

Fırsat maliyeti, bir seçim yaptığımızda ortaya çıkan potansiyel kazanç kaybıdır. Örneğin, para kazanmak için kullanabileceğiniz zamanı bu kitabı okumak için harcıyorsanız (tabii işyerinizde okumuyorsanız!).

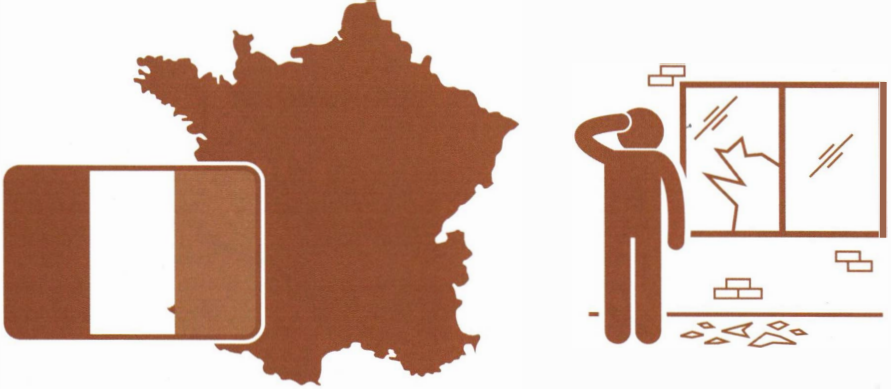
KIRIK PENCERE HİKÂYESİ

"Fırsat maliyeti" terimini kullanmamakla birlikte kavram, açıklamasını kırık pencere hikâyesiyle yapan Fransız iktisatçı Frédéric Bastiat (1801-50) tarafından geliştirildi.

Hikâye, küçük bir çocuk tarafından camı kırılan bir dükkân sahibi ile ilgilidir. Otuz kişi ona, camı yaptırması için ne yazık ki altı frank harcaması gerektiğini ama bunun en azından camcı için iyi haber olduğunu söyler.

Oysa Bastiat'ya göre kimsenin fark etmediği bir nokta vardır: "Esnaf bir şeye altı frank harcayacak, dolayısıyla o altı frangı başka bir yere harcayamayacaktır. Eğer pencere camını değiştirmek zorunda kalmasaydı, belki eski ayakkabılarını değiştirecek ya da kütüphanesine yeni bir kitap alacaktı. Kısacası, bu kaza yüzünden esnafın bu altı frangı başka bir yolla harcamasının önüne geçilmiş oldu."

MİKROİKTİSAT

DOĞAL AFETLER

Doğal afetlerin yeniden yapılanmayı teşvik ederek ekonomiyi canlandırmasında da benzer bir durum ortaya çıkar.

TAM REKABET

*Piyasa baskılarının fiyatları optimum bir dengeye yönlendirdiği
fikri bir tam rekabet varsayımıdır.*

KOŞULLARI

Tam rekabetin koşulları şöyle sıralanabilir:

- **Ürünler homojendir**, dolayısıyla bir tedarikçininki diğerinden ayırt edilemez.
- Pek çok üretici ve tüketicidir ve hiçbir fiyatı kontrol edecek kadar büyük veya güçlü değildir. Fiyat belirleyici değil, fiyat alıcıdır.
- Yeni firmalar için piyasaya girişte suni engeller veya hükümet müdahalesinden kaynaklanan aksaklıklar yoktur.

- Piyasanın durumu hakkında bilgiye herkesin kusursuz erişimi vardır.
- Alıcılar faydalarını optimize etmek için rasyonel davranır, satıcılar da kârlarını maksimize etmek için hareket eder.
- İşlem maliyetleri sıfırdır.
- İnsanlar istedikleri yere gitmekte özgürdür, bir bedeli yoktur.

NORMAL KÂR

Bu rekabetçi baskıların sonucu olarak firmalar yalnızca sürdürülebilir bir şekilde iş yapma karşılığında "normal kâr" adı verilen bir kazanç elde ederler. Marjinal gelir (yani ilave bir üretim biriminden elde edilen gelirin) piyasa fiyatına eşit olduğu için piyasa "tahsis verimliliği"ne sahiptir, dolayısıyla üretim tüketiciler tercihlerini mükemmel bir şekilde temsil eder.

Tabii böyle mükemmel bir piyasa aslında mevcut değildir. Belki de buna en yakını, büyük bir pazara yüksek oranda buğday gibi tek tip ürün tedarik eden birçok tekil çiftçinin bulunduğu bir meta pazarı ya da döviz piyasasıdır (ironik olarak, bu piyasaların her ikisi de genellikle oldukça istikrarsızdır.). Bu nedenle tam rekabet, ekonomide genellikle, gerçek piyasaların karşılaştığı bir tür ideal standart olarak yorumlanır.

VERİMLİLİK

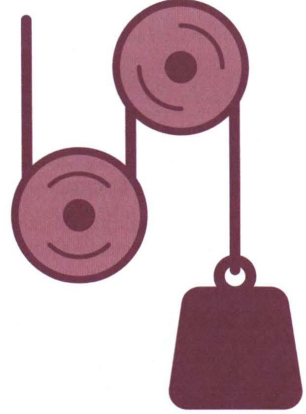
Fizikte ve ya mühendislikte, bir sürecin verimliliği, yapılan faydalı işin tüketilen toplam enerji miktarına oranına eşittir; ancak iktisatta bu terim pek çok farklı şekilde, genellikle de tam rekabetçi piyasaların bir özelliğini tanımlamak üzere kullanılır.

TAHSİS VERİMLİLİĞİ

Tüketicilerin satın aldıkları şeyden elde ettikleri faydayı ölçmesi gereken fiyatın, marjinal birimler üretme maliyetlerine eşit olduğu anlamına gelir.

ÜRETİM VERİMLİLİĞİ

Ürünlerin fire olmadan üretildiği anlamına gelir. Uzun vadede, tam rekabet piyasasında mallar mümkün olan en düşük maliyetle üretilir ve satılır. Firmalar daha fazla ücret alırsa, rakipler piyasaya girer ve işlerini alırlar; firmalar yeterince ücret almazlarsa iflas ederler.

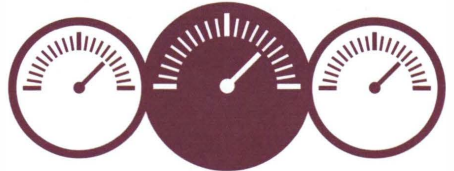
PARETO VERİMLİLİĞİ

Adını neoklasik iktisatçı Vilfredo Pareto'dan alan Pareto verimliliği, en az bir kişinin durumunu bozmadan hiçbir şeyin değiştirilemeyeceği bir duruma atıfta bulunur. Gerçek hayatta çoğu değişiklikte hep kazananlar ve kaybedenler olduğu için, bu aslında oldukça teknik bir ifadedir ve iktisadi teoriler geliştirme konusunda önemli bir rol oynar.

ETKİN PİYASALAR

Son olarak, en azından hiç kimsenin piyasalardan daha doğru bir değerlendirme yapamayacağına dayanan, varlıkların doğru fiyatlandığını belirten etkin (verimli) piyasa hipotezi vardır.

PİYASA BAŞARISIZLIĞI

Piyasa başarısızlığı, piyasaların kaynakları verimli bir şekilde tahsis edememe nedenleri için bir çatı terimdir.

PİYASA BAŞARISIZLIĞININ NEDENLERİ

Piyasa başarısızlığının nedenleri şunlardır:

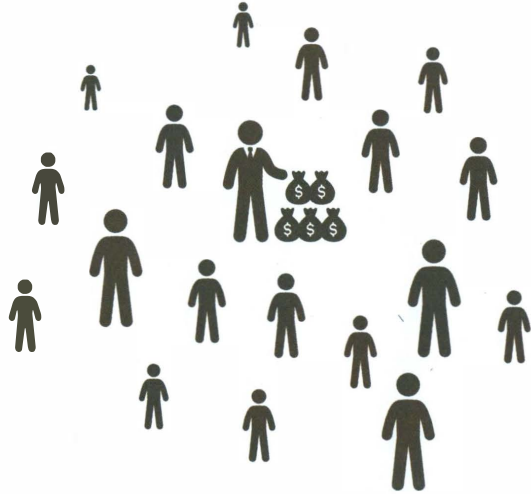
- Tekellerde olduğu gibi piyasa gücünün kötüye kullanılması.
- Dışsal faktörler adı verilen ve piyasa tarafından karşılanmayan kirlilik gibi maliyetler.
- Herkesin yararına kullanılan kamu mallarının tedariki (deniz fenerlerinin genellikle devlet tarafından işletilmesinin nedeni budur).
- İnsanların optimal karar verme yeteneğini etkileyen kusurlu bilgiler.

HÜKÜMET BAŞARISIZLIĞI

Hükümetler düzenlemeler, vergiler, sübvansiyonlar veya diğer politika önlemleri yoluyla bu aksaklıkları düzeltmeye çalışabilir. Öte yandan, bazen hükümet başarısızlığı olarak da bilinen, kendilerinden kaynaklanan piyasa başarısızlığına neden olabilirler.

Hükümetlerin uygunsuz fiyat kontrolleri yaparak ekonomiyi manipüle etmeye çalışması veya kendi kaynaklarını verimsiz bir şekilde tahsis ederek özel yatırımları "dışlaması" buna örnek olarak verilebilir. Hükümetler ayrıca kayırmacılık, yolsuzluk ve kısa vadeli seçim kazanımları için ekonomiyi manipüle etme arzularının sonuçlarına katlanırlar.

MİKROİKTİSAT

"Piyasa başarısızlığı" terimi biraz zorlamadır, çünkü doğal durumda piyasaların tam rekabetçi olacağını ima eder. Oysa bu –bazı iktisatçıların iddia ettiği gibi– eğer piyasalar doğal olarak piyasa gücü ve bilgiye erişim konusunda eşitsizliğe meyilliyse, doğru değildir.

TEKEL

Rekabet yelpazesinde tam rekabetin karşısında tekel vardır. Tekel koşullarında bir tek tedarikçi vardır ve fiyat belirlemede tam bir kontrole sahiptir.

PIYASA KONTROLÜ

Bir şirket tekel konumundaysa, genellikle arzı kısıtlarken fiyatı yükseltmeyi tercih edecektir. Bu da daha az çalışıp daha fazla para kazanmasını sağlar.

Bazen bir şirkete hükümet **kararnamesiyle tekel** verilir. Örneğin, İngiliz **Doğu Hindistan Şirketi** 1600'de kurulduğunda, **ticaret tekelini ihlal eden rakiplerin gemilerine yüklerine el konuyor ve rakipler "kraliyet lütfuyla" hapis cezasına çarptırılıyordu.**

DOĞAL TEKEL

Altyapı inşa etme veya ağ kurma **maliyeti** gibi piyasaya girişin önünde büyük engeller olduğunda "doğal tekel" olarak adlandırılan durum ortaya çıkar. **Demiryolları** bunun bir örneğidir.

TEKELCİ REKABET

Daha yaygın bir durum, az sayıda firmanın piyasayı kendi aralarında bölüştüğü **teknelci rekabettir**. Ünlü yatırımcı **Warren Buffett'in** temel stratejisi, çevresinde **rakipleri uzak tutacak bir "hendek"** görevi görecek şirketler aramaktır.

TRÖSTÜ ENGELLEYİCİ MEVZUAT

Devletin bir görevi de tekelleri tröst önleyici mevzuatla veya doğal tekel durumunda fiyat düzenlemeleri yoluyla kontrol altına almaktır.

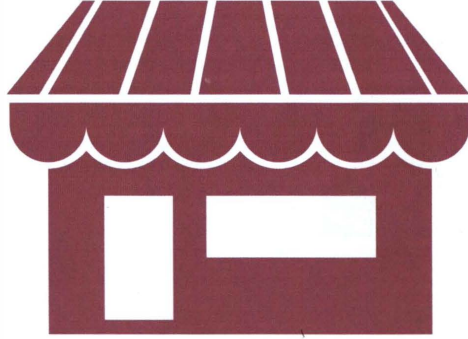
Tabii ki hükümetler de yasal para birimi gibi bazı konularda tekeller oluşturmaktan hoşlanırlar.

ALICI TEKELİ (MONOPSONİ)

Alıcıtekel bir piyasaya tek bir alıcının hâkim olduğu durumu ifade eder. Monopsoni sözcüğü, Yunanca kökenli olup, “yalnız” anlamına gelen mónos ve “mal almak” anlamına gelen opsônê sözcüklerinden oluşur. İngiliz iktisatçı Joan Robinson’ın 1933 tarihli The Economics of Imperfect Competition [Eksik Rekabet İktisadı] kitabıyla popüler olmuştur.

FIYAT BELİRLEYİCİ

Bir alıcı tekelinde alıcı, satın aldığı şeylerin fiyatını belirleme gücüne sahiptir. Standart bir örnek olarak, emeğin fiyatını kontrol edebilen tek bir büyüşverenin bulunduğu bir maden kasabası verilebilir.

VE

APPLE VE PEPPER

2019’da bu ifade, Yüksek Mahkeme’de görülen Apple, Pepper’a karşı davasıyla gündeme geldi. Konunun meyve (apple=elma) veya sebzelerin (pepper=biber) göreceli değerleriyle hiçbir ilgisi yoktu; davacı Robert Pepper’in öncülüğündeki bir toplu davaydı bu. Suçlama, Apple’ın App Store üzerinden gerçekleşen her uygulama satışından tipik olarak yüzde 30 kesinti yapması ve bunun da tüketicilere zarar vermesiydi.

Mahkeme, Apple’ın bu uygulamaların tek alıcısı olduğu için fiyatları belirleme yetkisine sahip olduğuna ve dolayısıyla “alıcı tekelî teorisi”ne göre davanın açılabilceğine karar verdi.

Bazı iktisatçılar, son yıllarda ücret artışlarındaki düşüşün bir nedeninin, şirketlerin çalışanları üzerinde artan alıcı tekel gücüne sahip olmaları olduğuna inanmaktadır. Bir şirket kasabasında yaşamıyor olabiliriz, ancak coğrafi kısıtlamalardan rekabet etmeme anlaşmalarına değin bu sınırlandırmalar, işçilerin en iyi ücreti alma olanağını engelliyor.

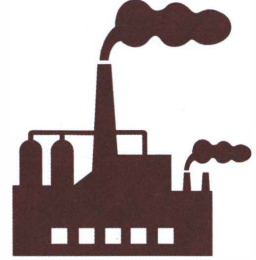
DIŞSAL FAKTÖRLER

Dışsal faktörler, bir ekonomik faaliyetin diğer tarafları etkileyen ancak fiyatlara yansıtılmayan yan etkileri veya sonuçlarıdır, dolayısıyla bunlar da birer piyasa başarısızlığı türüdür.

POZİTİF VEYA NEGATİF

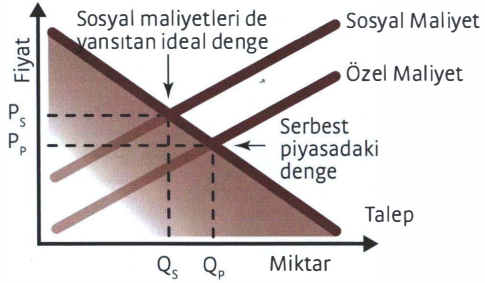
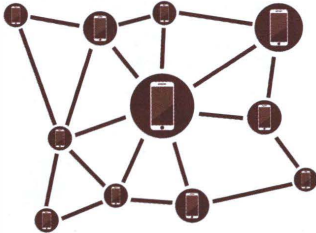
Pozitif dışsal faktöre örnek olarak, tarihi bir binayı restore ettiren, böylelikle mahallenin havasını olumlu yönde değiştiren bir mal sahibi gösterilebilir. Negatif dışsal faktörler, kirlilik gibi şeylerdir.

AĞ ETKİSİ

İktisatçılar ayrıca dışsal faktörleri, üretim ve tüketimle ilişkili olanlar şeklinde de ayırma tabi tutarlar. İkincisine örnek olarak, ağ etkisi denilen şey gösterilebilir. Bir tüketici, mesela bir telefon paketine abone olarak bir ağı katıldığında, ağı genişletir ve ağın değerini artırır.

Dışsal faktörler, iki arz doğrusunun olduğu arz ve talep grafiği ile analiz edilebilir. İlki, sadece özel maliyetlerin hesaba katıldığı durumu temsil eder, daha yukarıdaki ikinci çizgi de gerçek sosyal maliyetlerin hesaba katıldığı durumdur. Özel çizgi kullanılıyorsa, fiyat gerçek maliyetleri karşılayamayacak kadar düşüktür.

İngiliz iktisatçı Arthur C. Pigou'nun 1920 tarihli *The Economics of Welfare* [Refah İktisadı] adlı kitabında işaret ettiği gibi, politika yapıcılar, ürün vergilendirme gibi politikalar yoluyla olumsuz dışsal faktörleri telafi etmeye çalışabilirler. Bunun bir örneği de karbon vergisidir.

Uygulamadaki bir zorluk, dışsal faktörlerin gerçek maliyetlerinin yalnızca dolaylı şekilde tahmin edilebilmesi ve etkilerinin hafife alınma eğiliminde olunmasıdır ki iklim krizinin bir nedeni de budur.

BÜYÜK BUHRAN

Büyük Buhran, 1929 Wall Street Çöküşü ile Amerika Birleşik Devletleri'nde başladı ve uluslararası borçların ödenmesi talebi sonucunda domino etkisiyle diğer sana yilemiş ülkelere yayıldı.

EKONOMİK ÇÖKÜŞ

1933'e gelindiğinde, **dünya GSYH'si** yaklaşık yüzde 15 azalmış, bazı ülkelerde işsizlik yüzde 25'e ulaşmış ve kısmen **ithalat tarifeleri** gibi **korumacı politikalar** nedeniyle **dünya ticareti** eski hacminin yaklaşık üçte birine düşmüştü.

Yalnızca ABD'de, yaklaşık 9 bin banka –toplamın üçte biri– çökerek **finansal daralmaya** ve **deflasyona** neden oldu. **Mevduat sigortası** diye bir şey olmadığından insanlar **tasarruflarını** kaybettiler.

TARİHSEL SÜRECİ II

YENİ ANLAŞMA

Başkan Franklin D. Roosevelt, Mart 1933'te göreve başladıktan sonra, "Korkmamız gereken tek şey korkunun kendisidir," diyerek **para çekme furiasını** durdurmak için **bankaların** **beş günlük bir süreyle** kapatıldığı ulusal bir "**banka tatili**" ilan etti.

ABD, ekonomiyi canlandırmak için **devlet parasını** kullanan Roosevelt'in **Yeni Anlaşma programının** yardımıyla kısa sürede **toparlanmaya** başladı, ancak diğer ülkelerde buhran 1930'lar boyunca sürdü. Ortaya çıkan **toplumsal huzursuzluk**, **Nazi Partisi'nin** **Almanya'da** iktidara gelmesine yardımcı oldu.

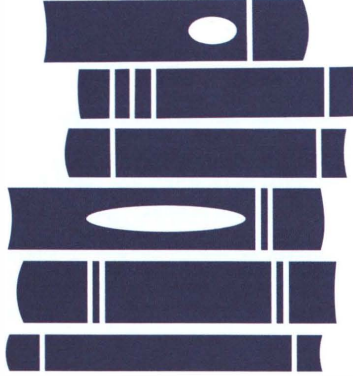
İktisatçılar **Büyük Buhran'ın** nedenleri konusunda görüş ayrılıklarını sürdürürken, olay bu nispeten yeni meslek için **büyük bir şok** oldu ve John Maynard Keynes tarafından ortaya atılan **yeni bir ekonomik yaklaşımın** yolunu açtı.

KEYNES

John Maynard Keynes (1883-1946) birçoklarının yirminci yüzyılın ilk yarısının en önemli iktisatçısı olarak görülür.

BÜYÜK RESİM

Keynes, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Versay Barış Konferansı'nda İngiltere'yi temsil etti ve anlaşma koşullarının Almanya'ya karşı çok gaddar olduğunu savundu. Yazdığı 1933 tarihli *The Means to Prosperity* [Refahın Araçları] kitabını büyük eseri, *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (1936) izledi.

Alfred Marshall gibi neoklasik iktisatçılar çoğunlukla mikroiktisada odaklanıp ulusal ekonomiyi onun büyütülmüş bir versiyonu olarak görürken, Keynes modern makroiktisat alanının kuruculuğunu yaptı.

TALEP TUZAĞI

Keynes'e göre bir ulusal ekonomi, kendisini düşük talep ve yüksek işsizlik kaynaklı gitgide güçlenen bir denge durumunda sıkışmış halde bulabilirdi. Nitekim o sıralarda hâlâ etkileri sürmekte olan Büyük Buhran da bunu gösteriyordu.

Klasik teoride, para arzı seviyesindeki (M) bir düşüşün, fiyat seviyesini (P) düşürmekten başka bir etkisi yoktur. Ancak bu argümanın temelinde, fiyatların önünde ayarlandığı varsayımı yatar. Gerçekteyse işçiler ücretlerinin düşürülmesine direnir ve insanlar mali durumlarını düzeltmek için para biriktirir, bu da talebi azaltır.

HÜKÜMET TEDBİRLERİ

İstihdamı yeniden artırmak için, hükümetin ya kamu harcamalarını artırarak ya da vergileri azaltarak ekonomideki talep düzeyini artırması gerekiyordu.

ZAMAN ÇİZELGESİ

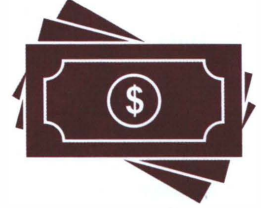
- 1883 Keynes, Cambridge, İngiltere'de doğdu
- 1919 Versay Barış Konferansı
- 1933 *The Means to Prosperity* yayımlandı
- 1936 *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* yayımlandı
- 1944 Bretton Woods Konferansı
- 1946 Öldü

EĞİLİM

Keynes iktisadının anahtarı, tasarruf veya harcama eğilimimizdir.

MARJİNAL EĞİLİM

Klasik iktisatta, insanların fazla paralarını harcadıkları veya yatırım yaptıkları varsayılır, ancak bu, belirsizlik gibi faktörleri göz ardı eden bir görüştür. Bir hanenin fazladan bir sterlin gelir elde ettiğini varsayalım. 0,70 sterlin harcar ve kalan 0,30 sterlini biriktirirse, marjinal tüketim eğilimi 0,7 ve marjinal tasarruf eğilimi 0,3'tür.

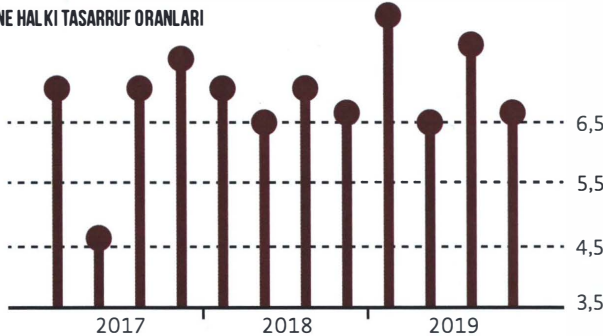
Marjinal eğilim, ortalama eğilimden farklıdır, çünkü bir tüketicinin eline geçen ilk parayı harcaması, son parayı harcamasından daha olasıdır. Bu durum, zengin insanların harcama veya yatırım yapma yerine tasarruf etme eğiliminde olduğu ve ekonomiyi yavaşlatabilecek, hayli eşitsiz bir toplumda bir sorun haline gelir.

TUTUMLULUK PARADOKSU

Durgun bir ekonomide tüm ekonomi üzerinde tasarruf eğilimi artar, bu da paraya olan ihtiyacı artırır ve durgunluğu daha da kötüleştirir. Keynes, bu "tutumluluk paradoksu"nu fark eden ilk kişi değildi, ancak buna akıldaki kalıcı bir isim verdi.

Keynes, daha sonra tartışılacak olan davranışsal iktisatçıların öncüsüydü, çünkü hem tüketicilerin hem de yatırımcıların davranışlarının psikolojik faktörlerden güçlü bir şekilde etkilendiğine inanıyordu. Örneğin, işçiler için maaş artışını kabul etmek kolay, ancak maaş kesintisini kabul etmek çok zordur, bu yüzden ücretler düşüş yönünde hareketsizdir.

BİRLEŞİK KRALLIK HANE HALKI TASARRUF ORANLARI

ÇARPAN

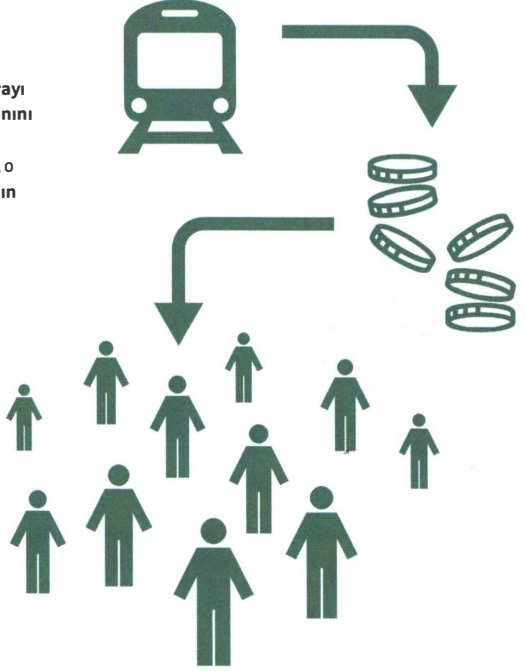
Keynes'e göre, hükümet eylemlerinin etkili olmasının bir nedeni, harcamaların etkisini artıran çarpan etkisidir.

KAMU HARCAMASI

Örneğin, hükümetin altyapıya belirli bir miktar para harcamaya karar verdiğini varsayalım. Parayı alacak olanlar bir kısmını biriktirecek, geri kalanını harcayacak ve bu da diğer insanların gelirini artıracaktır. Geniş ölçekte bu, istihdamı artırır, o da insanları daha zengin yapar. Bu da ilk yatırımın etkilerini çoğaltır.

Etki, marjinal tüketim eğilimine bağlıdır. İnsanlar paranın yarısını biriktirip kalanını harcarsa, çarpan 2'dir, yani ilk yatırım etki olarak iki katına çıkar. Pratikte çarpanı tahmin etmek zordur, ancak Keynes o sırada Amerika Birleşik Devletleri'nde bu oranın yaklaşık 2,5 olduğunu düşünüyordu.

EKONOMİK MORAL

Hükümet politikalarının işe yaramasının bir başka nedeni de ülkenin “ekonomik moral”i üzerinde etkili olan farklı türde bir çarpandır. Yatırımcılar, yatırım kararları verirken çok fazla belirsizlikle baş etmek zorundadır ve bu nedenle özellikle duygusal değişimlere karşı hassastırlar. Dolayısıyla hükümetler, ruh halini değiştiren yapay teşvikler vererek ekonomiyi durgunluktan kurtarabilir.

UZUN VE KISA VADE

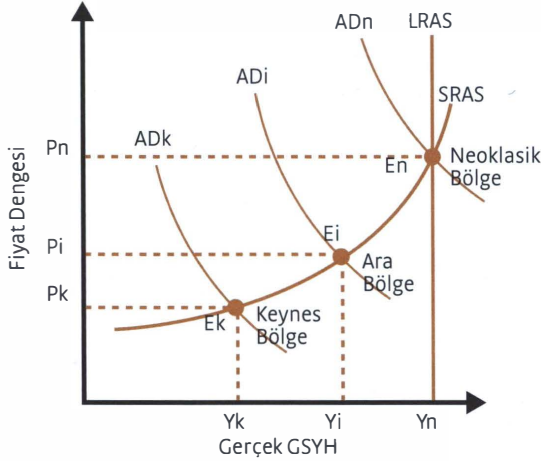
Ekonomi politikalarının etkisi zaman ölçeğine göre değişir.

ARZ TALEBİ YARATIR

Neoklasik iktisatçılar, fiyatların piyasalar dengeye oturtuncaya kadar değişeceğine, böylece uzun vadede arzın kendi talebini yaratacağına inanıyorlardı (Say yasası). Uzun vadeli bir dengede, tam istihdam ile bir ülkenin çıktısı talep tarafından değil, emek ve sermaye gibi faktörler tarafından belirlenmelidir ve bu nedenle fiyat seviyesinden bağımsız olmalıdır. Bu da uzun vadeli toplam arz eğrisinin dikey olduğu anlamına geliyordu.

TALEP ARZI YARATIR

Ancak Keynes, en azından durgunluk dönemlerinde, kendi arzını yaratanın talep olduğuna inanıyordu (Keynes yasası). Ekonomi bir durgunluk içindeyken, talep eğrisindeki bir kayma üretimi artırır, ancak arz eğrisi neredeyse yatay olduğu için fiyat üzerinde çok az etkisi olur. Bu nedenle kısa vadede ekonomiyi canlandırmanın püf noktası toplam talebi artırmaktır.

Pek çok iktisatçı, Keynes yasasını kısa vadede, neoklasik görüşü ise uzun vadede geçerli görür (şüpheciler orta vadede ne olacağı konusunda kaygılanabilirler).

Bu nedenle, tüketici güveninde ani düşüş gibi bir talep şoku durumunda, Keynesyen çözümler kısa vadeli, palyatif olarak değerlendirilir ancak uzun vadeli bir çözüm olarak görülmez. Gerçi Keynes'in meşhur sözünde dediği gibi, "Uzun vadede hepimiz ölüyüz."

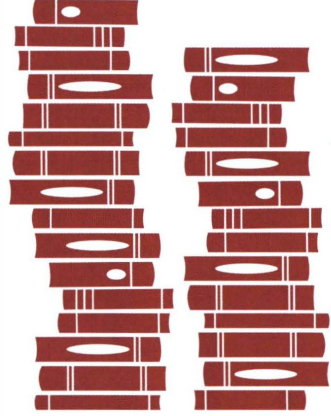

NEOKLASİK SENTEZ

Keynes'in makroiktisadı bir bütün olarak tüm ekonomi ölçeğine hitap ederken, neoklasik iktisat çoğunlukla bireysel işlemlerin yer aldığı mikro ölçeğe odaklanır. Savaşın ardından bir dizi iktisatçı bu teorileri birleştirmek için çalışma ya başladı.

BÜYÜK VE KÜÇÜK

Marshall'ın, mikroiktisadı arz ve talep diyagramı ile özetlediği gibi, iktisatçılar da makro düzey için benzer diyagramlar ürettiler. Bunların arasında, işsizlik ve enflasyonu birbirine bağlayan Phillips eğrisi ve faiz oranları ile üretimi birbirine bağlayan ISLM eğrisi de vardı.

NEOKLASİK SENTEZ

Bu "neoklasik sentez", terimi icat eden Amerikalı iktisatçı Paul Samuelson (1915-2009) tarafından popülerleştirildi. Marshall yirminci yüzyılın ilk yarısında en çok satan ders kitabını yazdıysa, Paul Samuelson'un (ilk olarak 1948'de yayımlanan) *İktisat* kitabı da ikinci elli yılın en popüler eseri idi ve 4 milyondan fazla sattı.

MAKSİMİZASYON VE DENGİ

Samuelson'un kitabı, temel ekonomik teorileri, ilgili maksimizasyon ve denge ilkelerine dayanan tutarlı bir matematiksel çerçeve içinde ifade etmeyi amaçlıyordu. Firmalar ve bireyler, faydayı maksimize etmek için rasyonel hareket ederler ve bu, piyasaları –ve bir bütün olarak ekonomiyi– istikrarlı bir dengeye doğru götürür deniyordu. Eksik rekabet gibi konular, bu ideal dengeyi etkileyen "pürüzler" olarak ele alınıyordu.

MILTON FRIEDMAN

Neoklasik sentez, ekonomik moral gibi davranışsal etkiler de dahil olmak üzere Keynes iktisadının bulanık yönlerinin çoğunu ortadan kaldırmış olsa da, birçok iktisatçı için hâlâ yeterince kesin değildi. Böyle düşünenlerin başında Milton Friedman geliyordu.

YAŞADIĞI YILLAR 1912-2006

UYRUĞU AMERİKALI

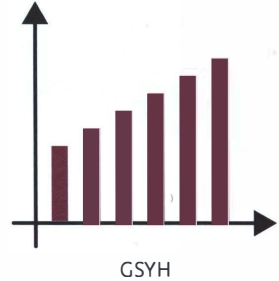
EKOLÜ ŞİKAGO OKULU

BAŞLICA ESERLERİ A THEORY OF THE CONSUMPTION
FUNCTION (TÜKETİM FONKSİYONU TEORİSİ); KAPİTALİZM
VE ÖZGÜRLÜK

PARASALCILIK (MONETARİZM)

Keynes, yirminci yüzyılın ilk yarısının en etkili iktisatçısı ise Milton Friedman da ikinci yarısında ağır basan isimdir. Friedman'ın entelektüel esin kaynağı Adam Smith ve Avusturyalı iktisatçılardır. Yetenekli bir yazar ve tartışmacı olarak ekonomik düşünceye başlıca katkısı parasalcılık üzerine yaptığı çalışmalardır. Bu teoriye göre, piyasalar doğaları gereği istikrarlıdır. Devletin görevi, para arzının GSYH'deki artışla eşleşmesini sağlamaktır. Bunun dışında, ekonomiyi kendi haline bırakmalıdır, çünkü eylemleri yalnızca piyasaları altüst edecek ve istenmeyen sonuçlara yol açacaktır.

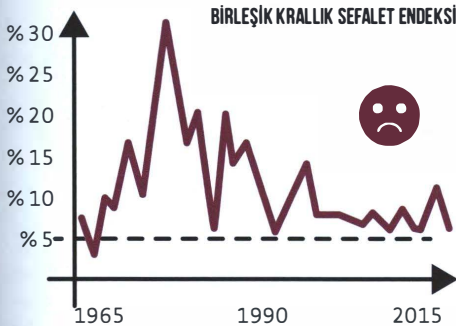

TARİHSEL SÜRECİ II

STAGFLASYON

Friedman'ın yaklaşımı, 1970'lerde, Keynes yaklaşımının izah edemediği, yüksek işsizlik ve yüksek enflasyonun –diğer bir deyişle stagflasyonun– sanayileşmiş ülkelerde eşzamanlı olarak ortaya çıkmasıyla doğrulanmış gibi görünüyordu. ABD'de işsizlik ve enflasyonu bir arada değerlendiren “sefalet endeksi” yüzde 21'e ulaştı. Birleşik Krallık'ta yaygın grevler 1978/79'da “hoşnutsuzluk kışı”nı getirdi.

Başkan Richard Nixon, 1971'de o meşhur sözünü söyledi: “Artık hepimiz Keynesçiyiz.” Ancak Ronald Reagan (1981'de) ve Margaret Thatcher (1979'da) iktidara geldiklerinde, ekonomik ilham perileri Keynes değil Friedman'dı.

ŞİKAGO OKULU

Friedman, serbest piyasa ideolojisi ve hükümet düzenlemelerine muhalefetiyle ünlü Şikago Üniversitesi merkezli Şikago Ekonomi Okulu'nun lideriydi.

NOBEL ÖDÜLLERİ

Şikago Okulu'nun üyeleri arasında **Robert Lucas, Gary Becker** ve **Eugene Fama** da vardı ve bunların hepsi **Nobel Ekonomi Ödülü**'nü kazandılar. Zaten **Şikago Üniversitesi**, diğer üniversitelerin hepsinden daha fazla kez kazandı bu ödülü.

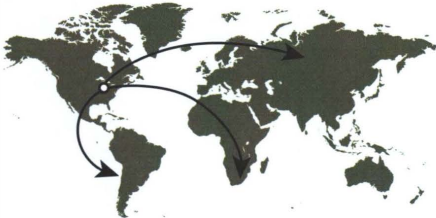
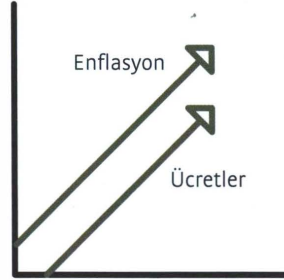
LUCAS ELEŞTİRİSİ

"Lucas eleştirisi"ne göre, **Keynes** tarafından geliştirilen türden **makroiktisadi modeller**, **politikaya karşılık beklentiler** değiştiğinde **geçersiz** kalacak parametrelere dayanır. Bu nedenle **iktisadi modeller**, bireylerin davranışları üzerinde, "**mikro temelli**" olmalıdır.

RASYONEL BEKLENTİLER

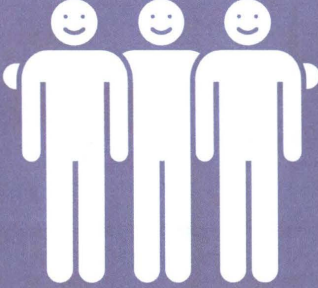
Büyük ölçüde **Şikago Okulu** sayesinde iktisada, ekonomideki katılımcıların **geleceğe yönelik beklentilerine** dayanarak uzun vadeli faydalarını maksimize etmek için hareket ettiklerini öne süren "**rasyonel beklentiler**" paradigması hâkim oldu. Devletin ekonomiyi canlandırmaya veya manipüle etmeye yönelik eylemleri, ekonomik sinyalleri bozduğu için verimliliğe terstir. Örneğin, teşvikler ücretleri yükseltebilir, ancak işçiler bunun aynı zamanda enflasyona neden olacağını da bilirler ve bu da faydayı ortadan kaldırır.

Bu nedenle hükümetler, **düşük enflasyon** hedefine, **deregülasyon** ve **ticaretin serbestleştirilmesi** gibi politikalara odaklanmalıdır ve **talebi canlandırmak için para basma** yoluna gitmemelidir. Bu **Şikago modelinin** farklı versiyonları, 1970'lerde **Şili**'den 1990'larda **Güney Afrika** ve **Rusya**'ya kadar dünyanın dört bir yanındaki ülkelerde hayata geçirildi.

ANA AKIM KONSENSÜS

Yirminci yüzyılın sonlarında, ana akım akademik iktisatçılar arasında genel bir fikir birliği ortaya çıktı.

ANLAŞMAYA VARMAK

"Yeni Keynesçiler", işsizliği devletin müdahalesiyle ele alınması gereken **talihsiz bir olay** olarak görürken, **Şikago Okulu neoklasik iktisatçıları** bunu, insanların rasyonel olarak mevcut ücretleri veya çalışma koşullarını kabul etmemeye karar vermelerinin bir sonucu olarak gördüler. Ancak farklılıklar oldukça **teknikti ve önemli konularda genel bir fikir birliği vardı.**

KRİZİ ÖNLEME

2003 yılına gelindiğinde, Nobel ödüllü **Robert Lucas** dinleyicilerine şunu söylemişti: "Bu dersteki tezim, **makroiktisadın bu orijinal anlamıyla başarılı** olduğudur: Onun temel sorunu olan **krizin önlenmesi**, tüm **pratik açılardan** çözülmüştür ve aslında **çözüleli onlarca yıl** olmuştur."

Bunun biraz **erken bir yorum** olduğu daha sonra ortaya çıktı, çünkü sadece birkaç yıl sonra dünya, bazı açılardan **Büyük Buhran'a** rakip **tarihi bir krizin içine** düştü.

KEYNES PÜRÜZLERİ

Ekonominin ana akım modeli, bazı **Keynes pürüzlerini** de barındırıyordu ve **neoklasikti**. Hükümetlerden, merkez bankalarından ve uluslararası kuruluşlardan gelen **ekonomi politikalarını rasyonel beklentilere** ve kendi kendini **dengeleyen ekonomilere** olan inanç şekillendirdi. İktisat, **matematiksel titizliğe** yaptığı vurgu nedeniyle "**sosyal bilimlerin kraliçesi**" olarak görülüyordu.

MAKROİKTİSAT

Makroiktisat, ekonominin bir bütün olarak incelenmesine verilen addır ve büyüme, enflasyon ve işsizlik gibi olgularla ilgilenir.

KLASİK TEORİ

Klasik iktisatçılar, yukarıdaki konuları ekonomiyi üç ana piyasaya bölerek ele aldılar. Birincisi, hanehalkı tüketimini

kapsayan ürün piyasasıydı. ikincisi, üç üretim faktörünün (toprak, emek ve sermaye) piyasasıydı. Son olarak da ödünç verilebilir fonlar

piyasası geliyordu. Bunların her biri arz ve talep açısından analiz edildi.

ÜRETİM

Ürün piyasası, ekonominin çıktısını, yani tüketilen mal ve hizmetlerin toplamını, arzını sermaye ve emek gibi şeylerin belirlediği tek bir ürün olarak temsil ediyordu.

TÜKETİM

Bu ürünü talep eden tüketiciler, haneler, hükümetler ve firmaların kendileriydi. Hanehalkı tüketimi gelire bağlıdır, ancak ekonomi kapalı bir döngü olarak ele alındığından bunlar birbiriyle bağlantılıydı: Tüketime (çıktıya) harcanan para sonunda insanların ceplerine (gelir) giriyordu.

Ekonomi, emeğin veya sermayenin marjinal getirisine tekabül eden ve azalan getiri oranına tabi olan oranlarda işçileri işe alır veya yatırım için borç alırdı. Emek arzı ücretlere bağlıydı, ancak sermaye arzının sabit olduğu varsayılıyordu. Bu klasik resimde, bütün ekstra para daima yatırıma aktarılıyordu.

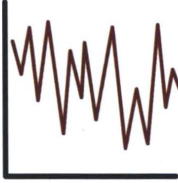
YATIRIM

Klasik iktisatta yatırım, diğer malları üretmek için kullanılabilecek fabrikalar ve makineler gibi malların üretimine yöneliktir.

YATIRIM EŞİTTİR TASARRUF

Klasik iktisatçılar, tüm yatırımların toplamının, tüm tasarrufların toplamına eşit olduğunu varsayıyorlardı. Bu paralar, ekstra nakitlerini yatırıma sevk eden hanelerden ve devletten geliyordu. Fabrika gibi bir şeye yatırım yapmanın amacı, beklenen kâr eksisi bina ve makine alımı, amortisman vb. maliyetlerin tutarında getiri elde etmektir.

AÇIK EKONOMİ

Finansın uluslararası olduğu açık bir ekonomide, ülkeler birbirlerine yatırım yapmakta özgürdür, dolayısıyla bu kural geçerli değildir. Gerçekten de, bugün "yatırım" terimi genellikle hisse senedi ve tahvil gibi finansal menkul kıymetlerin spekülatif olarak satın alınmasını ifade eder.

UZUN VADELİ BÜYÜME

Yatırım, kısa vadeli tüketim ile uzun vadeli fayda arasında bir değiş tokuş olarak görülür. İnsanların ve firmaların para harcamak yerine yatırım yapmasının nedeni, gelecekte daha fazla para kazanmayı ummalarıdır. Bu nedenle yatırım, ekonomik büyümenin anahtarıdır. Dolayısıyla hükümetler genellikle ya doğrudan kamu harcamaları ya da dolaylı olarak vergi indirimleri veya sübvansiyonlar yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik etmeye çalışırlar. Tabii ki bu sadece para gerçekten faydalı bir şeye yatırılıyorsa işe yarar.

FAİZ ORANLARI

Faiz oranı, miktarı hem borç verene (tefeciler pahalıdır) hem de borç alana bağlı olan borç para alma maliyetidir.

FARKLI ORANLAR

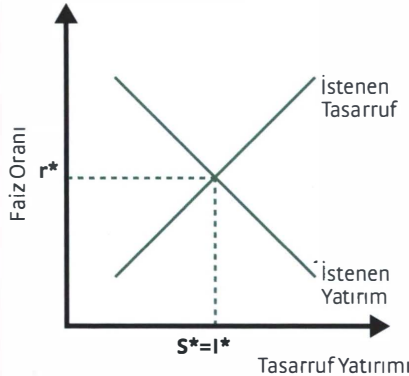
Genel anlamında kullanıldığında faiz oranı, bir merkez bankasının diğer bankalardan kısa vadeli krediler için talep ettiği oranı ifade eder. Tahvillere ödenen faiz olan tahvil getirileri, daha uzun vadeli oranların daha doğru bir resmini verir ve enflasyon gibi faktörlerden etkilenir. Reel faiz oranı enflasyonun etkisini ortadan kaldırma yönündedir.

TALEP

Bir firmanın yatırım fonlarına olan talebi, yatırımdan beklenen kazanç eksi reel faiz oranına bağlıdır. Firmanın zaten parası varsa, o zaman reel faiz oranı, onunla yatırım yapmamanın fırsat maliyetini temsil eder (klasik modelde, firmaların zaten sıfır ekonomik kâr elde edecekleri varsayılır, bu nedenle kredisiz yatırım yapamazlar).

ARZ

Bu arada kapalı bir ekonomide yatırım fonlarının arzı, özel ve kamu tasarruflarının toplamına eşittir, bu da toplam ürün ile tüketiciler ve hükümet tarafından yapılan toplam harcama arasındaki farka eşittir.

REEL FAİZ ORANI

Klasik iktisatçılar, tam rekabet piyasalarında arz ve talep mantığını takip ederek, reel faiz oranının –yani kredilerin fiyatının– yatırım fonlarının arzını talep ile dengeye getirecek şekilde ayarlandığını varsayıyorlardı. Göreceğimiz gibi gerçek, özellikle açık bir ekonomide çok daha karmaşıktır.

GAYRI SAFİ YURTIÇİ HASILA

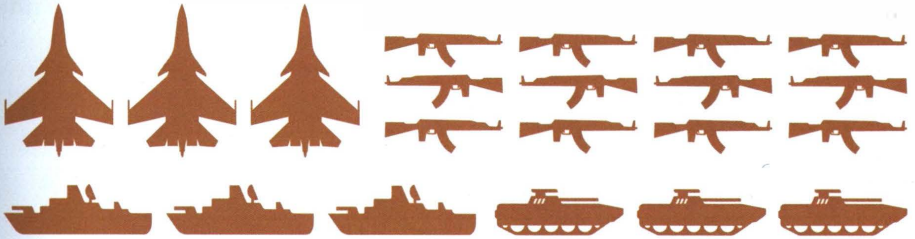
GSYH, bir ülkenin ulusal üretiminin bir ölçüsüdür ve bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetler için harcanan toplam meblağ olarak tanımlanır.

SIMON KUZNETS

Gayrisafi yurtiçi hasıla fikrini iktisatçı Simon Kuznets, 1930'larda Büyük Buhran'ın etkisini belirlemenin bir yolu olarak geliştirdi. Başlangıçta finansal spekülasyon, reklam ve

silahlanma gibi şeylere yapılan harcamaları, insan refahına katkıda bulunmadıkları için hariç tutmak istedi. Bununla birlikte, GSYH, İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD planlamacıları

tarafından askeri harcamaları izlemenin bir yolu olarak kabul edildi ve Soğuk Savaş sırasında da ekonomik üstünlüğün bir tür vekil göstergesi olarak kullanıldı.

MAKROİKTİSAT

HESAPLAMA

GSYH üç şekilde hesaplanabilir. Üretim yaklaşımı, (nihai ürünü oluşturan araçların değil) tüm nihai mal ve hizmetlerin değerini toplar. Gelir yöntemi, insanlar ve firmalar dahil olmak üzere tüm üreticilerin gelirini toplar. Harcamalar yöntemi, nihai mallara yapılan tüm harcamaları toplar.

Toplam harcama formülü $Y = C + I + G + X - M$ 'dir, burada:

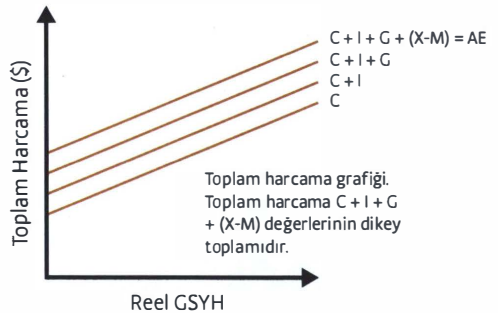
C = tüketim

I = yeni sermaye mallarına veya envantere yapılan yatırım

G = devlet harcamaları

X = satılan ihracat malı

M = satın alınan ithal malı

Teoride, kazançlar üretilen mallara harcadığından, üç yöntem aynı sonucu vermelidir. Uygulamada, hesaplama karmaşık bir işlemdir, bu nedenle her yöntem biraz farklı bir resim verir.

TÜKETİM

Çoğu sanayileşmiş ülkede, GSYH'nin açık ara en önemli bileşeni tüketimdir.

TOPLAM HARCAMA

Örneğin ABD'de günümüzde tüketim GSYH'nin yaklaşık yüzde 70'ini oluşturmaktadır. Geri kalanı da yatırım ve devlet harcamaları arasında eşit olarak dağılır. Net ihracat rakamlarında da küçük bir kayıp söz konusudur.

Birinin harcadığı başka birinin kazandığı olduğundan, toplam C tüketimi toplam Y gelirine eşittir. Ortalama gelir vergisi oranı T ise, vergiden sonra kalan olarak tanımlanan harcanabilir gelir $Y_0 = Y(1-T)$ olur.

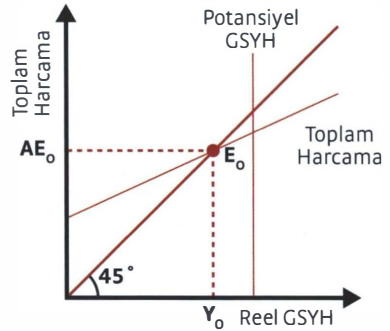
Keynes modelinde, bir kişinin tüketim oranı, c ile gösterilen marjinal tüketim eğilimine bağlıdır. Böylece formül

$$C = C_0 + CY_0 = C_0 + CY(1-T)$$

şeklini alır ki burada C_0 , günlük yaşam için gerekli olan temel meblağdır (ve gerekirse ödünç alınabilir).

GSYH hesaplamasında kullanılan toplam harcama formülüne C formülünü eklersek aşağıdaki formülü elde ederiz:

$$Y = C_0 + CY(1-T) + I + G + X - M$$

ÇARPAN

İki tarafın eşit olduğu denge noktası, sağ tarafı 45 derecelik bir doğru çizilerek bulunabilir. Grafik, çarpan etkisini gösterir, çünkü hükümet harcaması G'nin neden olduğu toplam harcamadaki dikey kayma, GSYH'de G'den daha büyük miktarda bir yatay kayma ile sonuçlanır. Havadan gelen bir para sonucunda, büyüme bedavaya gelmiş olur! En azından çevresel bir etkiyle kritik bir noktaya ulaşıncaya kadar...

BÜYÜME ETKENLERİ

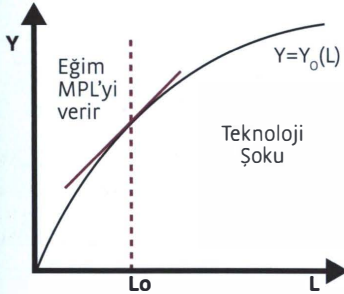
Klasik iktisat çoğunlukla denge kavramına odaklanırken, klasik iktisatçılar da elbette Sanayi Devrimi'nin karakteristik özelliği olan ekonomik büyüme oranlarının farkındaydılar.

ÜRETİM FAKTÖRLERİ

Batı Avrupa ekonomisinin büyüklüğü on dokuzuncu yüzyıl boyunca reel olarak üç katına çıktı. Klasik iktisatçılar, bu tür bir büyümenin, toprak, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerindeki artışlardan kaynaklandığını saptadılar.

Ekonomik büyüme yaratmanın bir yolu, o zamanlar Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yerleşimcilerin yaptığı gibi, yeni toprakları tarıma açmaktır.

Diğer bir yol da, ya nüfus artışı yoluyla ya da mevcut işgücünü daha verimli hale getirerek emek miktarını artırmaktır.

Üçüncü yöntem, makineler, binalar, malzeme stokları vb. gibi insan dışı unsurlara yönelik sermayeyi kullanmaktır. Adam Smith'in dediği gibi, "Kişinin mali içinden kendisine gelir getirmesini umduğu kısma sermaye denir."

SINIF ANALİZİ

Klasik iktisatta, her üretim faktörü ayrı bir sınıfla ilişkilendirildi: toprak sahipleri, emekçiler ve kapitalistler. Klasik iktisatçılar, her bir tasarrufun hemen gerçek varlıklara yatırılacağını varsayarken, bugün bir sermaye hesabında, nakit, tahvil veya hisse senedi gibi farklı finansal varlıklar yer alıyor.

İŞBÖLÜMÜ

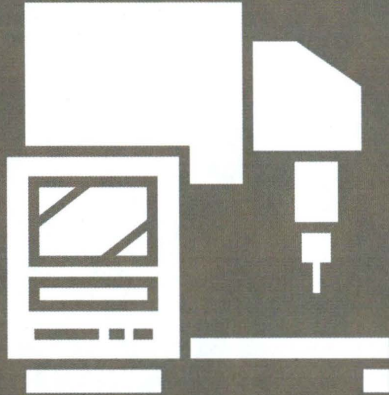
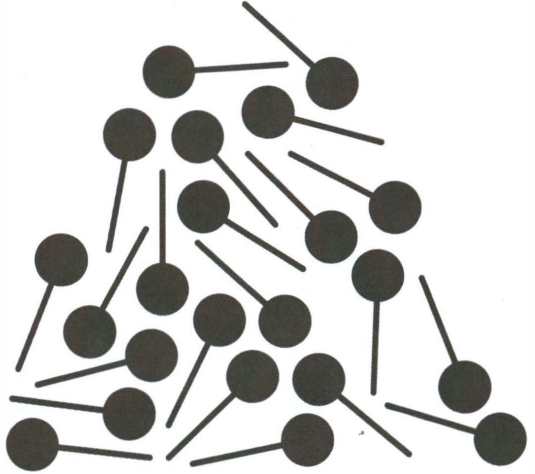
Adam Smith, o dönemde ekonomik büyümenin ana nedeninin artan işbölümü olduğuna inanıyordu.

İĞNE FABRİKASI

Smith bunu, her birinin ayrı bir görevi olan on işçi çalıştıran ünlü toplu iğne fabrikası örneğiyle açıklamıştır:

“Bir adam teli çeker, diğeri düzeltir, üçüncüsü keser, dördüncüsü ucunu sivriltilir, beşincisi iğne başını takabilmek için tepesini eğeler; iğne başı yapmak için iki üç farklı işlem gerekir; başı takmak ayrı bir iştir, iğneleri parlatmak başka... Toplu iğne yapmak gibi önemli bir iş, bu şekilde, yaklaşık on sekiz ayrı işlemden oluşur.”

Bu yolla fabrika günde 48 bin iğne üretebilir, bu da işçi başına ortalama 4.800 iğne demektir. Ancak Smith, tek başına çalışan bir kişinin günde yalnızca yirmi iğne üretebileceğini tahmin ediyordu.

TEKNOLOJİ

Uzmanlaşmanın, özellikle karmaşık ürünler için üretkenliği artırdığı kesinlikle doğrudur. Bununla birlikte, bir dizi yorumcunun işaret ettiği gibi, Smith'in iymiser analizi, o zamanın mevcut iğne yapım fabrikalarının gerçekçi bir tarifi gibi görünmüyor ve daha güçlü faktör olan teknolojiyi göz ardı ediyor. Bir makine kendi başına çok daha fazla iğne üretebilir. Marx'ı endişelendiren, işçiler ile kapitalistler arasındaki gerilimin kaynağı işte budur.

KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK

Karşılaştırmalı üstünlük teorisi, İngiliz iktisatçı David Ricardo (1772-1823) tarafından ortaya atıldı.

UZMANLAŞMA

Ricardo, teoriyi iki ülkeye, şarap ve kumaş ticareti yapan Portekiz ve İngiltere'ye dair basit bir örnekle açıkladı. Her ülkenin sadece hangi malı daha ucuza üretebiliyorsa onu üretmeye ve diğerini ithal etmeye odaklanması durumunda fayda sağlayacağını gösterdi. "Aslında," diyordu, "zenginleşmeyi bırakacağınız sınırın nerede olduğunu söylemek zor."

Bu karşılaştırmalı üstünlük yasasına göre, bir ülke her iki ürünü de üretmede daha iyi olsa bile yalnızca birine odaklanması mantıklıydı.

MAKROİKTİSAT

SERBEST TİCARET

Merkantilizmin karakteristik özellikleri olan **tekeller**, **tarifeler**, **loncalar** ve **devlet müdahalesi**, yüzeyde ekonomik büyümeyi teşvik ediyor gibi görünebilir ancak aslında geciktirirler. Tıpkı **işçiler gibi uluslar** da uzmanlaşmalıdır. Ricardo'nun basit analizi, birçok karmaşık faktörü göz ardı ediyordu. Örneğin **işçiler**

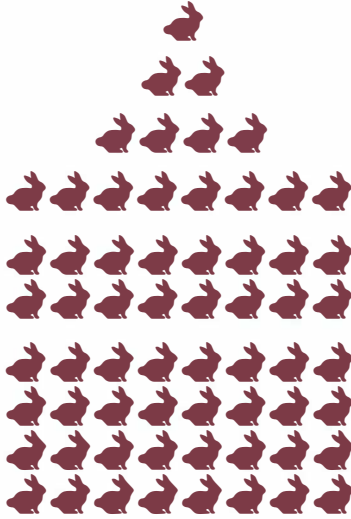
veya **fabrikalar** ürettikleri ürünü öyle kolayca **değiştiremezlerdi**. Bununla birlikte, teorisinin **tümdengelim mantığıyla** ele alınışı birçok kişiye ilham kaynağı oldu. İktisatçı **Paul Samuelson** bile bunu sosyal bilimlerde "**hem doğru hem de önemli**" olan tek önerme olarak tanımladı.

THOMAS MALTHUS

Klasik iktisatçılar ekonomik büyüme hakkında genel olarak iyimser bir bakışa sahip olsalar da, Ricardo'nun arkadaşı, papaz ve bilim insanı Thomas Malthus (1766-1834), potansiyel olarak büyük bir soruna işaret etti, o da nüfusun daha da hızlı büyümesiniydi.

GEOMETRİK VE ARİTMETİK

Malthus, nüfusun geometrik (yani 2, 4, 8, 16, 32...), geçim unsurlarının ise aritmetik bir şekilde arttığını (2, 4, 6, 8, 10...) ve ilkinin her zaman galip geleceğini söylüyordu.

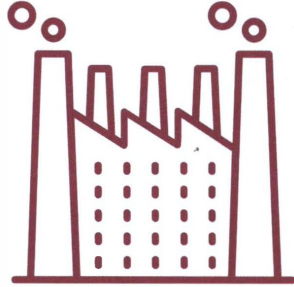
MAKROİKTİSAT

DOĞAL SEÇİLİM

Malthus, gözlemlerinin ışığında, yoksulları daha fazla çocuk sahibi olmaya teşvik edeceğinden, yoksulluğu azaltmaya yönelik önlemlere karşı çıktı. Teorisi, Charles Darwin'in doğal seçim teorisinin üzerinde önemli bir etki sağladı. Zenginlik ile doğurganlık arasındaki ters ilişki ve teknolojik ilerleme, en azından şimdye kadar hesaplaşma gününü erteledi.

NÜFUS PATLAMASI

Argümanını desteklemek için Malthus, Amerikalı bilim insanı Benjamin Franklin'in Amerikan nüfusunun (göçler de dahil olmak üzere) her 25 yılda bir ikiye katlanma eğiliminde olduğunu gösteren araştırmasını kullandı. Ancak nüfus artışı konusundaki endişelerini artıran nedenlerden biri de Londra gibi şehir merkezlerine insan akışının yoksulluğu çok görünür hale getirdiği Sanayi Devrimi'ydi.

Malthus'un belirttiği gibi, nüfus artışı ile doğal sınırlar arasındaki çatışma iyi bitmeyecekti: "Hastalık dönemleri, salgın hastalıklar ve veba müthiş bir hızla ilerliyor ve binlerce, on binlerce insanı alıp götürüyor. Bu da yeterli gelmezse, devasa, kaçınılmaz kıtlıklar arkada kol geziyor ve tek bir güçlü darbeye toplulukları yerle bir ediyor."

DURGUN DURUM EKONOMİSİ

Makroiktisat, klasik tablosuyla bir durağan durumu vurguluyordu. Ekonomi, bir ağaç gibi, belirli bir düzeye kadar büyür ve sonra o seviyede kalırdı.

İŞSİZLİK

Arz ve talep yasası emeğe uygulandığında, emeğin fiyatının, talep seviyesini karşılayacak şekilde dengesini bulacağını öne sürer. Buna göre irade dışı işsizlik diye bir şey olamaz. Çalışmak isteyen herkes, istediği ücreti düşürerek iş bulabilir.

YAŞAMA SANATI

Son olarak, klasik iktisatçılar ekonomik büyümeyi incelerken, bunun geçici bir süreç olduğu kanaatine vardılar. John Stuart Mill'in belirttiği gibi, "zenginlik artışı sınırsız değildir" ve azalan getiriler, ekonominin sonunda "durgun durum" dediği duruma ulaşacağı anlamına gelir. İnsanların "İdare Etme Sanatı" yerine "Yaşama Sanatı"na odaklanmasını sağlayacağı için Mill bunu olumlu bir şey olarak gördü.

SAY YASASI

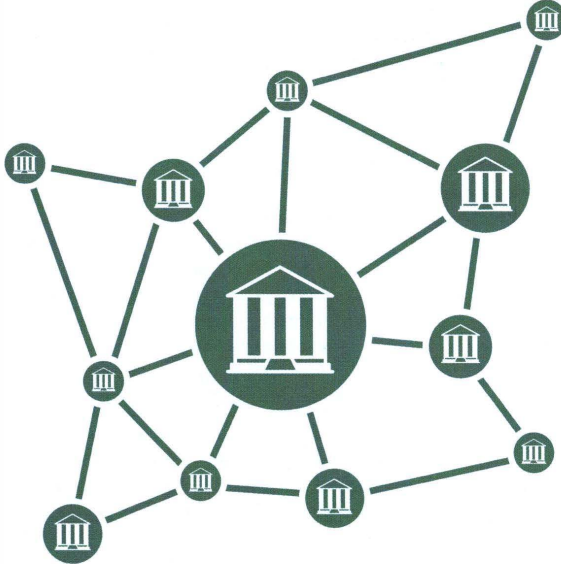
Benzer nedenlerle, arzın talepten fazla olduğu yerlerde, genel bolluk diye bir şey söz konusu değildir. Adını Fransız iktisatçı Jean-Baptiste Say'dan (1767-1832) alan Say yasasına göre, "arz kendi talebini yaratır". Bir malın üretimi için harcanan para başka bir şey satın almak için kullanılır. Makro ölçekte, üretimi ikiye katlamak geliri ikiye katlar, bu da tüketimi ikiye katlar.

Bu analizde herhangi bir tasarruf yoktu, çünkü mevcut para makine gibi gerçek varlıklara yatırılıyordu. Aslında para, hareketsiz bir mübadele aracı olmaktan başka hiçbir rol oynamıyordu.

PARA POLİTİKALARI

Merkez bankaları, talebi yönetme umuduyla, para arzını kontrol etmek için para politikalarını kullanır. Geleneksel politika araçları arasında, kısa vadeli faiz oranlarında ayarlamalar ve açık piyasa işlemleri sayılabilir.

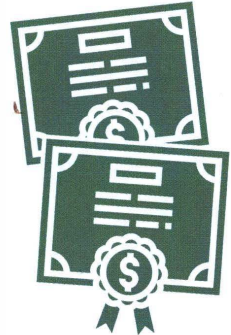

İSKONTO ORANI

İskonto oranı, merkez bankasının, rezervlerini tamamlamak için ihtiyaç duydukları kısa vadeli krediler karşılığında diğer bankalara uyguladığı orandır. İskonto faiz oranını düşürmek parayı serbest bırakır, ticari bankalar böylece daha kolay borç alır, bu da faiz oranlarını düşürür ve –en azından prensipte– geniş ekonomilerde talebi artırır.

AÇIK PIYASA İŞLEMLERİ

Açık piyasa işlemleri, merkez bankasının devlet veya şirket tahvilleri gibi finansal menkul kıymetleri satın aldığı veya sattığı işlemlerdir. Örneğin amaç ekonomiyi canlandırmaksa, merkez bankası bu menkul kıymetleri ticari bankalardan satın alabilir. Bu satın almalarla bankaların elinde bulundurduğu nakit miktarı artınca da para arzı artar. Para arzındaki artış, bunun için ödenen fiyatı, yani faiz oranlarını aşağı çeker. Dolayısıyla bunun net etkisi ticari bankaların birbirlerine borç verdikleri faiz oranını düşürmektir. Merkez bankaları bazen döviz kurunu ayarlamak için diğer ülkelerin menkul kıymetlerini de alıp satarlar. Çin Merkez Bankası'nın bugün bir trilyon doların üzerinde ABD devlet tahviline sahip olmasının bir nedeni de budur.

TAHVİLLER

Tahvil, satın alma fiyatı karşılığında gelecekte ödemeler vadeden bir menkul kıymettir.

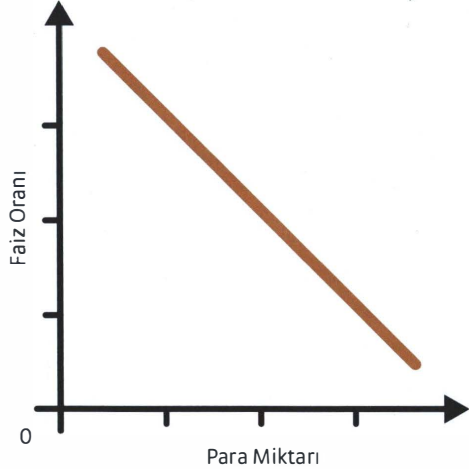
TERMİNOLOJİ

Bir tahvilin nominal değeri, vade sonunda ödenen tutardır. Kupon ödemeleri ise düzenli faiz ödemeleri anlamına gelir (bilgisayar öncesi zamanlarda insanlar tahvilin altından bir kupon koparıp ödeme için postaladıklarından böyle adlandırılmıştır).

GETİRİ

Tahvilin ilk getirisi, bir tahvilden kazanılan gelirin fiyatına bölünmesidir. Ancak toplam getiri, tahvil alınıp satılırken piyasa tarafından belirlenen fiyata bağlıdır. Örneğin, 950 sterline bir yıllık sıfır kuponlu 1.000 sterlinlik tahvil satın alırsanız, faiz sıfır olsa bile, nakde çevirdiğinizde yaklaşık yüzde 5'lik bir getiri elde edersiniz. Genel olarak, tahvil fiyatları faiz oranlarıyla ters orantılı olarak değişir, bu nedenle yüksek faiz oranları düşük tahvil fiyatlarına yol açar ve bunun tersi de geçerlidir.

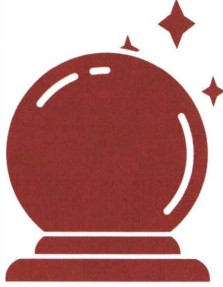

FAİZ ORANLARI

Tahvil piyasası, faiz oranları üzerinde düzeltici bir güç işlevi görür. Diyelim ki faiz oranı çok düşükse, para talebi veya likidite tercihi yüksek olacaktır (çünkü nakit tutmanın fırsat maliyeti düşüktür). Bu nedenle insanlar para karşılığında tahvil satacak ve bu da fiyatlarını düşürerek faiz oranlarının yükselmesine neden olacaktır.

GETİRİ EĞRİSİ

Getiri, ayrıca vade sonuna kadar geçen süreye göre değişir. Getiri eğrisi, vade süresinin bir fonksiyonu olarak devlet tahvillerinin faiz oranının bir grafiğidir. İktisatçılar ve yatırımcılar, piyasa duyarlılığının bir göstergesi olduğu inancıyla getiri eğrisini yakından izlerler.

EĞİM

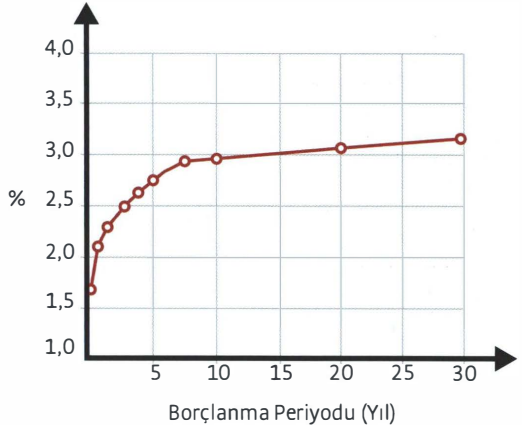
Getiri eğrisinin eğimi, yatırımcıların faiz oranlarının ve piyasa riskinin zaman içinde nasıl değişeceğini düşündükleri hakkında bir fikir verir. Normalde getiri eğrisi yukarı doğru eğimlidir, çünkü yatırımcılar fonlarını uzun süre bloke etme riskini telafi etmek için daha yüksek faiz isterler.

AŞAĞI YÖNLÜ EĞRİ

Eğri aşağı yönüye bu, yatırımcıların gelecekte faiz oranlarının daha düşük olacağını tahmin ettiğinin bir işaretidir. "Getiri oranında aşağı yönlü grafik", genellikle durgunluğun habercisi olarak kabul edilir.

KAYMALAR

Tüm getiri eğrisi yukarı doğru kayarsa bu, yatırımcıların yüksek enflasyon bekledikleri, dolayısıyla daha yüksek faize ihtiyaç duyulduğu anlamına gelir. Eğri aşağı kayıyorsa, yatırımcıların enflasyon beklentileri konusunda iyimser oldukları veya diğer varlık sınıflarının cazip olmadığı, dolayısıyla yatırımcıların tahvillere yüklendiği anlamına gelir. Getiri eğrileri farklı tahvil türlerini karşılaştırmada da kullanılabilir. Yatırımcılar tarafından talep edilen getiri, borç verenin tahvil üzerinde temerrüde düşme riskine bağlıdır. Devlet tahvilleri düşük faiz öderken, çürük tahviller daha yüksek getiri sağlar, ancak şirket batarsa hiçbir şey demeyebilir.

KREDİ NOTU

Kredi başvurusunda bulunan herkes, kredi itibarını mevcut borçlar ve ödeme geçmişisi gibi şeylere göre puanlamaya tabi tutan kredi puanından haberdardır. İşletmeler ve hükümetlerin de fon bulma kabiliyetlerini belirleyen bir tür kendi kredi puanları vardır.

DERECELENDİRME KURULUŞLARI

İş dünyası ve hükümetler için üç ana kredi derecelendirme kuruluşu Moody's Investors Service, Standard & Poor's ve Fitch Ratings'tir.

SKOR KARTI

Örneğin **Moody's**'i ele alalım. "En yüksek nitelik ve en düşük kredi riski" ile "En iyi kısa vadeli borç geri ödeme kabiliyeti" karşılığında verdikleri not "Aaa" dır. Aşağı indikçe, A'nın farklı alt notları (Aa1, Aa2, vb.) gelir, daha sonra B'lere gelinir ki bunlar yüksek risk demektir. Ba'nın altındakiler "çürük" tür. En düşük not, "Genellikle temerrüt halinde ve anapara veya faizi geri ödeme olasılığı düşük olan en aşağı düzey" olarak değerlendirilen C'dir.

DEVLET KREDİ DERECELENDİRMELERİ

Devletler, kendi kredi notlarına büyük önem verirler ve bunun mantıklı nedenleri vardır. 2011'de Cumhurbaşkanı **Nicolas Sarkozy**'nin "Fransa üçlü A notunu kaybederse ben öldüm demektir," dediği aktarılmıştı. Dedigi gerçekleşti ve birkaç ay içinde koltuğundan oldu.

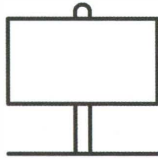
1993'te Başkan **Bill Clinton**'ın danışmanı **James Carville**, şaka yoluyla, reenkarnasyonla yeniden dünyaya gelmesi halinde "tahvil piyasası" olarak gelmeyi dilediğini, zira bu sayede "herkesi sindirebileceğini" söylemişti. Ama belki de derecelendirme kuruluşu olarak gelmek daha iyi olurdu.

BORÇ

Borç, ekonomik hayatın temel bir parçasıdır, çünkü kullandığımız para borca dayalıdır, yani hükümet tüm borçlarını geri öderse, para denilen şey ortadan kalkar.

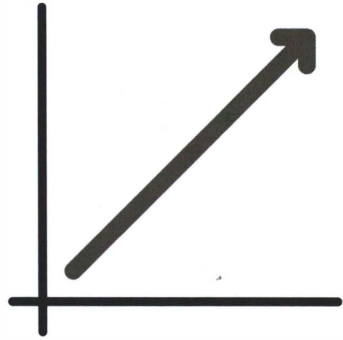
BÜYÜME

Borç, ekonomik büyüme için çok önemlidir, çünkü girişimciler (ya da sıradan firmalar) çılgın hayallerini gerçekleştirmek için genellikle borç paraya ihtiyaç duyarlar. Ve çoğu insan için, aklılara durgunluk veren bir kredi çekmeden büyük bir şehirde ev satın almak oldukça zordur.

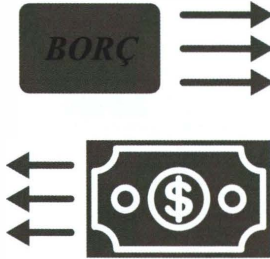
KÜRESEL BORÇ

Son yıllarda, devlet borçları ve kurumsal krediler dahil olmak üzere küresel borç seviyeleri (bu kitabın yazıldığı tarih itibarıyla) neredeyse 250 milyar doları bulmuş durumda.

BORÇ TEHLİKELİ MİDİR?

Ana akım iktisatçılar bu konu hakkında büyük ölçüde iyimserdirler, çünkü hep ekonomiyi tekil temsili ajanlar kullanarak modellerler. Bu perspektiften yola çıkarak borcun toplam değerinin sıfır olduğunu, dolayısıyla borçlanmanın ancak yatırımı saf dışı bırakması halinde sorun yaratacağını söylerler. Veya iktisatçı ve *New York Times* köşe yazarı Paul Krugman'ın 2019'da dediği gibi: "BORÇ, KENDİMİZE BORÇLU OLDUĞUMUZ PARADIR."

Daha sonra tartışılacağı gibi, bu geleneksel yaklaşımın borçlular ile alacaklılar arasındaki güç farkı, faiz oranlarının zenginler için fakirlerden çok farklı olduğu gerçeği ve finansal istikrarın doğasında var olan riskler gibi şeyleri göz ardı ettiğine dair sürekli artan bir farkındalık vardır (hem aynı mantığı kullanarak hırsızlığın da sakıncalı olmadığı, çünkü toplamda onun da kendimizden aldığımız para olduğu söylenebilir).

VERGİ

İngilizce'deki "tax" yani vergi sözcüğü Latince "denetleme, ücretleme veya hesaplama" anlamına gelen taxare'den gelmektedir. Vergi hayatımızda yer etmiştir ki yılın belli zamanları "vergi mevsimi" olarak anılır.

VERGİ VE PARA

Vergi, genellikle devlet hizmetlerinin bir tür ücreti olarak görülür ancak aynı zamanda para sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Madeni para Antik Yunan'da ilk icat edildiğinde, vergiler hem askeri birliklere ödeme yapmanın hem de birliklerin ihtiyaçlarının tedarik edilmesinin bir yolu (tedarikçiler vergileri ödemek için askerlerin parasına ihtiyaç duyuyorlardı). Roma imparatoru Iulius Caesar, zamanın kasiyerlerinin kafasını karıştıracak yüzde 1'lik genel bir satış vergisi getiren ilk kişiydi.

GELİR VERGİSİ

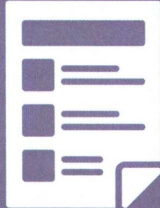
Ortaçağ'da, feodal sistem altında, vergiler nakit olarak değil, genellikle mal olarak veya emek yoluyla ödeniyordu, ancak paranın toplumda artan bir rol almasıyla bu durum değişti. Herkesin ne kadar kazandığına dair ayrıntılı bilgi gerektiren gelir vergisi, nispeten modern bir olgudur ve ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında, savunma harcamaları ve sosyal yardım sistemleri gibi büyük kalemler için içine girdiği zaman asıl hüviyetine kavuşmuştur.

MAKROİKTİSAT

YENİDEN DAĞILIM

Vergiler ayrıca serveti yeniden dağıtmanın bir yolu olarak kullanılır. 1950'de ABD'deki zenginlerin ödediği maksimum toplam vergi oranı (federal, eyalet ve yerel) yüzde 70 idi. Bugün bu oran yaklaşık üçte birine inmiştir ve artan eşitsizliğin bir nedeni de budur.

ÖLÜM EKONOMİSİ

Eski bir söz vardır: “Hiçbir şey ölüm ve vergiler kadar kesin değildir.” İktisatçılar “kasvetli bilim” sıfatına yakışır şekilde, ölümü de düşünmek için oldukça fazla zaman harcarlar.

BİR HAYATIN BEDELİ

Bir hayat kurtarmanın ekonomik değeri nedir? İktisatçılar bunu, ölümü önlemenin marjinal maliyetini hesaplayarak belirlemeye çalışır. Örneğin, beklenen ölüm sayısını “bir” azaltmak için trafik sistemlerinin iyileştirilmesine ne kadar para harcanması gerektiği gibi sorularla ilgilenirler.

YILLIK RANT (ANÜİTE)

Bir diğer soru da bireyin ne kadar yaşamasının beklendiğidir. Örneğin, yıllık rant, bir başlangıç ücreti karşılığında ölüncüye kadar düzenli ödemeler yapan bir finansal araçtır. Bu nedenle fiyatı yaşam beklentisine bağlıdır.

KONUT KREDİLERİ (MORTGAGE)

“Mortgage” sözcüğünün gerçek anlamı “ölüm teminatı” ya da “ölüm tutuşu”dur ama pazarlamada bu isim kullanılmaz.

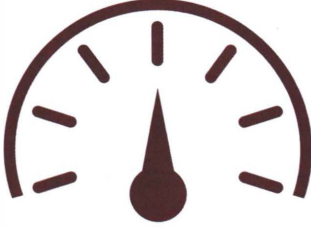

TEMERRÜT

Kredi temerrüt olasılığını tahmin etmek için kullanılan matematiksel araçların çoğu, temelini yaşam beklentisi modellerinden alır. Örneğin, istatistikçiler, çiftlerden biri öldüğünde, diğerinin birkaç ay içinde ölme şansının belirgin şekilde arttığını uzun zamandır biliyorlar. Bu “kırık kalp sendromu”nu simüle etmek için kullanılan matematiksel modeller daha sonra mortgage temerrütleri arasındaki korelasyonları modellemek için uyarlandı. Fakat ABD mortgage krizi sırasında bu modellerin gösterdiği başarısızlık, başka türde bir kalp kırıklığı yarattı.

FİYAT ENDEKSİ

Fiyat endeksi, bazı öğelerin fiyatlarının zaman içinde nasıl değiştiğini izleyen bir istatistiktir.

TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİ (TÜFE)

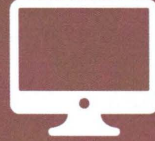
Tüketici fiyat endeksi (TÜFE), tipik bir harcamayı temsil ettiği varsayılan bir **mal sepeti** için **bir baz yıl** alınarak normalize edilmiş **nispi fiyatı** hesaplar. Birleşik Krallık'ta sepet, yerel **barda bir bardak biradan yeni bir arabaya, güneşli bir tatile** kadar değişen yaklaşık **700 ürün** içerir. Endeksin hesaplanması **bir dizi faktör nedeniyle karmaşıktır**. Birincisi, **ortalama tüketici** diye bir şey olmadığı için bir kişinin enflasyonu diğerinden çok farklı olabilir.

HAREKETLİ HEDEF

Diğer bir sorun, **teknoloji** geliştikçe veya **tüketici tercihleri** değiştikçe **pazar sepetinin** de değişmesidir. Bu, zaman dilimleri arasında **karşılaştırmayı** daha zor hale getirir. Örneğin, bir ürün çok **pahalı** hale gelirse, insanlar daha az satın alabilir, böylece sepetteki **ağırlığı** düşer ve enflasyona daha az katkıda bulunur.

Son olarak, sepetin maliyeti, **malların kalitesindeki değişiklikleri** (örneğin, akıllı telefonlar) **hesaba katmaz**.

Enflasyon endeksleri sadece **ekonomiyi** izlemek için değil, **maaş artışları**, **emekli maaşları** ve bazı **enflasyona bağlı devlet tahvilleri** de dahil olmak üzere birçok şeyin **fiyatlarını** belirlediği için de önemlidir.

PİYASA ENDEKSİ

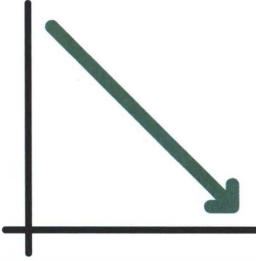
Ev fiyatlarından borsalara kadar birçok şeyin endeksi vardır. Örneğin, **Dow Jones Sanayi Endeksi**, 1896'da **on iki hisse senedinin ortalama fiyatı** olarak hayata geçirildi (bu sayı daha sonra otuza yükseldi) ve ABD borsası için bir **barometre** olarak hizmet etmeye devam ediyor.

NEGATİF FAİZ ORANLARI

2008'in sonlarında, o zamanki ABD Fed Başkanı Ben Bernanke, borç vermeyi canlandırmak için faiz oranlarını yüzde 0'a indiren alışılmadık bir politika başlattı. Reel olarak (yani enflasyon düştükten sonra) faiz oranı negatifti.

NEGATİFE DÜŞMEK

Bernanke'nin hamlesi bir türtrend başlattı ve günümüzde **negatif reel faiz oranları** yaygın, bu da **dünya ekonomisinde** her şeyin yolunda gitmediğini gösteriyor. **Avrupa ve Japonya**'daki merkez bankaları, **negatif nominal oranlarla** denemeler bile yaptılar. Bu teşvik bir koltuk değneği haline geldi.

Borçlular için elbette iyi bir şey bu ancak bankalar için o kadar iyi değil. Çünkü **bankacılığın tüm amacı, faiz elde etmek için para vermektir**. Daha fazla dosya ücreti talep ederek etkisini azaltabiliyorlar, ancak **negatif faiz hâlâ temel iş modelini** altüst ediyor.

EKONOMİK MODELLER

Negatif faiz ekonomik modelciler için de kafa karıştırıcı bir şey. **Finansal modellerde** önemli bir parametre **risksiz faiz** oranıdır. Bu değer **negatif olduğunda** modeller anlamsız sonuçlar verir, mesela size **sonsuz miktarda borç** almanızı söyler. **Emeklilik** gibi sistemleri değerlendirmek için kullanılan modeller, benzer bir rol oynayan **"iskonto oranı"**na dayanır. İskonto oranı negatirse, bütün **emekli fonları** teknik olarak **yetersiz** finanse edilmiş demektir.

NEDEN?

Ekonomi aktörleri **negatif faizli** bir tahvil niçin satın alırlar? Ya **emeklilik fonları** gibi **garantili tahvillerde para tutmak** zorunda olan kurumlar oldukları, ya **deflasyon bekledikleri** ya da **faiz oranlarının daha da düştüğü** gelecekte **kârla** satmayı umdukları için.

MALİYE POLİTİKASI

Para politikasının yanı sıra devlet ekonomik aktiviteyi maliye politikasıyla kontrol eder.

DURGUNLUKLA MÜCADELE

Hükümet **durgunlukla mücadele** niyetindeyse, bireylerin harcayacak daha fazla parası olması için **vergileri azaltabilir** veya **bayındırlık programları** gibi politikaları hayata geçirerek doğrudan **ekonomiye daha fazla para koyabilir**.

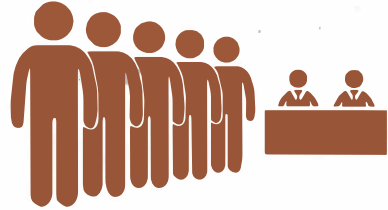

BÜTÇE DENGESİ

Bu tür mali önlemlerin amacı, **enflasyonu tetiklemeden işsizliği azaltmak** ve talebi artırmaktır. Bunları finanse etmek için devlet daha fazla para basabilir (enflasyona neden olabileceğinden genellikle hoş karşılanmaz) ya da daha fazla borç alabilir (sorunu ertelemek anlamına geldiği için çok popülerdir). Bütçeyi dengeleme sorunu, iktisatçılar arasında hararetli bir tartışma konusudur. **Modern Para Teorisi** taraftarları, enflasyon bir sorun haline gelmediği sürece devletin istediği kadar borç alabileceğini söyler.

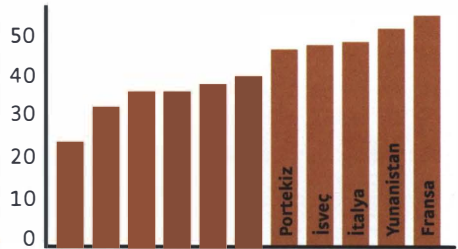
İŞSİZLİK SİGORTASI

İşsizlik sigortası, işsizlik yüksek olduğunda ödemeleri desteklediği için otomatik bir dengeleyici görevi görür.

DEVLETİN BÜYÜKLÜĞÜ

Diğer bir soru, **devletin, ekonominin geri kalanına göre ilk etapta ne kadar büyük olması gerektiğidir**. Devlet harcamaları Avrupa ülkelerinde daha yüksektir. **Fransa ve Finlandiya GSYH'nin yaklaşık yüzde 55'iyle** başı çekerken, bu oran **Birleşik Krallık'ta yaklaşık yüzde 42 ve ABD'de yüzde 38'dir**. Ama **ödediğiniz paranın karşılığını almalı olursunuz**.

NEOLİBERALİZM

"Neoliberalizm" kelimesinin anlamı tartışmalıdır –ve sosyalistler bunu genellikle kapitalistlere karşı bir hakaret olarak kullanırlar– ancak iktisatta genellikle Milton Friedman gibi iktisatçıların serbest piyasa ideolojisiyle ilişkilendirilir.

YENİ BİR YAKLAŞIM

1951 tarihli "Neoliberalizm ve Beklentiler" adlı makalesinde Friedman, on dokuzuncu yüzyılın "bırakınız yapsınlar" tarzı liberalizminin devlete anlamlı bir rol vermemesi nedeniyle çok ileri gittiğini savundu. Ne var ki Amerika Birleşik Devletleri dahil birçok ülkede gerçekleştiğini gördüğü "kolektivist" tepki de aksi yönde çok ileri gitti.

"Yeni yaklaşım her iki hatadan da kaçınmalıdır. Devletin bireylerin ayrıntılı faaliyetlerine müdahale etme yetkisi üzerinde ciddi bir sınırlamaya yer vermeli, aynı zamanda, devlet tarafından yerine getirilmesi gereken önemli pozitif işlevlerin olduğunu da açıkça kabul etmelidir. Bazılarının neoliberalizm olarak adlandırdığı doktrin... işte böyle bir yaklaşımdır."
Milton Friedman

MONT PELERİN CEMİYETİ

"Yeni yaklaşım", Friedman'ın 1947'de, müstakbel Nobel ödüllü iktisatçıları Friedrich Hayek ve George Stigler ile birlikte kurulmasına yardım ettiği Mont Pelerin Cemiyeti tarafından tanıtıldı. Ronald Reagan ve Margaret Thatcher gibi politikacılar üzerinde etkili oldu. Hatta Thatcher Muhafazakâr Parti'nin bir toplantısında Hayek'in neoliberalist kitabı *Özgürlüğün Anayasası*'nı (1960) eline aldı ve "Biz buna inanıyoruz," diye ilan etti.

Deregülasyon ve hiperküreselleşme gibi neoliberal politikalara karşı gelişen mevcut tepkilerle birlikte iktisatçıları, bugünlerde üç iktisatçının 2019 tarihli bir makalesinde bahsini ettikleri şeyi, yani "neoliberalizmin ötesinde yeni bir düşünce"yi (neo-neoliberalizm olabilir mi?) arıyorlar.

ULUSLARARASI TİCARET

Uluslararası ticaret, ulus kavramı kadar eskidir; ancak, hacmi zaman içinde çok dalgalanma yaşamıştır.

TİCARETE AÇIK OLMAK

Örneğin, uluslararası ticaret **on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda** hızla büyüdü; **Birinci Dünya Savaşı**, Büyük Buhran ve **İkinci Dünya Savaşı** tarafından kesintiye uğradı; **1950'lerde** yeniden büyümeye devam etti; **1970'lerde petrol krizi** nedeniyle yavaşladı ve 2007/8 **Büyük Finansal Kriz'e** kadar yeniden hız kazandı.

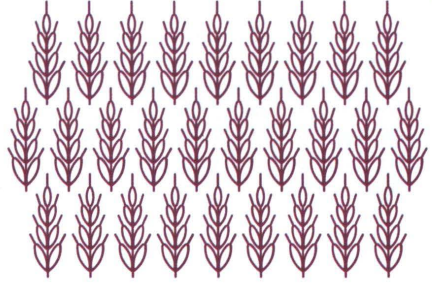
DÜNYA TİCARETİ

Bugün, **en çok ticareti yapılan iki ürün petrol** ve onu yakından takip eden **otomobildir**. Bu da petrolün **dünya ekonomisi** için neden bu kadar önemli olduğunu gösterir.

TİCARET POLİTİKASI

Ticaret politikası her zaman **tartışmalı** ve **politik** olarak gergin bir konu olmuştur. **İktisatçılar** bazen, örneğin, bir ülke otomobilde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken tarımda değilse, **otomobile odaklanması** gerektiğini savunurlar. Yine de **Japonya**, Japon tüketicilere küresel fiyatlardan **on kat daha pahalıya** mal olmasına rağmen hâlâ **kendi pirincini üretmeyi** tercih etmektedir.

Bunun bir nedeni, Japon **çiftçilerin sayısının fazla, lobilerinin güçlü** olmasıdır. Bir diğeri, ülkelerin gıda arzı üzerinde kontrol sahibi olmayı sevmesidir. **COVID-19** krizi, birçok ülkenin **ilaç ve diğer kritik tıbbi malzeme ithalatına** (çoğunlukla Çin'den) fazlasıyla bağımlı olduğunu gösterdi.

TİCARET TEORİLERİ

Ticaret modellerini açıklamaya yönelik teoriler arasında **Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisi** ve bir ülke kendi malları için pazarı büyütebildiğinde **ölçek ekonomisinden elde edebileceği avantajlara** işaret eden **Yeni Ticaret Teorisi** sayılabilir.

İKİLİ DENGELER

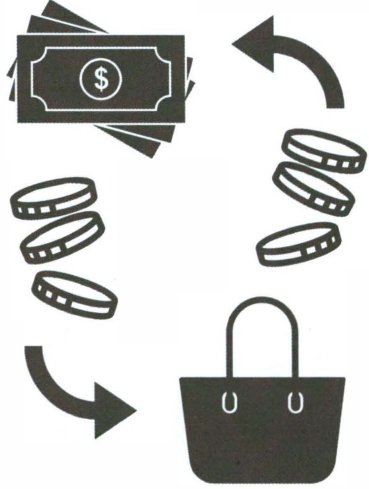
İkili ticaret dengesi, bir ülkenin diğeriyle yaptığı ihracat ve ithalat arasındaki farktır.

DIŞ TİCARET AÇIĞININ NEDENLERİ

Pozitif ticaret dengesi, merkantilizmde olduğu gibi, genellikle bir ülkenin ticari ilişkide “**kazandığını**” kanıtı olarak yorumlanır, ancak gerçek daha karmaşıktır.

Bir ülkenin **büyük bir ticaret açığı** vermesinin bir nedeni, firmalarının uluslararası alanda rekabetçi olmaması, dolayısıyla **mal ithaletmenin daha ucuz olmasıdır**. Teorik olarak çarelerden biri, **ülkenin para biriminin rekabetçi olacak kadar değer kaybetmesidir** fakat daha sağlıklı bir ülkenin firmalarını geliştirmesidir.

Bununla birlikte, **negatif ticaret dengesi**, bir ülkenin büyüdüğüün veya yabancı mallar da dahil olmak üzere **tüm malların tüketimini artıran yabancı yatırımları** çektiğinin bir işareti olabilir. Bu durum mahalle bakkalınız ile **negatif bir ticaret dengesine sahip olmak** gibidir. Her iki durumda da verdiğiniz paranın karşılığında bir şey alıyorsunuz demektir.

TİCARET ANLAŞMALARI

Ülkeler genellikle bir **başka ülkeyle (ikili)**, **komşularıyla (bölgesel)** veya **birkaç ülkeyle (çokuluslu)**, tarife veya kota gibi ticaret engellerini azaltan veya ortadan kaldıran **ticaret anlaşmaları** müzakere eder. **Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)** 1947'de imzalanmış, halefi olan **Dünya Ticaret Örgütü (WTO)** ise 1995'te kurulmuştur.

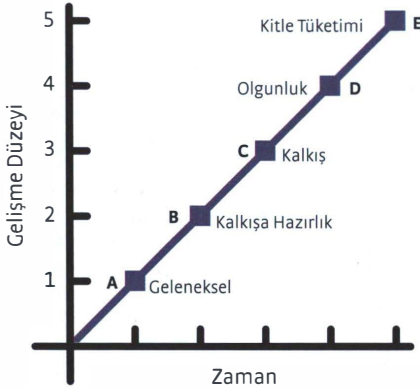
Ancak **serbest ticarete** olan ilgi, **sanayilerin yabancı rakiplere kaptırılması** gibi dezavantajlarının daha belirgin hale geldiği **Büyük Finansal Kriz'den** bu yana biraz azalmıştır.

KALKINMA İKTİSADI

Kalkınma iktisadı, ekonomik teorileri düşük gelirli ülkelere uygulayan bir ekonomi dalıdır.

MERKANTİLİZM

Belki de ilk kalkınma iktisatçıları, sömürge döneminin Avrupalı merkantilistleriydi. Ancak amaçları geliştirmek olan ülkelere kaynaklarını daha iyi kullanmanın yollarını bulmak için yardım etmek değil, onları hammadde ve insan emeği (yani köleler) açısından daha fazla sömürmekti. Bununla ilgili olarak Sanayi Devrimi ile başlamak üzere ekonomik milliyetçilik doktrini, Amerika Birleşik Devletleri gibi hızla büyüyen ülkelerdeki endüstrilerin tarifeler ve sübvansiyonlar yoluyla korunması anlamına geliyordu.

DOĞRUSAL BÜYÜME

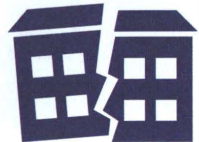
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1960 yılında, iktisatçı W.W. Rostow, *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri* adlı kitabında "doğrusal büyüme aşamaları modeli"ni geliştirdi. Bu modele göre ülkeler beş aşamada geliyordu: "Geleneksel toplum, kalkışa hazırlık, kalkış, olgunluk ve kitle tüketimi". Büyüme için temel gereksinim, yeterli sermaye ve onu yönetecek güçlü bir kamu sektörüydü.

MAKROİKTİSAT

DOĞRUSAL OLMAYAN BÜYÜME

Model, ilhamını kısmen Marshall Planı'nın savaşın bitkin düşürdüğü Avrupa'yı yeniden inşa etmede gösterdiği başarıdan aldı. Bununla birlikte, sermaye artı hükümet yolsuzluk demek olduğu ve kalkınma düz bir çizgiden ibaret olmadığı için dünyanın dört bir yanındaki yoksul ülkelere uygulandığında o kadar işe yaramadı bu model (bkz. Karmaşıklık iktisadı).

Günümüzde kalkınma iktisatçıları, rasgele kontrollü çalışmalar gibi daha ampirik yöntemlere odaklanma eğilimindedir.

RANDOMİZE KONTROLLÜ ÇALIŞMA

Tıpta randomize kontrollü çalışmada (RCT), standart tedavi, plasebo gibi farklı tedaviler alan ve ya hiç tedavi almayan hastaların sonuçları deney grubuyla karşılaştırılır. Son yıllarda bu yaklaşım iktisat da dahil olmak üzere diğer alanlara da uygulanmıştır.

YOKSULLUKLA MÜCADELE

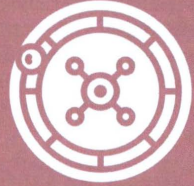
2019 Nobel Ekonomi Ödülü, gelişmekte olan ülkelerde yoksullukla mücadelede hangi müdahalelerin daha etkili olduğunu bulmak için RCT kullanan çalışmaları nedeniyle Michael Kremer, Abhijit Banerjee ve Esther Duflo'ya verildi. Örneğin, Kenya kırsalında 1990'larda yapılan bir deneyle, okullarda ücretsiz ders kitapları ve yemek dağıtımının eğitime olumlu katkısı olmadığı görüldü. Bununla birlikte, Hindistan'daki çalışmalar, özel ihtiyaçları olan çocuklara özel ders vermenin bir fark yarattığını gösterdi.

Aynı ekip tarafından yapılan bir deney, düşük gelirli ülkelerdeki ebeveynlerin, para yardımıyla desteklenenlerin aksine, ücretsiz oldukları takdirde, çocuklarına kurt düşüren haplar verme olasılığının daha yüksek olduğunu gösterdi.

RASGELECİLER

RCT yaklaşımının "randomistas" olarak da bilinen takipçileri, "kanıta dayalı" ifadesinin iktisat bilimine girmesini sağladılar ki bu, genellikle aşırı soyut ve matematiksel olmakla eleştirilen bir alan için iyi oldu. Ama RCT her yerde deva da değildir. Tıpta, ilaçlar için nihai yasal onayı almak için kullanılırlar, ancak kansere çare bulmak –ya da dünya yoksulluğunun altında yatan yapısal sorunların üstesinden gelmek– kesinlikle daha radikal düşünmeyi gerektirecektir.

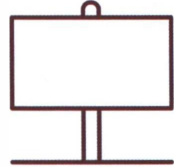
ÖZEL MÜLKİYET

Özel mülkiyet ve mülkiyet hakları kavramları iktisat biliminin çok daha öncelere dayanır.

EV SAHİPLİĞİ

Aristoteles *Politika*'sında özel mülkiyetin sorumluluk ve sağduyu gibi erdemleri desteklediğini savunuyordu (bugün insanlar aynı şeyi **ev sahipliği** için de söylüyorlar). Roma hukukunun büyük kısmı, **mülkiyeti tanımlamaya ve korumaya** ayrılmıştı, ancak mülkiyet, **toprak** gibi şeylere olduğu kadar kölelere de uygulandı.

DİJİTAL MÜLKİYET

Dijital çağda, mülkiyet hakları denince genellikle fiziksel olduğu kadar **fikri mülkiyet** (IP) de anlaşılmaya başladı. Bilgilerin **ücretsiz olarak kopyalanıp dağıtılabilmesi**, fikri mülkiyetin **patentler yoluyla** ancak kısmen korunabileceği anlamına geliyor.

JOHN LOCKE

Filozof John Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme* (1689) kitabında devletin **temel işlevinin vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini korumak olduğunu savunuyordu**. Buna, insanlar **emeklerini maddi dünyayla** birleştirdiklerinde ortaya çıktığına inandığı **mülkiyet hakları** da dahildi. Örneğin, ağaçtaki bir elma insana hiçbir fayda sağlamazdı, ama dalından kopardıklarında ona **emeklerini** katarlar ve dolayısıyla onu **değerli bir nesneye dönüştürürlerdi**. Locke bunu şöyle ifade ediyordu: “**insan emeği onu doğanın ellerinden aldı... ve böylece onu kendine mal etti.**” Para, hem bu kazanımları **kristalleştirmenin** hem de kişinin **özgürlüğünü garanti altına almanın** bir yoluydu.

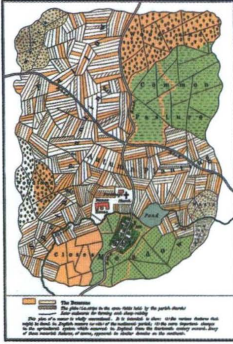
Locke'un çalışması, **para ve mülk birikimine siyasi ve felsefi mesruiyet** sağladı, ayrıca Amerikan devletinin 1787'de kabul edilen anayasasının **ilham kaynaklarından biri** oldu.

ORTAK MÜLKİYET

Özel mülkiyet (kapitalizm) ve kolektif mülkiyet (komünizm) dışında
bir üçüncü seçenek de ortak mülkiyettir.

ÇİTLEME

Örneğin, Avrupa'daki **feodal sistem** altında, geniş alanlar, **hayvan otlatma** ve **yakacak odun toplama** gibi amaçlarla kullanılan ve **toplu olarak yönetilen ortak alanlar** şeklinde ayrıldı. **Feodal sistem çöktüğünde**, özelleştirme sürecinin bir parçası olarak **kiracılar ortak araziden artan bir hızla tahliye edilmeye** başladı. İngiltere'de bu "çitleme" on üçüncü yüzyılda başladı ve Locke **mülkiyet hakları** teorisini yazarken hâlâ devam ediyordu.

ELINOR OSTROM

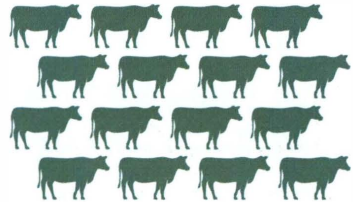

Hardin'in benzetmesi iktisatçılar arasında çok rağbet görsede **ampirik kanıtlar** insanların, **ormanlar**, **balıkçılık**, **sulama sistemleri**, **otlaklar** vb. dahil ortak alanları **iktisat uzmanlarından yardım almadan** çok başarılı bir şekilde yönetebildiğini gösteriyor. Siyasetbilimci **Elinor Ostrom**, bu alandaki çalışmaları nedeniyle **ekonomi dalında Nobel** kazandı.

ORTAK MÜLKİYETİN TRAJEDİSİ

Ekolojist **Garrett Hardin**'in 1968 tarihli **Ortak Mülkiyetin Trajedisi** adlı makalesinde ele alınan nedenler dolayısıyla, **ortak mülkiyet fikri geleneksel iktisat ile uyumsuz** görünüyor. Makalede hepsi **ortak bir mera** kullanan bir grup çoban anlatılıyordu. Her çoban için **kişisel çıkar**, **toprağı mümkün olduğu kadar çok sömürmekti** ama hepsi bunu yaparsa, **sonuçta aşırı otlatma** yaşanır ve **arazi herkes için verimsiz hale** gelirdi.

PIYASALAR

Mülkiyet hakları gibi, piyasalar da iktisat disiplininin çok daha uzun süredir varlığını sürdürmektedir ve salt ekonomik bir değerlendirmede açıkça görülmeyen sosyal boyutlara sahiptir.

KURUMLAR

İktisatçı Karl Polanyi (1886-1964), piyasaların en iyi “ekonomik ve ekonomik olmayan kurumlar içinde ve iç içe geçmiş” olarak gözlemlenebildiğini savunuyordu. Polanyi’nin birçok kez belirttiği üzere, “piyasa ekonomisi kurumsal bir yapıdır”.

Bu kurumlar arasında mülkiyet hakları ve sözleşme hukuku sistemi, kredi gibi finansal hizmetler, elektrik ve ulaşım gibi kamusal altyapılar, güvenilir ve eğitilmiş bir işgücüne erişim, kamu polisliği tarafından korunan güvenli bir ortam, tüketicileri bilgilendirmek için bir sistem ve benzerleri sayılabilir.

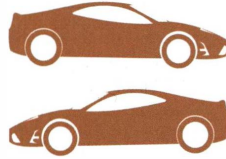

SOSYAL NORMLAR

Piyasalar da sosyal normlardan etkilenir. Polanyi’nin teorisi kısmen sanayileşmemiş toplumların antropolojik çalışmalarından ilham aldı. Rasyonel fayda maksimizasyonu açısından makul görünebilecek bir davranış, toprağın, emeğin ve paranın kâr getiren metalar olarak muamele görmediği, hediyeleşmenin yaygın olduğu geleneksel bir toplumda çok farklı görünecektir.

Büyük Finansal Kriz’in ardından, Joris Luyendijk gibi antropologlar, dikkatlerini gider ekartan bir şekilde, “bonus” olarak adlandırılan bir tanrıya tapan ve finans tüccarları olarak bilinen tuhaf ve izole kabileye çevirdiler.

PARA

Özellikle paraya dayalı piyasalar, istikrarlı bir para biriminin varlığına ve korunmasına ihtiyaç duyar. Para ile ilgili bölümde görüldüğü üzere, para sistemi birdenbire ortaya çıkmadı ve bugün dikkatle tasarlanan ve sürdürülen sosyal teknolojinin muhafaza edilen bir parçası olarak görüyor.

SERBEST PİYASA EKONOMİSİ

Serbest piyasa ekonomisi, ekonomik özgürlüğün temel ilkelerini savunan bir ekonomidir.

BİREYSEL ÖZGÜRLÜK

Ekonomik özgürlüğün ilkeleri; özel mülkiyetin tanınması, fiyat düzenlemesinin olmaması, hükümet tarafından yapılan kısıtlamaların asgari tutulması ve Milton Friedman'ın 1984'te belirttiği gibi, "bireyleri –ya da isterseniz aileyi– toplumun ana unsuru kabul eden bir sistem" kurulmasıdır. Friedman der ki: "Bireylerin, başkalarının aynı şeyi yapma haklarına müdahale etmedikleri sürece, kendi amaçlarını istedikleri yönde gerçekleştirme özgürlüğüne sahip oldukları bir toplum görmek isterim."

EKONOMİK ÖZGÜRLÜK

Ekonomik özgürlük kavramını da net tanımlamak zordur, çünkü bir kişinin özgürlüğü genellikle bir başkasının köleliği demektir. Heritage Foundation'a göre, (bu kitap yazılırken) dünyanın ekonomik olarak en özgür yerleri Hong Kong ve Latin Amerika'nın lider ülkesi Şili'dir. Bu ülkelerin her ikisi de yakın zamanlarda, eşitsizlik gibi ekonomik konularda uzun süredir devam eden rahatsızlıkların körüklediği kitlesel protestolardan etkilenmiştir.

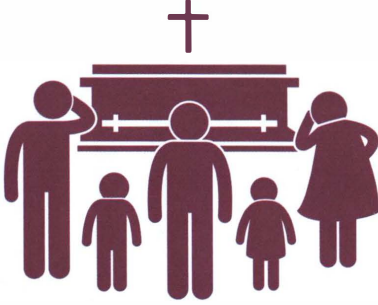

ÜTOPYA

Serbest piyasada fiyatlar, devletin müdahalesi olmaksızın "arz ve talep yasası" ile belirlenir. Bu nedenle, dolaylı bir şekilde, piyasaların rekabetçi olduğunu, insanların kendi faydalarını optimize etmek için rasyonel davrandıklarını ve tüm oyuncuların tam bilgiye erişimi olduğunu varsayar. Tabii ki, hiçbir gerçek toplum bu standartları karşılamaz (Friedman bunu "kişisel ütopya" olarak tanımlıyordu).

KOMÜNİZM

Komünizm kelimesi "ortak" veya "evrensel" anlamındaki, Latince communis'ten gelir ve komünist devletin amacı, insanlar arasındaki güç ve sınıf farklılıklarından kaynaklanan ekonomik ayrılıkların ortadan kaldırılmasıdır.

MARKSİST İKTİSAT

Karl Marx'ın 1883'te Londra'da tek tük insanın katıldığı cenazesi sırasında yakın arkadaşı ve hayranı Engels, "Onun adı ve eserleri çağlar boyunca yaşayacak," demişti. Ama gelecek yüzyılın ortalarında, dünyanın yaklaşık üçte birinin Marksist düşünceyle yönetiliyor olduğunu görse, Engels bile şaşırırdı.

MERKEZİLEŞME

Marx bunu şöyle ifade eder: "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre." Elbette bu yeteneklerin ve ihtiyaçların ne olduğuna birilerinin karar vermesi gerekiyordu ve komünizmde bu, Smith'in görünmez eli değil, devletin görünen eli idi. Sovyetler Birliği'nin lideri, Stalin'in halefi Nikita Kruşçev, anılarında şöyle diyordu: "Merkezileşme en iyi ve en verimli sistemdi. [Her şey] tepede çözülmeli ve yukarıdan denetlenmeliydi."

HAYEK

Ancak Avusturyalı ekonomist Friedrich Hayek, merkezi planlamacıların yalnızca toplu istatistiksel bilgilere erişebildiğini, birçok kararın yalnızca "ilgili yerde olan adam" tarafından alınabileceğini söylüyordu.

ÇİN

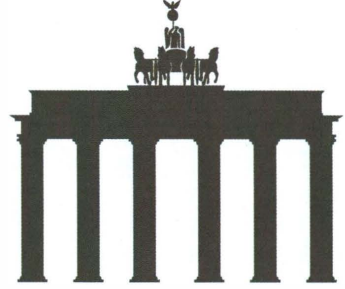
Sovyetler Birliği'nin nihayet çöküşünden sonra, öncü komünist devlet cübbesi, merkezi planlamaya karşı daha pragmatik bir tutum sergileyen Çin tarafından devralındı. Eski Çin Komünist Partisi lideri Deng Xiaoping, meşhur sözünde şöyle diyordu: "Fare yakaladığı sürece kedinin siyah ya da beyaz olması umurumda değil."

BERLİN DUVARI'NIN YIKILIŞI

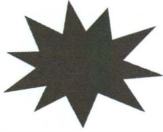
9 Kasım 1989'da Doğu Berlin'i Batı Berlin'den ayıran beton duvarın yıkılıp dikenli tellerin resmi olarak kaldırılmasıyla bir tür ekonomik deney başladı.

SOVYETLER'İN PARÇALANMASI

Bu karar, Doğu Avrupa'daki Sovyet komünist yönetiminin bittiğini simgeliyordu. SSCB'nin eski uydu devletleri birdenbire diğer ülkelerle ticaret yapma ve kapitalizme geçme özgürlüğüne sahip oldular. Ve Batılı şirketlere yaklaşık 400 milyon kişilik yeni bir pazar sunulmuş oldu.

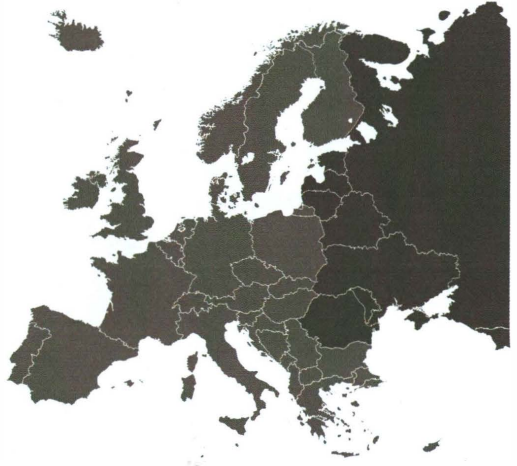
TARİHİN SONU?

Duvarın çöküşü o zamanlar büyük ölçüde kapitalist yaklaşımın bir doğrulaması olarak görüldü ve politik iktisatçı Francis Fukuyama'nın insanlığın "ideolojik evriminin son noktasına ulaştığı ve nihai biçim olarak Batılı liberal demokrasinin evrensel yönetim biçimi haline geldiği" yönündeki tezine ilham kaynağı oldu. Tabii Çin'in bu konuda söyleyecekleri olabiliirdi. Almanya'nın savaş sonrası başarısı da genellikle güçlü sosyal kurallarla üçüncü yol olarak seçtiği "sosyal piyasa ekonomisini" benimseme kararına bağlandı.

EKONOMİK ŞOK

Berlin Duvarı'nın yıkılması, büyük bir ekonomik çalkantıya yol açtı ancak sonunda Polonya, Macaristan ve Ukrayna gibi ülkelerde yaşam standartlarında büyük ilerlemeler yaşandı. Büyük avantaj sağlayan bir başka ülke de –zorlu pahalıya mal olan bir yeniden birleşmenin ardından– Doğu Avrupa ve Rusya pazarlarına erişim sağlamak için komünist bağlantılarından yararlanma olanağı bulan Almanya oldu.

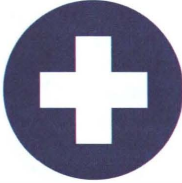

KARMA EKONOMİ

Karma ekonomi, hem özel sektörü hem de devlete ait işletmeleri birleştiren bir ekonomik sistemdir.

KARIŞIMINIZI SEÇİN

Almanya'nın yeniden birleşmesinden sonra olduğu gibi, karma ekonomiler tipik olarak, özel ancak regüle edilen piyasaların yanı sıra emekli maaşları, sağlık hizmetleri ve işsizlik yardımları gibi hükümet tarafından yönetilen faaliyetlerle karakterize edilirler.

Kesin karışım ülkeden ülkeye değişir. Örneğin, Kanada ve Birleşik Krallık ekonomik açıdan ABD'ye oldukça benzer; bununla birlikte, her ikisi de (çoğunlukla) kamu sağlık sistemine ağırlık verirken, ABD'de (çoğunlukla) özel sistem hâkimdir.

İSKANDINAV MODELİ

İskandinav modeli, yüksek vergilerle birlikte cömert bir sosyal yardım sistemi ve yüksek düzeyde kamu harcaması sunar. Bu ülkeler ekonomik özgürlük açısından yalnızca "çoğunlukla özgür" sayılırlar, ancak eşitsizlik ve mutluluk düzeyleri açısından başarılıdır (İzlanda, 2000'lerin başında serbest piyasa kapitalizmi ile kısa bir deney yaptı, ancak yeni serbest bırakılan finans sektörü Büyük Finansal Kriz sırasında patladığı için deney kötü sonuçlandı).

SOSYALİST EKONOMİ

Sosyalist ekonomi, geniş anlamda, üretim araçlarının kolektif şekilde, örneğin kooperatifler aracılığıyla sahiplenildiği bir ekonomi olarak tanımlanır. Sosyalizm, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra gözden düşecekmiş gibi görünüyordu, ancak son yıllarda ABD'de bile seçmenler arasında geri dönüş sinyalleri vermeye başladı.

Çin, sosyalist bir piyasa ekonomisi olarak nitelendirilir; bu da kamu mülkiyeti ve devlete ait işletmelerin hâkim olduğu bir sistemin yanı sıra özel piyasaların da mevcut olduğu anlamına gelir.

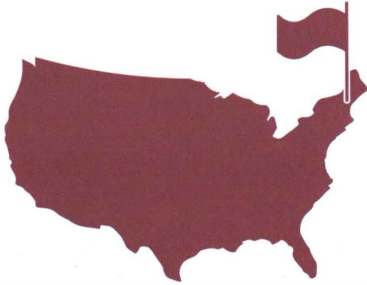

IMF VE DÜNYA BANKASI

Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası, Bretton Woods kurumları olarak bilinir.

BRETTON WOODS KONFERANSI

IMF ve Dünya Bankası, savaştan sonra uluslararası parasal ve mali düzenin nasıl ayarlanacağını belirlemek için ABD, New Hampshire, Bretton Woods'ta düzenlenen ve kırk dört Müttefik ülkenin tüm temsilcilerini bir araya getiren ünlü 1944 tarihli konferansta kuruldu. Kilit kararlar büyük ölçüde Amerikalılar tarafından ve küçük ölçüde Keynes ile temsil edilen İngilizler tarafından alındı.

WASHINGTON KONSENSÜSÜ

Dünya Ticaret Örgütü ile birlikte, bu iki kurum savaş sonrası ekonomik düzenin şekillenmesinde önemli bir rol oynadı. Ancak bu kurumlar (ve özellikle IMF), istikrarsız ülkelerde başarısız olacakları yönündeki sinyallere rağmen uyguladıkları kurumlar vergisi indirimleri, deregülasyon, ticari liberalizasyon vb. gibi "Washington Konsensüsü" çözümleri nedeniyle eleştirildiler.

IMF

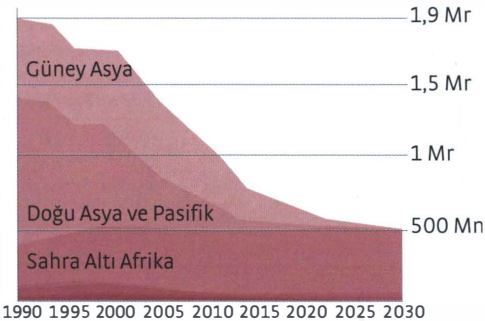
IMF'nin görevi uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmek, gelişmekte olan ülkelere tavsiye ve benzeri destek sağlamak, ayrıca ödemeler dengesi sorunları veya borç krizleri ile karşı karşıya kalan ülkelere acil kredi temin etmektir.

DÜNYA BANKASI

Daha sonra Dünya Bankası grubunun bir parçası haline gelen Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın görevi, adından da anlaşılacağı üzere, okullar, sağlık merkezleri ve diğer kamu altyapıları gibi kalkınmaya yönelik çalışmalara fon sağlamaktır.

AŞIRI YOKSULLUK İÇİNDEKİ İNSANLAR – 2030 PROJEKSİYONLARI DA DAHİL

2013'ten bu yana, Dünya Bankası, çalışmalarını (tartışmasız bir şekilde) "2030 yılına kadar aşırı yoksulluğu ortadan kaldırmak ve ortak refahı artırmak" şeklinde tasarlamıştır.

EMEK

Emek, çoğu insanın para kazanmak için sarf etmesi gereken bir şeydir.

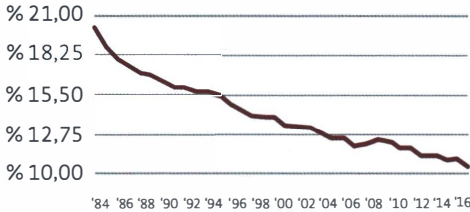
VICTORIA DÖNEMİ ÇALIŞMA KOŞULLARI

Marx ve Engels'in yazdığı *Komünist Manifesto* büyük ölçüde Engels'in, babasının ortak olduğu bir fabrikada çalışırken bir süre yaşadığı Manchester gibi şehirlerde Victoria dönemi emekçilerinin katlandığı korkunç koşullara bir yanıtı.

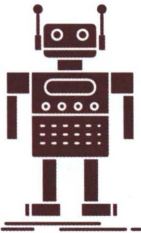
Argümanlardan biri, sendikalaşmanın sendika üyelerine suni olarak yüksek maaşlar getirmesi ve bunun da üretime zarar verecek olmasıydı. Harvard'dan Gregory Mankiw'e göre, "yüksek bir asgari ücret, ücretleri arz ve talebi dengeleyen seviyenin üzerine çıkmaya zorlar". ABD'de, enflasyona göre düzeltilmiş federal asgari ücret, 1968'de sendika üyeliğiyle yaklaşık eşzamanlı olarak zirveye ulaştı.

ABD ÜCRETİ VE MAAŞLI ÇALIŞANLAR ARASINDA SENDİKA ÜYELİĞİ

SENDİKALAR

Sendikaları yasallaştıkça ve işçiler pazarlık gücü kazandıkça çalışma koşulları yavaş yavaş iyileşti. Yirminci yüzyılın başlarında, bir grup zengin, sanayileşmiş ülke yasal zorunluluk olarak asgari ücret getirmişti. Ancak bu ilerleme, kısmen iktisatçıların müdahaleleri nedeniyle 1980'lerde tersine döndü.

AI

Bugün, zengin ülkelerdeki işçilerin pazarlık gücü, yapay zekâ ve robot teknolojinin ortaya çıkmasıyla birlikte kendilerini giderek daha fazla makinelerle karşı rekabet halinde bulmalarının yanı sıra hiperküreselleşmeyle daha da aşındı (tabii makineler maaş zammı isteyecek kadar akıllandığında bu durum değişebilir).

İşin iyi tarafı, Çin gibi ülkelerdeki birçok işçi, çalışma koşullarında büyük iyileşmeler gördü.

DEVLETİN ROLÜ

İktisat dünyasında devletin optimal rolü sıklıkla tartışılır.

DEVLETİ KÜÇÜLTMEK

Bir yandan, devletler özel firmalarla aynı rekabet şartlarına tabi değildir, bu nedenle onlara genellikle şüpheyle ya da daha kötü biçimlerde bakılır. Milton Friedman bir keresinde şakayla karışık, “Sahra Çölü’nün sorumluluğunu federal hükümete verirsiniz, beş yıl içinde kum sıkıntısı yaşanır,” demişti.

TEMEL İHTİYAÇLAR

Öte yandan Friedman bile devletin “sistemi denetlemesi, rekabet için elverişli koşullar oluşturmaya ve tekeli önlemesi, istikrarlı bir parasal çerçeveye sağlaması, sefalet ve sıkıntıyı hafifletmesi” gerektiğini kabul ediyordu.

Bugün pek çok iktisatçı, hükümetlerin işsizlik sigortası, sosyal güvenlik ve sağlık sigortası gibi özel şirketler tarafından yeterince sağlanamayan hizmetleri vermesi gerektiği konusunda hemfikir. Kamusal eğitim de, eğitilmiş işgücü gibi “olumlu dış etkiler”e sahiptir. Hükümetlerin acil durumlardaki rolü, COVID-19 salgını ile bir defa daha anlaşılmıştır.

SANAYİ POLİTİKASI

Bazı iktisatçılar, hükümetlerin sanayi politikası gibi şeyleri şekillendirmede daha aktif bir role sahip olması gerektiğine inanır. İnternet, GPS, dokunmatik ekranlar vb. gibi önemli yeniliklerin kaynağı devlet destekli askeri araştırma ve geliştirme faaliyetleri olsa da ABD’de devletin sanayiye müdahalesi resmi anlamda pek kabul görmez.

MEVZUAT

Tekelleri önlemek, özellikle de bu tekeller Facebook ve Google gibi dünyanın en güçlü şirketleri olduğunda, güçlü bir devlet gerektirir. Facebook, rakipleri Instagram ve WhatsApp’ı satın aldığı anda, dünya çapında milyarlarca insanın dikkatini resmen tekeli altına almış oldu ve bu rekabet açısından hiç de iyi değildi.

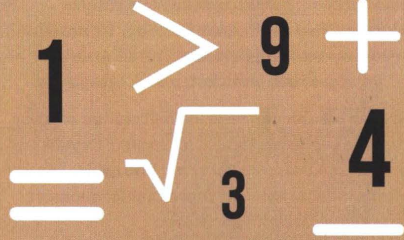

EKONOMİK MODEL

İktisatta model, fikirleri test etmek veya tahminlerde bulunmak için kullanılabilen, ekonominin soyut, genellikle matematiksel bir temsiliyi ifade eder. "Arz ve talep yasası"ndan makroiktisatçılar tarafından ekonomiyi bir bütün olarak simüle etmek için kullanılan daha karmaşık modellere kadar örnekler çoğaltılabilir.

FİKRİNİ AÇIĞÇA SÖYLEMEK

Jevons ve Walras gibi ilk neoklasik iktisatçıların zamanından beri iktisat her geçen gün daha da matematiksel hale geldi. Matematiksel modellerin güçlü yanı, iktisatçıları varsayımlarını muğlaklıktan uzak bir şekilde ifade etmeye zorlamalarıdır. Model tahminleri, gerçek verilerle de test edilebilir.

MODEL İSTİSMARI

Matematiksel modellerin zayıf yönü, pratikte, modelin varsayımlarının ve yapısının, ancak aynı fikirde olan küçük bir uzmanlar sınıfı tarafından anlaşılabilmesi ve dolayısıyla istismara açık hale gelmesidir. Daha sonra tartışılacağı üzere, matematiksel modeller Büyük Finansal Kriz'de kilit bir rol oynadı. Çünkü makroiktisatçılar tarafından kullanılan modeller krizi öngöremedi, finansçılar ve yasa koyucular tarafından kullanılanlar da bizzat krize yol açtı.

DİKKATLİ KULLANILMALI

Bu nedenle matematiksel modeller dikkatli kullanılmalı, sonuçlar ve varsayımlar açıkça belirtilmelidir. Neoklasik iktisatçı Alfred Marshall kendi yöntemini şöyle tarif eder:

- 1 Matematikçi bir sorgulama motoru olarak değil, stenografi dili gibi kullan.
- 2 Sonuna kadar ona bağlı kal.
- 3 İngilizceye çevir.
- 4 Daha sonra gerçek hayattan önemli örneklerle açıkla.
- 5 Matematikçi yak.
- 6 (4)'te başarılı olamazsan, (3)'ü yak. Ben hep böyle yaparım.

WILLIAM PETTY

Ekonomide matematiksel bir yaklaşım benimseyen ilk biliminsanlarından biri de İrlanda'nın tamamının haritasını çıkarma uğraşlarına öncülük eden görevi almadan önce İrlanda ordusunda baştabip olarak çalışan William Petty (1623-87) idi.

BÖLGEYİ HARİTALAMA

William Petty'nin haritası, mülkiyet ve çiftçilik veya kira gelirleri dahil olmak üzere her bir arazi parselinin ayrıntılı bilgilerini içeriyordu. Arazilerin değeri, yıllık gelirinin yirmi katı olarak hesaplandı.

Mülkiyetin bilinmediği veya ihtilafı olduğu araziler hakkında ne yapılacağı konusu sorun oldu. Üç yıllık proje sona erdikten sonra Petty'nin birdenbire İrlanda genelinde mülk zengini bir toprak sahibi olmasına bakılırsa sorun çözülmüş görünüyor.

EMEĞİN DEĞERİ

Toplam gelir, toplam harcamaya eşit olması gerektiğinden, Petty, kalan 26 milyon sterlinlik geliri emeğin sağladığına karar verdi. Toprak, emek ve sermayenin tümünün aynı yüzde 5'lik yatırım getirisini ürettiğini varsayarak, işgücünün toplam değerini 520 milyon sterlin olarak hesapladı.

EKONOMİYİ ÖLÇMEK

Newton gibi önde gelen biliminsanlarıyla birlikte kurucu üyesi olduğu Royal Society için İngiltere'ye dönen Petty, GSYH'nin icadından çok önce, ulusal ekonominin ilk ayrıntılı ölçümünü yaptı.

Petty'nin tahmini şöyleydi:

Toplam nüfus: 6 milyon.

Yıllık ortalama harcama: Kişi başı 7 sterlin.

Toplam harcama: 42 milyon sterlin.

Kiralanabilir arazi miktarı: 24 milyon akre.

Ortalama kira: akre başına 0,33 sterlin.

Kiradan elde edilen toplam gelir: 8 milyon sterlin.

Sermaye yatırımlarının getirisi: 8 milyon sterlin.

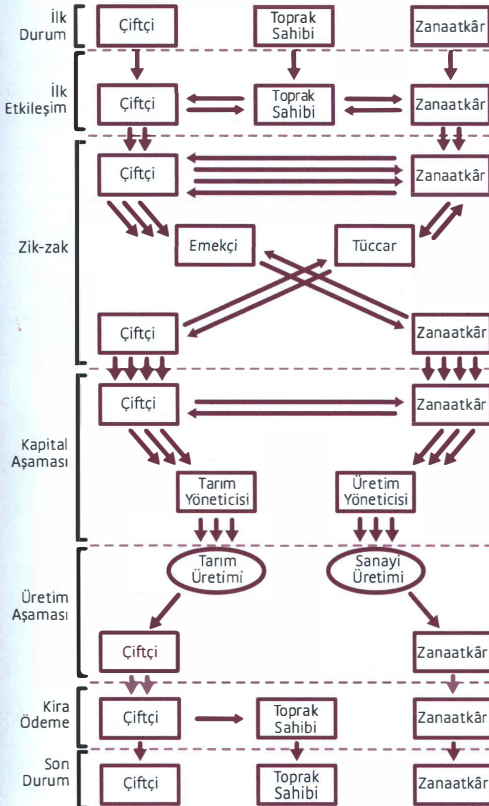

LAISSEZ FAIRE EKONOMİSİ

François Quesnay (1694-1774) üniversite eğitimi tıp alanında aldı. William Harvey'nin daha önceki kan dolaşımı keşfinden etkilenerek paranın da benzer şekilde hareket ettiğini, enerjiyi çiftçiler, mülk sahipleri ve zanaatkârlardan oluşan üç sınıf arasında yeniden dağıttığını savundu.

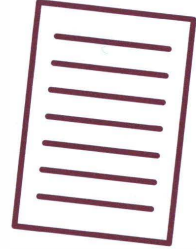
TABLEAU ÉCONOMIQUE

Ekonomideki nihai enerji kaynağı tarımdı. Quesnay'ın 1758'de yazdığı *Tableau Économique*, süreci gerçek Fransız ekonomisine dair nicel tahminlere dayanan bir erken dönem ekonomik modelle resmetti.

FİZYOKRATLAR

Quesnay, ilk organize iktisatçı grubu olarak kabul edilen Fizyokratlar grubunun lideriydi. Fizyokratlara göre artıdeğer üretmek tek sınıf çiftçilerdi. Servet topraktan kaynaklandığı için, devletin para toplamasının en basit yolunun, rant elde etmekten başka hiçbir şey yapmayan toprak sahipleri üzerine yüklenecek tek bir vergi olacağını savundular.

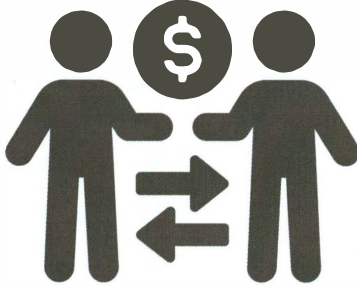
LAISSEZ-FAIRE

Ekonominin geri kalanının engellenmeksizin akışına izin verilmeliydi. Bu felsefeyi *laissez-faire* ("bırakınız yapssınlar") ile özetlediler. Fizyokratlar devrim öncesi Fransa'da toprak sahiplerinin pek fazla sevgisini kazanamamasalar da *laissez-faire* yaklaşımı Adam Smith ve Avusturya Okulu iktisatçıları üzerinde etkili oldu.

LÉON WALRAS

Fransız iktisatçı Léon Walras (1834-1910), neoklasik iktisadın kurucularındandı.

İKTİSADİ UNSURLAR

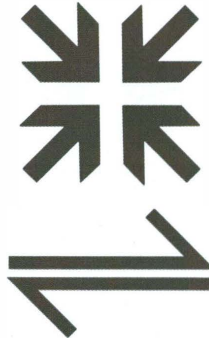
Lozan Üniversitesi'nde çalışan Walras, 1874 tarihli *Elements of Pure Economics* [Salt İktisadın Unsurları] adlı kitabında, birden fazla malın işlem gördüğü piyasanın ilk matematiksel modelini geliştirdi.

Adam Smith, piyasaların alıcılar ve satıcılar arasında bir denge bulunduğunu iddia etmişti. Walras bunu, fiyatların bir başlangıç değeriyle başladığını ve ardından alıcılar ile satıcılar anlaşana kadar ayarlandığını söyleyerek somutlaştırdı.

STATİK DENGE

Walras, süreci karmaşık bir dizi matematiksel denklem kullanarak modelledi. Denklemleri kendisi çözemedi ancak prensipte bir denge çözümünün olması gerektiğini kanıtlayabildi.

Walras'ın modeli, iktisat alanının daha bilimsel bir düzeye taşınmasına hizmet etti ve bugün iktisatçılar tarafından kullanılan denge modellerinin öncüsü oldu.

EL YORDAMI İLE

Süreç, birden fazla malın bulunduğu bir piyasada, bir malın fiyatındaki değişikliğin diğer malların fiyatları üzerinde dalgalanma etkisi yaratması nedeniyle karmaşıktı. Bu nedenle Walras, alıcıların ve satıcıların her bir fiyattan ne kadar alıp satacaklarını ayrıntılı şekilde gösteren çizelgeler sunacakları bir müzayedecinin olduğunu varsıyordu. Müzayedeci, arzın taleple eşleştiği ve piyasanın dengelendiği fiyatları "el yordamıyla bulma" veya deneme yanılma sürecinde ayarlayacaktı.

PARETO İLKESİ

Vilfredo Pareto, Walras'ın Lozan'daki politik ekonomi kürsüsünü devralan ve Pareto verimliliği ile Pareto ilkesi kavramlarını kazandıran İtalyan bir iktisatçıydı.

PARETO VERİMLİLİĞİ

Pareto verimliliği, en az bir kişinin durumunu daha da kötüleştirmeden hiçbir şeyin değiştirilemeyeceği, bir tür **optimal dengeye** ulaşmış bir ekonomiye atıfta bulunur. Pareto ilkesi, servet ve gücün büyük çoğunluğunun az sayıda insan tarafından kontrol edildiği, oldukça **asimetrik** bir dağılımı ifade eder.

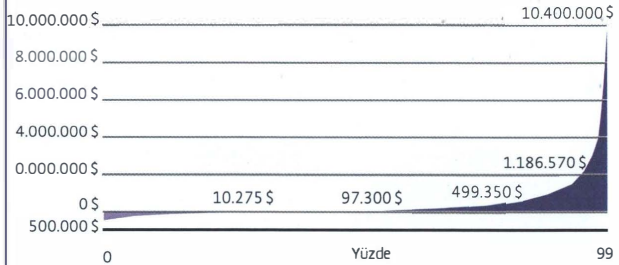
(İktisadın, eşitsizlik sorununun çözümünü bulmakta bu kadar zorlanmasının nedenlerinden biri de bu ilke olsa gerek.)

80/20 KURALI

80/20 kuralı olarak da bilinen Pareto ilkesi, İtalya'da ve diğer ülkelerde insanların yüzde 20'sinin servetin yaklaşık yüzde 80'ine sahip olduğu gözleminin dayanyordu.

ÖLÇEKSİZ

Dahası servet ölçeksiz bir dağılım izlemiştir, bu da zenginliğin tipik bir derecesi veya ortalama ölçeği olmadığı anlamına gelir: Çoğu insanın çok az parası vardır, çok az sayıda insan da inanılmaz derecede zengindir.

İş dünyasında, genellikle satışların yüzde 80'ini müşterilerin yüzde 20'sinin oluşturduğu söylenir. Aslında böylesi bir ölçeksiz dağılım, pozitif geri besleme etkilerinin hakim olduğu (örneğin "zenginlerin daha da zenginleştiği") karmaşık sistemlerin de göstergesidir. Aynı zamanda ilke, depremler gibi birçok doğal sistem için de geçerlidir. Çoğu küçük sarsıntılardır ancak az sayıda büyük felaket yaşanır.

IS-LM MODELİ

İngiliz iktisatçı John Hicks tarafından 1937’de türetilen IS-LM modeli, Keynes iktisadının temel özelliklerini tek bir şemada özetleme girişimiydi. Arz ve talep grafiğine benzer, ancak fiyata karşılık miktar yerine faiz oranına (yani paranın fiyatına) karşılık hasıla arasındaki ilişkiyi gösterir.

YATIRIM VE TASARRUF

IS eğrisi, yatırım ve tasarrufu dengeleyen noktaları gösterir. Bu eğri aşağı yönlüdür, çünkü düşük faiz oranı yüksek yatırıma yol açar ve bu da hasılayı artırır.

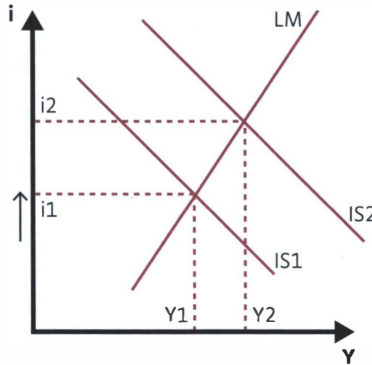
LİKİDİTE VE PARA

LM eğrisi, (merkez bankası tarafından belirlenen) para arzını “likidite tercihi” (para talebi) ile dengeleyen noktaları gösterir. Bu eğri yukarı eğimlidir, çünkü yüksek hasıla, geliri ve para talebini artırır, dolayısıyla yüksek faiz oranını gerektirir.

EKONOMİK DENGE

İki eğrinin kesişimi, faiz oranlarının ve hasılanın denge noktasını temsil eder. Şekil, politika değişikliklerinin etkilerini görmek için kullanılabilir. Örneğin, kamu harcamalarındaki bir artış, IS eğrisini (çarpan etkisiyle artan oranda) sağa kaydırır, böylece denge hasılası yükselir. Para arzını artırmak, LM eğrisini aşağı kaydırır, dolayısıyla faiz oranlarını düşürür.

IS-LM modeli Hicks’e Nobel Ödülü kazandırdı ve hâlâ üniversitelerde öğretiliyor, ancak daha sonraları Hicks, bunun “denge yöntemlerine fazlasıyla dayalı” bir model olduğu konusunda uyarıda bulundu.

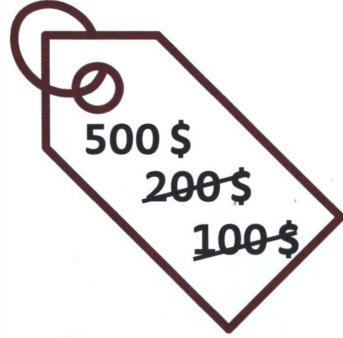

PHILLIPS EĞRİSİ

Neoklasik sentezin bir diğer önemli bileşeni de Yeni Zelandalı iktisatçı A.W. Phillips (1914-75) tarafından ortaya atılan Phillips eğrisiydi.

VERİ ANALİZİ

Klasik modelde nominal fiyatlar yerine reel fiyatlar dikkate alındığından **enflasyonun önemli bir etkisinin olmadığı** varsayılmıştır. Ancak Phillips İngiltere'nin yaklaşık yüz yıllık mali verileri üzerinde yaptığı istatistiksel analizlere dayanarak nominal ücret değişiklikleri ile işsizlik arasında ters bir ilişki olduğunu öne sürdü. Artışlar ne kadar yüksek olursa, çalışan insan sayısı o kadar az oluyordu.

İŞSİZLİK VE ENFLASYON

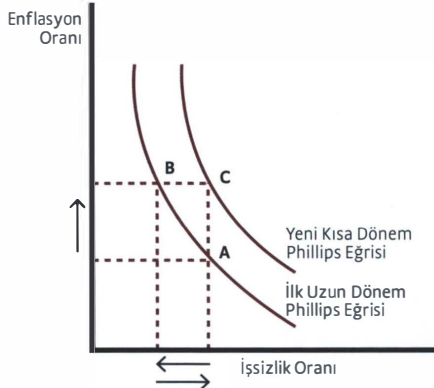
Phillips eğrisi, işsizlik ve enflasyon arasında açık bir **ödüleşim** durumu olduğunu gösterdi. Dolayısıyla hükümetler, **enflasyon kontrolden çıkmadığı sürece** işsizliği azaltmak amacıyla ekonomiyi canlandırmak için **Keynes'in politika önlemlerini** hayata geçirebilirdi.

STAGFLASYON

Enflasyon ve **işsizlik** arasındaki basit ilişki 1960'lara kadar geçerliliğini koruyor gibiydi ancak 1970'lerde, bir ekonominin **hem yüksek enflasyondan hem de yüksek işsizlikten** aynı anda mustarip olabileceği (**stagflasyon**) ortaya çıkınca **bu algı bozuldu**.

DOĞAL ORAN

Phillips eğrisinin varyantları hâlâ iktisatçılar ve finans basını tarafından **kısa vadeli etkileri tartışmak** için kullanılıyor. Ancak birçok iktisatçı, (teorik olarak) iş piyasasının **dengeyi bulabileceği en düşük işsizlik oranı olan doğal işsizlik oranı** gibi aynı derecede tartışmalı bir kavram üzerinden düşünmeyi tercih ediyor.

BEKLENEN FAYDA TEORİSİ

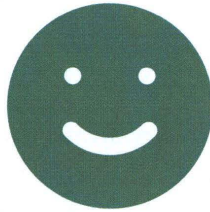
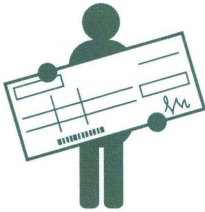
Matematikçi John von Neumann (1903-57) Walras'ın Elements of Pure Economics kitabını okudu ve iktisadi işlemlerin, alıcıların ve satıcıların her birinin faydalarını optimize etmeye çalıştıkları bir tür matematiksel oyun olarak ele alınabileceğini fark etti.

OYUN KURAMI

Von Neumann, ekonomist Oskar Morgenstern ile birlikte yazdığı *Theory of Games and Economic Behaviour* [Oyun Teorisi ve Ekonomik Davranış] kitapta, sonuçlar belirsiz olduğunda rasyonel bir kişinin nasıl kararlar alacağını açıklayan bir beklenen fayda teorisi ortaya koydu.

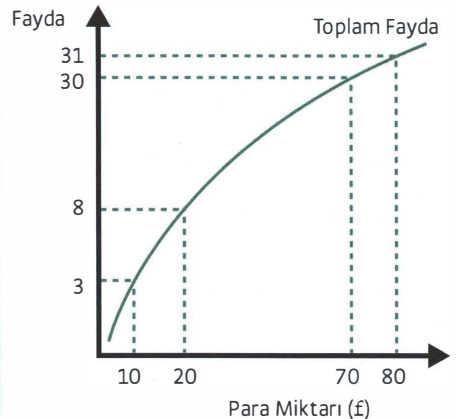
Böyle bir karar, belirli bir kazanç fırsatı veren bir tür piyango olarak görülebilirdi. Piyangodan beklenen fayda, kazancın faydasının, kazanç olasılığı ile çarpımıdır.

Bir kişi iki alternatif arasında bir seçim yapmak zorunda kalırsa, beklenen faydası daha yüksek olanı seçecektir. Yine de teoremin tutarlı olması için, insanların sabit tercihleri olduğu gibi birçok varsayımında bulunması gerekiyordu.

AZALAN MARJİNAL FAYDA

Bir piyango kazancının faydası, illa kazanç ile aynı olmak zorunda değildi. Bu fikir, paranın marjinal faydasının büyük miktarlara gelindikçe artmamaya başladığını psikolojik açıdan öne süren on sekizinci yüzyıl matematikçisi Daniel Bernoulli'ye kadar uzanır. Buna göre zengin bir kişi, biraz ekstra paradan fakir birine kıyasla daha az keyif alır. Beklenen fayda teorisi, aşağıda tartışılacağı üzere davranış psikologları tarafından daha da değiştirildi.

TUTSAK İKİLEMİ

Von Neumann'a göre iktisadın temelinde, kişinin sadece kendi eylemleri değil, aynı zamanda diğer insanların eylemleri hakkında da düşünmesi gerektiği gerçeği yatıyordu. Tutsak ikilemi problemi bunun bir örneğidir.

HAPİS SÜRESİ

Problem, bir suçtan tutuklanan ve ayrı tutulan iki hayali suçluyla ilgilidir. Savcı her tutukluya bir seçenek sunar: Ya diğer kişinin suçu işlediğine dair tanıklık yap ya da sessiz kal. Her iki tutuklu da sessiz kalırsa, her ikisi de hafif ceza alarak birer yıl yatacaklardır. Her iki tutuklu da birbirini satarsa, her biri ikişer yıl alacaktır. Sadece bir tutuklu diğerini satarsa, konuşan haptisten kurtulacak ve diğeri tam üç yıl yatacaktır.

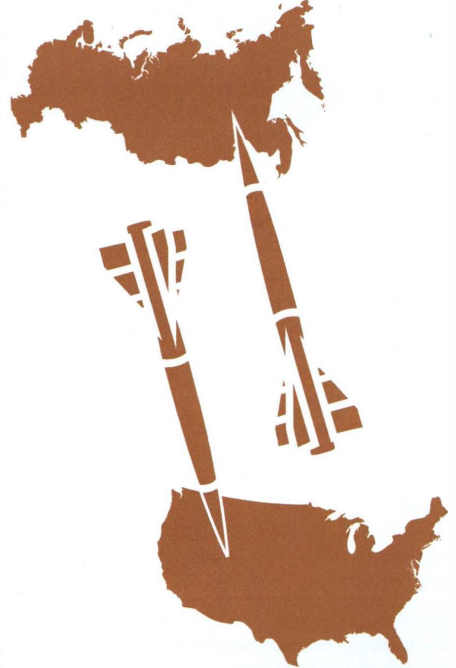
Dolayısıyla bir tutuklu sessiz kalmayı seçerse, cezası bir veya üç yıl olacaktır. Her birinin eşit derecede olası olduğunu varsayarsak, beklenen ortalama ceza iki yıldır.

Diğerini satmayı seçerse cezası yasıfırıya da iki yıl olacaktır, yani beklenen ortalama ceza bir yıl hapis cezasıdır. Akıllı tutsak bu nedenle ihanet etmeyi seçecektir.

SOĞUK SAVAŞ OYUNU

Tutsak ikilemi oyunu ilk olarak 1950'lerde Soğuk Savaş'taki stratejileri analiz etmek için kullanıldı ve kartellerin (örneğin OPEC) neden üyelerini gizlice hile yapmaktan alıkoymakta zorlandıklarını açıklamakta kullanıldı.

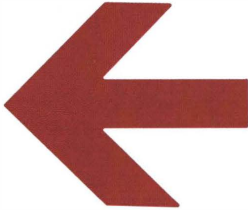
Tabii ki gerçek bir hapishanede, hilelerin sonucunun genellikle daha olumsuz olduğu farklı türde bir oyun teorisi devreye girer.

ARROW-DEBREU MODELİ

1950'lerde, Kenneth Arrow ve Gérard Debreu, Walras'inkine dayanan, idealize edilmiş bir piyasa ekonomisinin ayrıntılı bir modelini geliştirdiler.

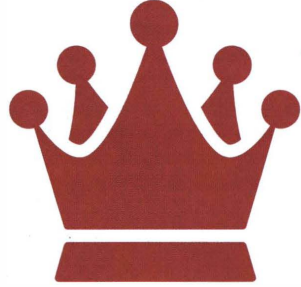
GÖRÜNMEZ EL TEOREMİ

Arrow ve Debreu, piyasanın en az bir kişiyi daha kötü hale getirmeden hiçbir şeyin değiştirilemeyeceği **optimal bir sabit noktaya** ulaşacağını kanıtlamak için **oyun teorisinden sabit nokta teoremini** kullandı (Pareto optimumu).

Sonuç çok geçmeden "görünmez el teoremi" olarak adlandırıldı, çünkü bu, Smith'in serbest piyasaların doğası gereği kendi kendini dengelediği ve fiyatları optimal seviyelerine getirdiği yönündeki teorisinin matematiksel kanıtını sağlıyor gibiydi.

BAŞ TACI

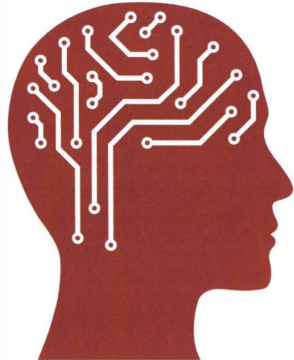

Soğuk Savaş sırasında, Arrow-Debreu modeli aynı zamanda, toplumu organize etmek konusunda komünizmden ziyade kapitalizmin iyi bir rehber olduğunu göstermede yararlı bir propaganda malzemesi oldu. Kısa süre sonra neoklasik iktisadın baş tacı olarak görülmeye başlandı ve bugün hâlâ politika yapıcılar tarafından kullanılan denge modellerinin geliştirilmesine ilham verdi.

HİPERRASYONELLİK

Gelelelim Arrow ve Debreu'nun modelinin geçerliliği, rasyonel ekonomik insanın güçlerini, sonsuz hesaplama gücü ve gelecekteki her ihtimal için planlar tasarlama yeteneği gibi şeyleri içerecek şekilde genişletmeye dayanıyordu.

Model aynı zamanda tam rekabeti engelleyebilecek her şeyi dışarıda bırakıyor ve neredeyse paranın hiç rol oynamadığı bir takas ekonomisini temsil ediyordu.

TEMSİLİ AJAN

İlk iktisatçılar, tekil ajanları modellemek için yeterli araca sahip değillerdi; bununla birlikte, tek bir temsili ajanı modellemenin yeterli olduğunu savunuyorlardı. Aynı strateji günümüzde de sıklıkla kullanılmaktadır.

MİKRO TEMELLER

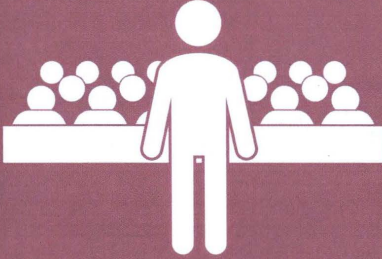
Temsili ajan fikri, bir toplumun *l'homme moyen* veya "ortalama insan" üzerinden analiz edilebileceğini savunan Fransız biliminsanı **Adolphe Quetelet**'ye (1796-1874) dayanır.

Bugün birçok modern ekonomik model, tüketiciler veya üreticiler için temsili ajan kullanmaya devam ediyor. Örneğin, **toplam talepeğrisi**, bir toplumun ortalama talebi veya ortalama bir kişinin talebi olarak görülebilir. Dolayısıyla bütüne ait özellikler, (iktisatçıların mikro temeller dediği) bireysel davranışların analizinden türetilir.

TERKİP HATASI

Ancak bu, "terkip hatası" nedeniyle sorunlara yol açar. Bir grubun bir üyesi için doğru olanın, bir bütün olarak grup için doğru olması gerekmez. Bir konserde daha iyi görebilmek için tek bir kişinin ayağa kalkması mantıklı olabilir, ancak herkes ayağa kalkarsa fayda tersine döner. Grup davranışının kendi dinamikleri vardır.

KİMSE ORTALAMA DEĞİLDİR

Temsili ajan kullanılmasıyla modeller, piyasaların nasıl düzenlendiğine dair ayrıntıları veya eşitsizlik gibi sorunları ele alamaz hale gelir. Ortalama insan kavramı bile, fazlasıyla **asimetrik (ölçeksiz)** bir dağılım izleyen zenginlik gibi konularda anlamlı değildir. ABD'de ortalama bir işçi 57 bin dolar civarında kazanır, ancak gerçekler oldukça değişkendir. Ortalama bir CEO bu miktarın yaklaşık 270 katını kazanır. Küresel olarak, farklılıklar elbette daha da keskindir. Oxfam'a göre, Afrika'nın en zengin 22 erkeği Afrika'daki tüm kadınlardan daha fazla servete sahiptir. Aşağıda tartışıldığı gibi, bireyleri doğrudan temsil eden **etmen tabanlı modelleri** kullanma eğiliminin artmasının nedenlerinden biri eşitsizliktir.

DSGE MODELİ

DSGE modelleri makroiktisadın bütün yükünü çeker ve iktisatçılar tarafından ekonomiyi simüle etmek ve politika önerileri yapmak için kullanılır.

AÇILIMI

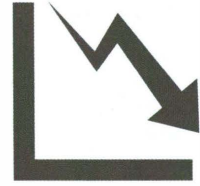
DSGE, Dinamik Stokastik Genel Denge anlamına gelir.

"Denge", modelin, Walras ve Arrow-Debreu'nun eski modelleri gibi, ekonominin istikrarlı bir dengeye sahip olduğunu varsaydığı anlamına gelir.

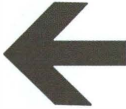

"Genel", modelin tüm piyasaları içerdiği anlamına gelir. Fakat modeller ekonominin takas yaklaşımına dayalıdır ve genellikle finans sektörünün tam (veya herhangi bir) temsiliyi içermez.

"Stokastik", modelin, emtia fiyat şokları veya teknolojik gelişmeler gibi, dış etkiler olarak değerlendirilen rasgele bozulmaları da içine aldığı anlamına gelir.

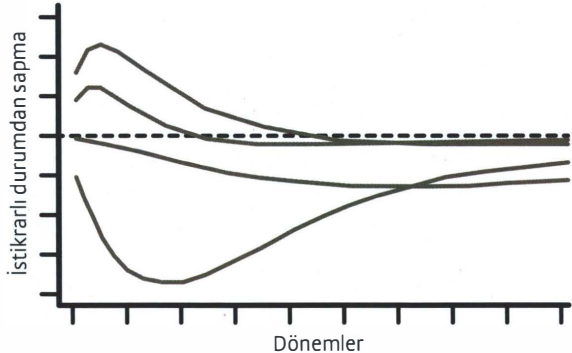

"Dinamik", modelin, bu tür şoklardan sonra ekonominin dengeyi nasılyeniden kurduğunu gösterdiği anlamına gelir. Örneğin, şekilde, tüketicilerin bir nedenle davranışlarını değiştirdiği simülasyonun başlangıcında bir dizi ekonomik değişkenin "tercih şoku"na nasıl uyum sağladığı görülüyor.

PÜRÜZLER

2007/8 Finansal Krizi'nin ardından iktisatçılar, dengeye giden yolda engel çıkaran çeşitli "pürüzler"i dahil ederek DSGE modellerini iyileştirmeye çalıştılar. Ancak daha derin bir sorun vardı ki o da modellerin ilk etapta bir dengeye var olduğunu öngörüyor olmasıydı, ve bu da finansal istikrarsızlık gibi etkileri anlamak için yeterli donanımına sahip olmadıkları anlamına geliyordu.

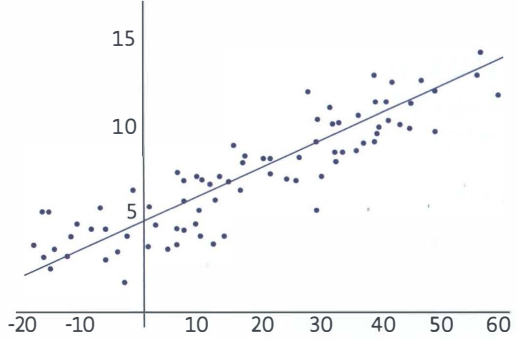

EKONOMETRİ

Ekonometri, “ekonomik ölçüm” anlamına gelir. Ekonomiyi analiz etmek için istatistiksel yöntemler kullanır.

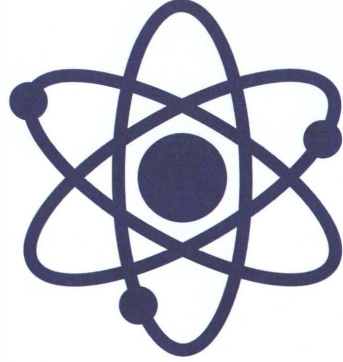
REGRESYON

Ekonometrinin ana aracı, temelde verilere düz bir çizgi uydurmak anlamına gelen **regresyon** analizidir. Bir değişken diğerine karşı çizildiğinde veriler doğrusal bir ilişki izliyor gibi görünüyorsa, o zaman bir ekonometrist iki değişkenin birbiriyle ilişkili olduğu ve belki de bazı nedensel açıklamalarla bağlantılı olduğu sonucuna varabilir.

AKILLI ATOMLAR

Diğer modelleme yaklaşımlarında olduğu gibi, bu teknik de korelasyonların zaman içinde sabit olduğu; ilişkilerin genellikle doğrusal olduğu; ilgili tüm ekonomik değişkenlerin ölçülebilir olduğu ve her şeyin Keynes'in “doğa yasalarının atomik karakteri” diye isimlendirdiği karaktere uygun olduğu gibi bir dizi varsayıma dayanır. Keynes der ki: “Maddi evren sistemi, eğer böyle bir varsayım doğru kabul edilirse, akıllı atomlar olarak adlandırabileceğimiz cisimlerden oluşmalıdır; öyle ki, her biri kendi ayrı, bağımsız ve değişmez etkisini icra eder.”

MAKİNE ÖĞRENMESİ

Bu konuda kinayeli konuşan Keynes, “yeterince temkinle ele alınırsa” yöntemin “fazla zarar vermeyeceğini” söylüyordu. Ancak makine öğrenimi gibi yeni araçlar, verileri çok daha az kısıtlayıcı varsayımlarla analiz edip sağlık hizmetleri gibi alanlarda, verilerdeki örüntüleri ortaya çıkarmaya yardımcı olarak bazı iyi sonuçlar alabiliyor.

ÖNGÖRÜLEMİYEN EKONOMİ

Ekonomik modeller genellikle iktisatçılar ve politika yapıcılar tarafından ekonominin nasıl gelişeceği veya politikadaki değişikliklere nasıl tepki vereceği hakkında spesifik tahminler yapmak için kullanılır. Ne yazık ki, bol miktarda ampirik kanıt, ekonomik modellerin, varsa bile, çok az öngörü gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

KRİSTAL KÜRE YOK

Ekonomiyi öngöremeyişimizin bazı nedenleri veya mazeretleri şunlardır:

DIŞŞOKLAR

Bazen sorunun kaynağı, petrol fiyatlarındaki ani bir değişiklik veya siyasi bir problem gibi modelin varsayımlarını geçersiz kılan dış olaylardır (tahminler yalnızca diğer hususlar sabit olmak kaydıyla geçerlidir).

REFLEKSİVİTE

Kimileri de ekonominin doğası gereği öngörülemez olduğunu, çünkü çok karmaşık ve ayrıca refleksif olduğunu savunur. Merkez bankası bir ekonomik krizin yaklaştığı tahmininde bulunursa, ekonomi bunu önlemek için harekete geçecek ve böylece tahmini geçersiz kılacaktır.

ETKİNLİK

Eugene Fama'nın etkin piyasa hipotezi ise öngörülemezliği piyasa etkinliğinin bir işareti olarak görmektedir.

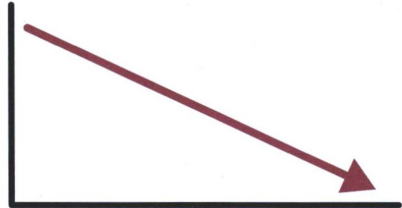

İSTİKRARI ÖNGÖRMEK

Ne var ki bu tür mazeretler Büyük Finansal Kriz gibi bir olay için geçerli görünmüyor. Nobel ödüllü iktisatçılar George Akerlof ve Robert Shiller'in 2015'te yayımlanan *Sazan Avı*'nda yazdıkları gibi: "Ne olacağını bu kadar az iktisatçının öngörmesi gerçekten dikkate değer."

SUNULAN MAZERETLER DE BİLİMİN ÖNGÖRÜYE VERDİĞİ ÖNEMLE ÇELİŞİYOR. FİZİKÇİ RICHARD FEYNMAN'IN YAZDIĞI GİBİ, "BİLİMİN SINAVI DA ÖNGÖRME YETENEĞİDİR."

Geleneksel ekonomik modellerle ilgili temel sorun, ekonomik çalkantılar hakkında doğru tahminler yapamamaları değil, ekonomiyi bir denge sistemi olarak ele alarak, ilk etapta bu tür çalkantıların gerçekleşme olasılığını yok saymalarıdır. Daha sonra tartışılacağı üzere bu durum, istikrarsızlığı açıklayabilecek yeni yaklaşımların geliştirilmesini motive etti.

ENTEĞRE İKLİM-EKONOMİSİ MODELLERİ

Dinamik Entegre İklim-Ekonomisi modeli (DICE) 1990'ların başında Yale Üniversitesi'nden iktisatçı William Nordhaus tarafından geliştirildi ve ABD Çevre Koruma Ajansı gibi kuruluşlar tarafından tahminlerde bulunmak ve çevre politikalarını değerlendirmek için kullanıldı.

KRİZ Mİ? NE KRİZİ?

Nordhaus, 2017 tarihli bir makalesinde iklim değişikliğinin etkilerini şu şekilde öngördü: "Tüm faktörler dahil edildiğinde, nihai tahmin zararın, 3 derecelik bir ısınmada küresel gelirin yüzde 2,1'i, 6 derecelik bir ısınmada da gelirin yüzde 8,5'i olacağı yönündedir." Yüzde 8,5'lik bir düşüş kulağa son derece vahim gelse de, uzun yıllar içerisinde gerçekleşecek ve bu nedenle, en azından dar ekonomik çerçeveden bakıldığında, gerçek bir krizden ziyade büyümede bir yavaşlamayla kendini gösterecektir.

NOBEL ONAYLI

Nordhaus, bu projedeki çalışmaları nedeniyle 2018 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görüldü. Bununla birlikte, tahmincilerin işaret ettiği gibi, ne iklim modelleri ne de ekonomik modeller uzun vadeli tahminler yapmak için çok güvenilirler ve bunları birbirine bağlamanın tahminlerin doğruluğunu artırması da pek olası değildir.

Özellikle, 6 derecelik ısınmanın ekonomi için tam bir hız kesici olduğu fikri, küresel iklim değişikliğinin ekonomik etkileri hakkında oldukça haması

varsayımlara dayanıyor ve çevreciler arasında da tartışılıyor. Örneğin Paris Anlaşması, maksimum 1,5 derecelik bir artışı hedefliyor.

Nobel onaylı modellerin ekonomik krizleri tahmin edemediği göz önüne alındığında, muhtemelen çevresel krizleri tahmin etmek için de onlara güvenmemeliyiz.

PARANIN TARİHÇESİ

Belki şaşırtıcı bir şekilde, tek başına düşünüldüğünde para geleneksel olarak iktisatta küçük bir rol oynamıştır, ancak özellikleri ve tarihi bize ekonomi hakkında çok şey söyleyebilir.

MEZOPOTAMYA

En iyi belgelenmiş antik kredi sistemi, ekonomisine tapınak ve saray işletmeciliğinin egemen olduğu **Mezopotamya**'daki **Sümerler**'inkidir. MÖ 3500 yıllarında, **tapınak muhasebecileri** bir muhasebe aracı olarak **bir şekel gümüş** (yaklaşık 8,3 gram) kullanmaya başladılar. **Gerçek metal** geniş çapta dolaşımda değildi, ancak **kasalarda** tutuluyordu.

ÇİVİ YAZISI

Çoğu piyasa alışverişi **kredi bazında** yapılırdı, borçlar **şekel** olarak değerlendirilir, **kil tabletlere çivi yazısı**yla kaydedilir ve **hasat zamanında arpa veya diğer mallarla** ödenirdi. Çekler gibi çivi yazıları da alınıp satılabilir.

MADENİ PARALAR

İlk madeni paralar MÖ 7. yüzyıla tarihlenir ve şu anda **Türkiye**'nin bir parçası olan **Lidya Krallığı**'nda kullanılmıştır. Bunlar, **elektrum** adı verilen **altın-gümüş alaşımı** oval parçalardır. Bunlar büyük paralardır; bir **stater** veya **şekel** yaklaşık bir aylık maaş değerindeydi.

ASKERİ HARCAMALAR

Antik Yunan'da **madeni paranın yaygınlaşmasının** ana nedeni, **devletin** en büyük gideri olan **ordunun ihtiyaçları** gibi görünüyor. Devlet, **orduya** **madeni parayla ödeme** yaparken, aynı zamanda **fethedilen nüfuslara** da **madeni para** olarak **ödenen** bir vergi koydu. İnsanların **madeni paralara sahip olmasının** tek yolu **orduya erzak sağlamak**tı.

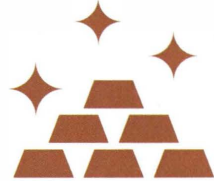
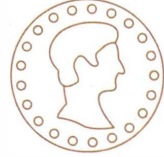
PARANIN İKİ YÜZÜ

Para, hem soyut bir sayıyı hem de sahip olunan bir şeyi temsil ettiği için temelde iki yüzlüdür. Paranın bu iki yönü temelde uyumsuzdur (on pounda sahip olabilirsiniz, ancak on numaraya sahip olamazsınız). Parayı ilginç kılan da işte budur.

ALACAK – VERECEK

Tarih boyunca **para**, öncelikli olarak **itibar** **kredi** veya sahip olunan **değerli nesne hüviyeti** arasında gidip geldi.

- **Erken tarım imparatorluklarında**, bir kil tabletinin üstüne kazınmış değerli itibari kredi vardı.
- **Eksen Çağı** (MÖ 800-MS 600), **değerli metallerden yapılan fiziksel madeni paraların** yaygın bir şekilde benimsenmesine tanık oldu.
- Ardından neredeyse **bin yıl süren ortaçağ**, **değerli metal kıtlığı** ve **çek** gibi itibari araçların gelişmesiyle itibari kredileri döndü.
- 1492'de **İspanyolların muazzam altın ve gümüş kaynaklarıyla dolu "Yeni Dünya"yı keşfetmesi**, paranın **fiziksel yöne dönmesine** yol açtı ve sonunda **altın standardı** oluştu.
- **"Nixon Şoku"** 1971'de sadece **sanal para birimleri** çağını başlattı. Bugün, bir **metal parçası** yerine genellikle bir **kart dokunuşuyla ödeme yaptığımız** tam anlamıyla **sanal para** çağında yaşıyoruz.

ÇETELE ÇUBUKLAR

Fatih William'ın oğlu Kral I. Henry, 1100'de İngiltere tahtına çıktıktan kısa bir süre sonra, çetele olarak bilinen tahta çubuklara dayalı sanal bir ödeme sistemi başlattı.

AHŞAP PARA

Yaklaşık 25 santimetre uzunluğunda ve cıvalı fındık veya söğüt ağacından yapılmış bu sayı cetvelleri çentikleniyor ve ortadan uzunlamasına ayrılıyordu. Değerleri çentiklerin genişliğine göre belirleniyordu. Örneğin avuç içi kalınlığında olanlar 1.000 pounda, odun parçası çıkarmaksızın atılan tek bir kesik ise bir peniye karşılık geliyordu.

KÜTÜK VE DAL

Kütük adı verilen parça nispeten daha uzun ve alacaklı tarafından saklanıyordu. Borçluya ise kama ya da dal adı verilen diğer yarısı veriliyordu. Borç geri ödendiğinde, iki taraf eşleştirilip imha ediliyordu.

Bu sayı cetvelleri ilkin vergi tahsilatı için kullanılıyorlardı, ancak kısa süre sonra genel bir para biçimi haline geldiler. Kütükler borç tahsil etme hakkını temsil ediyorlardı, bu nedenle itibari bir değerleri vardı ve ticarete konu olabiliyor, vergi ödemek için kullanılabiliyorlardı.

ÇİN

Yaklaşık aynı dönemlerde benzer bir itibari ödeme sistemi de Çin'de kullanıldı. Tek fark, sayı cetvellerinin bambudan yapıyor olmasıydı.

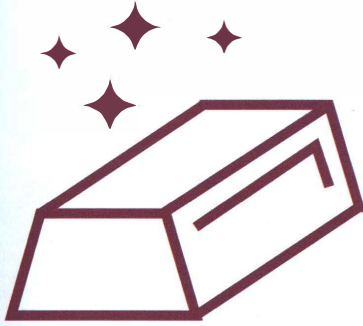
İngiltere'de sayı cetvelleri on dokuzuncu yüzyılda hâlâ kullanılıyordu ancak zirveyi on yedinci yüzyılın ikinci yarısında gördüler.

ALTIN VE GÜMÜŞ

Altın ve onun küçükkardeşi gümüş, uzun zamandır parayla ilişkilendirilmiştir. Gerçekten de, metalizm veya külçecilik (yani Latince “eritmek” anlamına gelen bulyonizm) olarak bilinen para teorisi, yalnızca değerli maden içeren metal paraların gerçek para olduğunu kabul eder.

ALTIN PARA

Para ya kıt, değerli metallerden oluşmalı ya da en azından onlarla desteklenmelidir. Nitekim ABD’li bankacı J.P. Morgan 1912’de “Yalnızca para altındır, başka bir şey değil,” demiştir.

NEWTON

On sekizinci yüzyılın başlarında, İngiliz madeni paraları, (çift metal para sistemi olarak adlandırılan) düşük değerli gümüş ve yüksek değerli altının bir karışımıydı. İki arasında değişim oranının tam olarak doğru ayarlanması gerekiyordu, aksi takdirde fiziksel değerinin altında işlem gören madeni paraların eritilip metal şeklinde satılma durumu yaşanabilirdi. Değişim kurunu belirleme sorununu emanet edecekleri kişi, o zamanlar darphane müdürü olarak görev yapan bilim insanı Isaac Newton’dan başkası değildi.

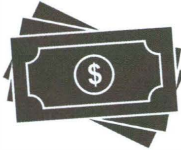
PARA

ALTIN-GÜMÜŞ ORANI

Altın fiyatının gümüş fiyatına oranı tarihsel olarak yaklaşık 12:1 (Roma İmparatorluğu’nda belirlendi) veya 15:1 (1792’de ABD hükümeti tarafından belirlendi) aralığında olmuştur. Ancak bu aralık, son yüz yılda bozuldu ve kitabın yazıldığı dönem için oran 100:1 civarına ulaştı.

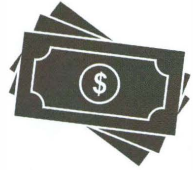
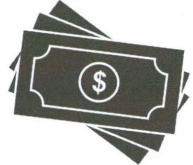
KÂĞIT PARA

Kâğıt para Çin'de on birinci yüzyıldan beri kullanılmaktadır ve 1295'te Çin'eyaptığı seyahatlerden döndükten sonra Venedikli kâşif Marco Polo tarafından Avrupalılara tanıtılmıştır.

BANKNOTLAR

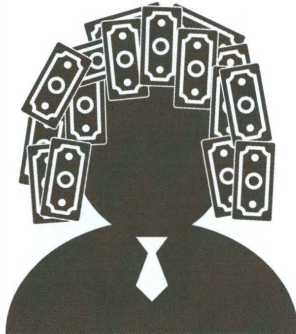
Marco Polo'nun, kraliyet mührü ile damgalanmış ve imzalanmış "tıpkı saf altın madeni paralar gibi" para olarak kabul edilen kâğıt parçalarını anlatması insanları hayrete düşürdü. Bu örnekten esinlenen Avrupalı bankacılar ve sarraflar mevduat karşılığında, hamiline ödenmek üzere kâğıt senetler çıkarmaya başladılar. Bu kâğıtlar böylece, bugünün banknotları gibi alınıp satılabilir hale geldi (banknot terimi on dördüncü yüzyıldan kalma "*nota di banco*"dan türemiştir.)

PARA

BANK OF ENGLAND (İNGİLTERE MERKEZ BANKASI)

1694 yılında Fransa ile devam eden savaşı finanse etmek amacıyla İngiltere Merkez Bankası kuruldu ve kısa süre sonra altına çevrilebilecek ve para olarak dolaşıma sokulabilecek banknotlar basmaya başladı.

JOHN LAW

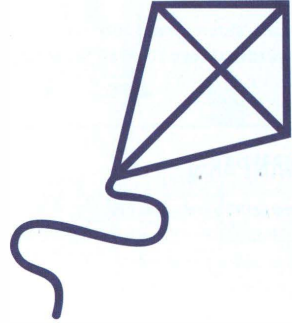
Fransa'da işkoç iktisatçı John Law, 1716'da *Banque Générale* adında çok başarılı bir banka kurdu ve banknotları kısa süre içinde tüm Paris'e yayıldı. Ancak bankaya hücum ekonomiyi çökerttiği için bu deneyim kötü sonuçlandı. Kısa bir süreliğine dünyanın en zengin adamı olan Law, Venedik'te sürgünde yaşarken yoksul biri olarak hayata gözlerini yumdu. Voltaire'in (anlaşılan o ki yanılarak), "Kâğıt para şimdi gerçek değerine döndü," dediği rivayet edilir.

İTİBARİ PARA

Resmi Para (Fiat Money) ismini Latince "öyle olsun" anlamına gelen bir sözcükten almaktadır. Law'un banknotları resmi paraya bir örnekti, çünkü zamanın İngiltere Merkez Bankası'nın banknotlarından farklı olarak, metalle değil, devlet sözüyle destekleni yorlardı.

AMERİKA

Law'un yönteminin sıkı bir hayranı da Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılan bazı ilk banknotların basılmasına ön ayak olan Amerikalı biliminsanı (ve matbaacı) Benjamin Franklin'di. Amerika'da resmi paranın tam olarak benimsenmesi, altınla desteklenen parayı tercih eden İngiliz sömürgeciler tarafından engellendi.

NIXON ŞOKU

Ancak 1971'de ABD resmi olarak altın standardını terk etti ve itibari sisteme geçti. O zamanlar ABD, Soğuk Savaş, Vietnam Savaşı ve hatta Apollo uzay programı için büyük miktarda harcama yapıyordu ve dolar bir rezerv para birimi olarak ihtişamını kaybediyordu. 1968'de Milton Friedman, Richard Nixon'a onu savaş sonrası altına dayalı Bretton Woods sistemini terk etmeye ve döviz kurlarının piyasalar tarafından belirlenmesine izin vermeye çağıran bir mektup yazdı.

15 Ağustos 1971'de Nixon, ek ithalat vergisinin yanı sıra tek taraflı ücret ve fiyat kontrolleri uyguladı ve doların doğrudan altına çevrilebilirliğini durdurdu. Bu olay zamanla "Nixon şoku" adıyla bilinir oldu. Bunu kısa süre sonra diğer ülkeler izledi ve sonuç olarak günümüzde modern ekonomi artık itibari parayla yürütülüyor.

KİSMİ REZERV BANKACILIĞI

Kısmi rezerv bankacılığının anlamı, bankaların müşteriden gelen mevduatı tutup diğer müşterilere faiziyle borç veren geleneksel sarraflar gibi hareket etmeleridir.

ALTIN REZERVLERİ

Bu kısmi rezerv sistemi, mevduatların hepsi aynı anda çekilmediği sürece çalışmaya devam etti. Sarraflar, normalde yüzde 10 veya 20 civarında bir rezerv tutmanın yeterli olduğunu tespit ettiler.

KATLANAN PARA

Bunun bankacılık versiyonunda devlet, merkez bankasından bir miktar para ödünç alır ve parayı ekonomiye girmesi için harcar. Devlete satış yapan tedarikçiler de kazandıkları parayı banka hesaplarına yatırır. Ortaçağ sarrafları gibi çalışan bu bankalar gelen paranın ancak yüzde 10'unu (eğer zorunlu karşılık buysa) tutar, geri kalanını müşterilerine borç olarak verirler. Sonunda para harcanır ve başka bir banka hesabına geçer, burada işlem tekrarlanır ve bu böyle devam eder. Bu tür birçok döngü üzerindeki net etki, ekonomide dolaşan toplam para miktarının on kat artmasıdır.

BANKAYA HÜCUM

Bu sistem sadece, “bankaya hücum” olarak bilinen olayla mudiler paralarını aynı anda çekmeye çalışmadıkları sürece çalışır. Bu kısmi rezerv tablosu genellikle ders kitaplarında böyle öğretilirken, modern sistem –aşağıda görüldüğü gibi– biraz farklıdır.

MERKEZ BANKALARI

Merkez bankası bir ülkenin para sistemini veya para birliğini yöneten kurumdur.

SON KREDİ MERCİİ

Merkez bankasının kilit rollerinden biri, borçlanma maliyetini ve dolayısıyla borç verme faaliyetini etkileyen kısa vadeli faiz oranlarını belirlemektir. Bir diğeri, finans gazetecisi Walter Bagehot'un (1826-77) "son kredi mercii" olarak adlandırdığı, banka hücumlarının kurbanı olmaları durumunda küçük bankaları kurtarmak üzere hareket etme görevidir.

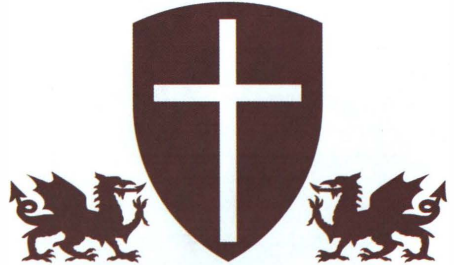
THREADNEEDLE SOKAĞI'NDAKİ İHTİYAR KADIN

Bank of England, 1694'te ilk bağımsız merkez bankası olarak kuruldu ve dünyadaki diğer merkez bankaları için örnek teşkil etti. İktisatçı John Kenneth Galbraith'in belirttiği gibi, Threadneedle Sokağı'ndaki İhtiyar Kadın olarak bilinen banka, "İnanç konusunda Aziz Petrus neyse, para konusunda her bakımdan odur. Mesleğin büyük bir kısmı ve paranın yönetimiyle ilgili gizemlerin çoğu orada ortaya çıktığı için bu itibarı hak ediyor."

BAĞIMSIZLIK

Bankanın devletten ayrı özerk yapısı, Londra Şehri'nin (Londra'nın geri kalanından ve ülkeden) tarihi yarı bağımsızlığı ile sembolize edilir. Bank of England 1946'da kamulaştırılmıştır, ancak bugün bile şehrin, hükümdarın girmeden önce uğraması gereken kendi belediye başkanı vardır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda teorik olarak merkez bankalarının siyasi müdahalelerden bağımsız olması gerekir.

ABD Federal Rezervi 1913'te kuruldu. Avrupa Merkez Bankası, 1999 yılında avro bölgesi için para politikası belirlemek amacıyla kuruldu. Çin Halk Bankası 1948'de kuruldu, ancak Komünist Parti'den bağımsız değildir.

BANKALARIN PARA YARATMASI

Çoğu modern ekonomide, paranın büyük çoğunluğu (örneğin, Birleşik Krallık'ta yaklaşık yüzde 97) merkez bankaları tarafından değil, konut kredisi gibi şeyler için borç veren özel bankalar tarafından yaratılır.

HAVADAN PARA

Norveç Merkez Bankası başkan yardımcısı Jon Nicolaisen'in 2017 yılında yaptığı bir konuşmada özetlediği gibi: "Bir bankadan borç aldığınızda, banka krediyi hesabınıza yatırır. Para, banka tarafından kredi verildiği anda yaratılır. Banka, parayı başkasının banka hesabından veya para dolu bir kasadan transfer etmez. Bankanın size verdiği para, bankanın kendisi tarafından havadan yaratılmış bir paradır."

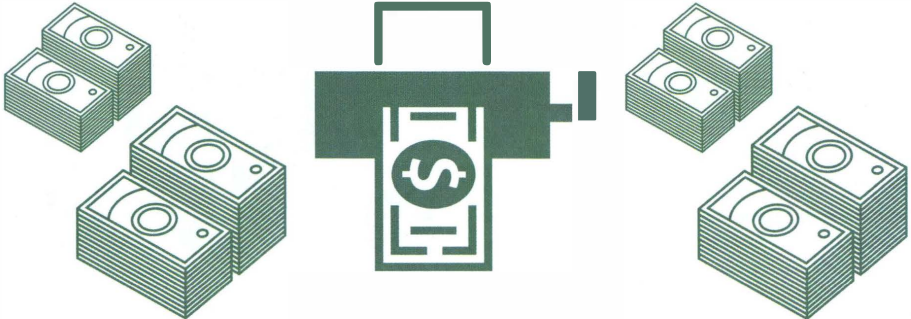

YASAL GEREKSİNİMLER

Bankalar istedikleri kadar borç para verebilirler. Burada sınırlayıcı unsurlar, yasal düzenlemeler ve bankanın kendi kendine belirlediği rezerv (mudilere geri ödemek için para), likidite (geçici şokları karşılamak için kolayca satılabilecek şeyler) ve sermaye (bankanın ödeme gücünü teminat altına alan net değer) gereksinimleridir. Örneğin, Birleşik Krallık'ta merkezi olarak uygulanan bir zorunlu karşılık yoktur. Bankalar herhangi biraacağı kapatmak için de borç alabilirler, dolayısıyla bu tür düzenlemeler daha çok kârlılık değerlendirmesi olarak görülür.

Paranın bu şekilde yaratıldığı gerçeği, İngiltere Merkez Bankası'nın, ders kitaplarında yazan kısmi rezerv hikâyesinin yanlış olduğunu açıkladığı 2014 yılına kadar (nedense) resmen kabul edilmemiştir.

Bunun bir sonucu, özel bankaların ne kadar para yaratabileceği konusunda çok az sınının olmasıdır ki bu da finansal istikrarsızlığın önemli bir nedenidir.

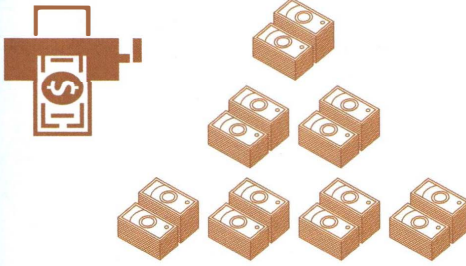

HİPERENFLASYON

Hiperenflasyona, merkez bankalarının borçları ödemek için para “bastığı” veya yarattığı geribesleme döngüsü neden olur, ne var ki bu ekstra para, para biriminin değerini düşürür.

GERİBESLEME DÖNGÜSÜ

Borçlar yabancı para birimindeyse, yerel para birimi cinsinden daha da büyürler. Banka daha fazla para basarak yanıt verir, bu da daha fazla enflasyona neden olur. İnsanlar paraya olan güvenlerini kaybederler ve onu diğer varlıklarla takas ederler, bu da paranın düşüşünü daha da hızlandırır. Sonunda rakamlar o kadar büyür ki para biriminin yeniden tanımlanması gerekir.

PARA

ÖRNEKLER

Tarih boyunca çok sayıda **hiperenflasyon dönemi** örneği vardır. Birkaçı:

- 1923'te **Almanya**, savaş tazminatlarını ödemek için **altın standardından** çıkınca **enflasyon oranı yüzde 30** bine ulaştı. Ortaya çıkan **ekonomik çöküş**, Nazilerin yolunu açtı.
- 2009'da, **Zimbabve**'de yaşanan **hiperenflasyonun** zirvesinde, *Zimbabwean* gazetesi, “**Paraya basmak kâğıda basmaktan daha ucuz**” diyerek **banknotlara basılı reklamlar** yayınlamaya başladı. 2015

yılında merkez bankası **Zimbabve dolarını** **tedavülden kaldırdı**, insanların 100 trilyonluk (100.000.000.000.000.000) banknotlarına karşılık 0,40 ABD doları verildi.

- 2018'de **Venezuela**'da **enflasyon oranı yüzde 1.698.488'e** ulaştı. Bu, fiyatların kabaca aylık bazda **iki katına çıktığı** anlamına geliyordu.

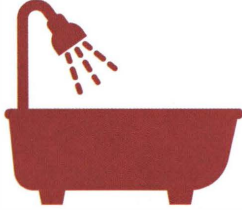
Hiperenflasyon tehdidi, birçok insanın **altın standardı** gibi **sabit para birimi sistemlerini** aramaya devam etmesinin (veya sadece bu tür varlıklara yatırım yapmasının) nedenlerinden biridir.

BORÇLAR VE AÇIKLAR

Harcanan ile kazanılan arasındaki eksik kısma açık denir.

STOK VE AKIŞ

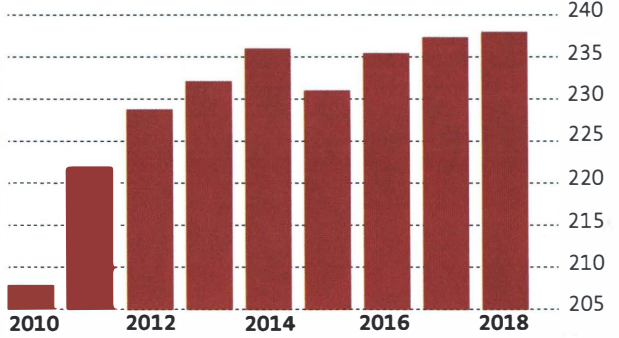
Ekonomistler, **açığı akış, toplam borcu** ise **stok** olarak adlandırır. **Hükümet yıllık açık verirse**, tıpkı bir küvete su akışının su seviyesini yükseltmesi gibi, bu da **toplam borcu** artırır.

PARA

Stoklar ve akışlar genellikle karıştırılır; **açığın yıllık bazda düşmesi, toplam borcun düştüğü** anlamına gelmez – sadece **borcun artışı hızı az** olabilir.

JAPON DEVLETİNİN BORÇLARININ GSYH'YE ORANI

JAPONYA

Bu alandaki şampiyon, **yirmi yıldır açık veren ve devlet borcunun GSYH'ye oranının yüzde 250 civarında olduğu Japonya'dır**. ABD'de bu oran bunun yarısından daha azdır. Ancak Japonya'nın avantajı, borcunun çoğunun **iç borç** olmasıdır. Oysa ABD, Çin gibi **yabancı kreditorlere daha fazla bağımlıdır**.

ÖDÜNC VERİLEBİLİR FONLAR

Klasik ekonomistler, **açıkları ödünç verilebilir fonlar için bir piyasa şeklinde düşündüler**. **Hükümet tahvil** ihraç ederek daha fazla borç alırlarsa, aynı fonlar için **diğerleriyle rekabet eder** ve bu da **faiz oranlarını yükseltir**.

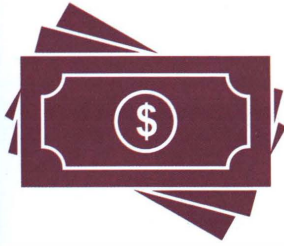
Gelgelelim bankalar **kredi verirken aslında yeni para yarattıklarından**, **ödünç verilecek fon arzının çok esnek olduğu** ortadadır. Bu, **sürekli açık veren ülkeler için iyi bir haberdir**.

MODERN PARA TEORİSİ

Devlet kesintilerinden yana olan politikacılar genellikle ulusal ekonomiyi hanehalkıyla karıştırmayı severler ve aile bütçesini korumak için kemer sıkmanın gerekli olduğunu iddia ederler. Ancak Modern Para Teorisi (MMT) savunucularının iddiasına göre durum aslında çok farklıdır, çünkü devletler her zaman daha fazla para üretebilir.

PARA BORÇTUR

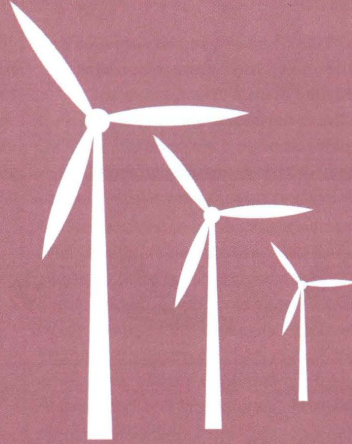
Borçlar ulusal para biriminde olduğu sürece, devletlerin hiçbir zaman temerrüt konusunda endişelenmelerine gerek yoktur. Aslında, devlet açığı olmasa, başlangıçta dolaşımda para olmazdı.

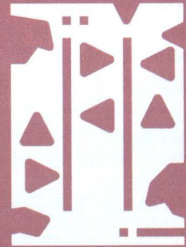
Bu görüşe göre, vergilendirmenin temel nedeni hükümet harcamalarını finanse etmek değil, enflasyonu kontrol etmek için ekonomiden para çekmek ve daha da önemlisi vatandaşları öncelikle ulusal para birimini kullanmaya yönlendirmektir (Bitcoin'den farklı olarak).

FİNANSMAN PROGRAMLARI

Son yıllarda, MMT çok yaygın hale geldi. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde, Medicare for All [Herkes için Sağlık Sigortası] veya Green New Deal [Yeşil Yeni Anlaşma] gibi programları finanse etmenin bir yolu olarak gösterildi.

Bu fikir tabii ki tamamen yeni değildir, hatta Eski Mezopotamya'da tapınakların kil tabletler kullanarak ödeme yaptığı ve kimsenin kilin bitmesinden endişe duymadığı paranın icadına kadar uzanır.

PARASAL GENİŞLEME

Merkez bankası ekonomiyi canlandırmak istiyorsa, olağan yaklaşım, bankalar arası faiz oranlarını aşağı çekmek için kısa vadeli devlet tahvilleri satın almaktır. Ancak oranlar zaten sıfıra yakınsa, bu artık işe yaramaz. Parasal genişlemeye gidilir.

BOLLUK

Parasal genişleme (QE), merkez bankasının piyasaya büyük miktarlarda yeni para sürmesi ve bunu bankalardan devlet tahvilleri veya diğer finansal varlıkları satın almak için kullanmasıdır.

İsim kafa karıştırıcı görünüyor: Peki genişleyen tam olarak nedir? Parasal olmayan genişleme nasıl olurdu? **Sonuçlar da kafa karıştırıcıdır**, dolayısıyla bu **politika tartışmalı olmaya devam ediyor**.

RADİKAL POLİTİKA

Yöntem, ilk olarak 2000'li yılların başında Japonya'da ülkenin emlak balonunun patlamasına tepki olarak yürürlüğe girdi. Büyük Finansal Kriz'in ardından ABD, Birleşik Krallık ve Avrupa dahil diğer merkez bankaları da kendi tarzlarında bunu denediler. 2008'in sonlarında başlayan ABD programı, altı yıl içinde Fed'in bilançosunu ikikatından fazla artırdı.

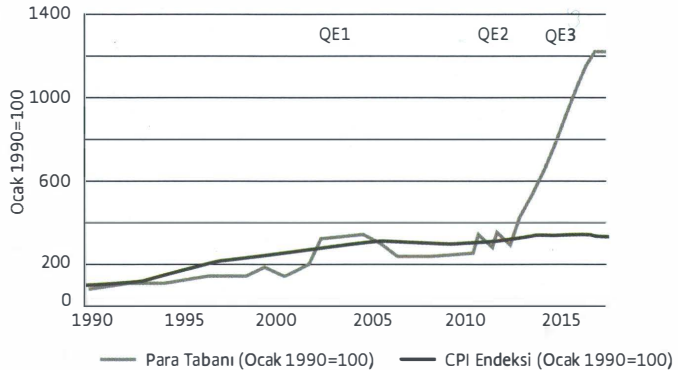
Teorik olarak, bu politikayla bankalara daha fazla nakit bırakılıyor, bankalar da çıkıp müşterilerine borç veriyordu. Aynı zamanda bir dizi vade için tahvil rekabetini artırıp daha düşük faiz oranları sağlayarak ekonomik büyümeyi hızlandırıp enflasyonu yükseltmesi bekleniyordu.

PARA

KARIŞIK SONUÇLAR

Pratikte sonuçlar ise karışık. Örneğin politika, Japonya'da enflasyonu yükseltmekte ve benzer şekilde Avrupa ekonomisini alevlendirmekte de başarısız oldu. Yine de her zaman olduğu gibi, bu politika benimsenmeseydi ne olacağını bilmek zor.

TEMEL GELİR

Parasal genişlemeye yönelik eleştirilerden biri, bankacılık sistemine para akıtarak, gayrimenkul de dahil olmak üzere finansal varlıkların fiyatını artırması ve bunun da eşitsizliği daha da büyümesidir.

İNSANLAR İÇİN PARASAL GENİŞLEME

Bazıları, ekonomik aktiviteyi dolaylı olarak artıracağı umuduyla bankalardan devlet tahvili satın almak için yeni para üretmek yerine, insanlara doğrudan para vermenin daha basit bir “genişleme” biçimi olacağını savundu.

ÜTOPYA PROGRAMI

Vatandaşlara koşulsuz temel bir gelir ödeme fikri bir süredir ortalıkta dolaşıyor. 1939'da Keynes, “Herhangi bir ütöpik siyasi programda kesinlikle yeri olmalı,” dedi. Nitekim Thomas More, 1516 tarihli *Ütopya* kitabında bundan bahsetmişti. Genellikle sosyalist olarak sunulsa da hükümet vergi indirimlerini ve faydalarını mikro düzeyde yönetmekten kaçınabileceğinden, fikir bazı muhafazakârlara da hitap ediyor. Milton Friedman bile (onun versiyonuna negatif vergilendirme denilse de) bunun iyi bir fikir olduğunu düşündü, çünkü bunun devletin boyutlarını küçülteceğini ve kendi masrafını çıkaracağını düşünüyordu.

KITLIK ZİHNİYETİ

Yöntem, bir dizi ülkede test edilmiş olsa da henüz tutunamadı. Belki de en büyük engel psikolojiktir. Ekonomik sistemimiz kıtlık ve rekabet fikrine dayanır ve bir şeyi bedavaya almak ahlaki olarak yanlış görülür. Ancak ekonomideki zenginliğin çoğu, doğal kaynaklar veya arazi değerleri gibi şeylerden elde edilir, bu nedenle gelirlerin bir kısmının doğuştan gelen bir hak olarak görülmesi mantıklıdır. Temel gelire olan ilgi, COVID-19 salgınının ardından önemli ölçüde arttı.

DÖVİZ KURLARI

Dalgalı bir para rejimi mevcutsa, para birimleri arasındaki döviz kurları dalgalanmakta serbesttir.

ALTIN STANDARDI

Uluslararası altın standardında, savaşlar gibi acil durumlar dışında, para birimleri altın fiyatına sabitlenirdi. Temmuz 1944'te düzenlenen Bretton Woods konferansında ABD doları, savaş sonrası dönem için referans para birimi olarak belirlendi. Para birimleri arasında kurlar sabitlendi ve uluslararası ticaret yoluyla kazanılan dolarlar, ons başına 35 dolarlık bir oranda altın külçelerine çevrilebiliyordu. Bu durum, 1971 Nixon şokuyla sona erdi, çünkü para birimleri –dolarıdan başlayarak– altınla olan bağlarını kopardı.

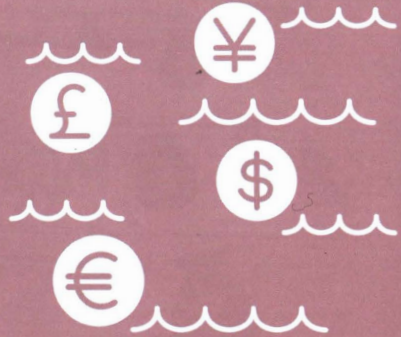
SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİ

Döviz kurlarının çok değişken olması nedeniyle ekonomistler, tipik bir mal sepetini bir para biriminin ne kadar satın alabileceğini ölçmeye yarayan ve fiyat endeksine benzeyen satın alma gücü paritesi kavramını kullanageldiler.

DALGALANAN PARA BİRİMLERİ

Teoride bu, döviz kurlarının faiz oranları, para arzı, büyüme beklentileri vb. gibi ekonomik koşullara tepki olarak ayarlanmakta serbest olduğu anlamına geliyordu. Gerçekte ise bu oranlar, döviz spekülasyonunun hâkim olduğu küresel döviz piyasası tarafından belirlenir. Bir para biriminin diğerine karşı değerindeki değişiklikler, ilgili ülkelerin ekonomik özelliklerinden çok, genellikle bu piyasanın durumu hakkında fikir verir.

Bu nedenle, dalgalı para birimlerine sahip ülkeler bir dereceye kadar parasal bağımsızlıklarını kaybederler: Ya döviz piyasalarında belirli bir döviz kuruna göre faiz oranlarını belirler ya da yerel nedenlerle istenen bir düzeye ayarlar ve döviz kurunu nereye gitmek istiyorsa gidecek şekilde serbest bırakırlar.

AVRO

Ortak bir Avrupa para birimi fikri ilk olarak 1929'da Milletler Cemiyeti'nde önerildi ve nihayet 1 Ocak 1999'da on bir Avrupa ülkesinin avroyu resmen kabul etmesiyle meyve verdi.

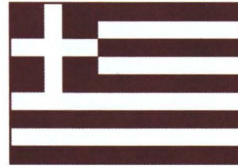
OPTİMAL PARA ALANI

Avro şu anda Avrupa Birliği'nin yirmi sekiz üye devletinin on dokuzu (son sayımda) tarafından kullanılıyor ve geri kalanların çoğu gelecekte bu para birimini benimseme niyetinde.

Avronun mimarlarından biri, "optimal para alanı" fikri üzerine yaptığı çalışmalarla 1999 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü alan Kolombiyalı ekonomist Robert Mundell idi. Avrupa Birliği'nin yüksek işgücü hareketliliği ve ortak ekonomik etkenler gibi gereken tüm nitelikleri taşıyıp taşımadığı net değildi. Yine de parasal birlik; dövizle olan ihtiyacın ortadan kalkması, Avrupa kimliğinin güçlenmesi ve ortak parasal kısıtlamaların politikacılara mali disiplin kazandırması gibi bir dizi avantaj sağladı.

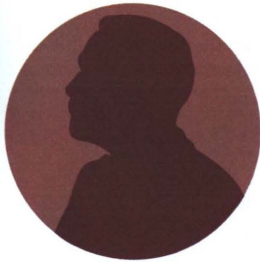

PARA

AVRUPA MERKEZ BANKASI (ECB)

Para politikası, mali birimleri ve onu destekleyecek güçlü bir merkezî hükümet olmaması bakımından benzersiz olan **Avrupa Merkez Bankası** (ECB) tarafından belirlenir. Üye devletler bu nedenle kendi maliye politikalarını yürütmek ve finansal açıklarını bir yabancı para birimi cinsinden finanse etmek durumundadır. Bu gerilim, Yunanistan'ın ödenemeyen avro ağırlıklı borçları yüzünden neredeyse avro bölgesinden çıkma durumuna geldiği 2015 kriziyle su yüzüne çıktı.

KREDİ KARTLARI

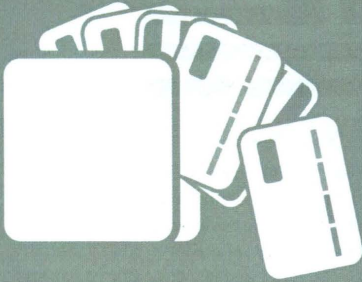
1950'lerde kredi kartlarının icadı, alışveriş yapma şeklimizde devrim yarattı ve ekonomi üzerinde kalıcı etkileri oldu.

KARTLA ÖDEME

Şirket kurucusu **Frank McNamara**, New York'ta dışarıda yemek yerken cüzdanını unutunca satın almalarda kullanılabilecek bir kart fikri aklına geldi. 1950'de **Diners Club** kartını lanse etti: **Zengin müşterilerinin arkada listelenen restoranlardan yemek almalarına ve ödemeyi de ay sonunda yapmalarına** olanak tanıyan bir karton parçasıydı (1961'de yerini plastik aldı).

PLASTİKLE ÖDEME

1950'lerin sonlarında, **American Express** harcama kartını piyasaya sürdüğünde piyasaya rekabet geldi ve **Bank of America**, **BankAmericard**'ı piyasaya sürdü (1977'de adı **Visa** olarak değiştirildi). Bu sonuncusu kredi kartıydı ve borcun faizle geri ödeneceği anlamına geliyordu. 1960'larda Birleşik Krallık'taki **Barclays Bank**, **Barclaycard**'ı çıkardı, **City Bank of New York** daha sonra **MasterCard** olarak adlandırılan **Everything Card**'ı çıkardı ve **American Express**, insanlar her zaman altını sevdiği için kısa sürede **taklit** edilecek olan **altın kartını** piyasaya sürdü.

BORÇ YİĞİNİ

Bugün **Amerika Birleşik Devletleri**'ndeki mevcut toplam kredi kartı borcu 10 trilyon doları aşiyor. Ödenmemiş bakiyeler yüksek oranda faiz çeker ve yüzde 2 ila 3'e varan işlem ücretleri, sadece kredi kartı şirketleri için değil, aynı zamanda bankalar, ödeme işlemcileri ve takas kurumları gibi çeşitli araçlar için de önemli bir kâr kaynağıdır. Plastikte ödeme kolaylığı, birçok insan için nakit paranın bir tarihi eser haline geldiği anlamını taşıyor.

KRİPTO PARA

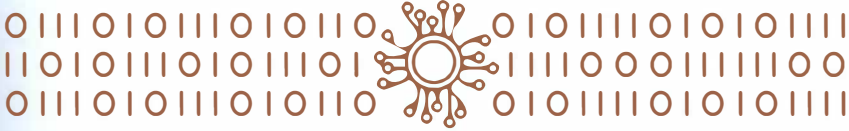
Kasım 2008'de, Satoshi Nakamoto takma adını kullanan Japon bir yazar, internette, "madencilik" yapılabilecek ve bilgisayar üzerinden izlenebilecek Bitcoin adlı yeni bir tür çevrimiçi para birimini tanımlayan bir makale yayımladı.

BLOK ZİNCİR

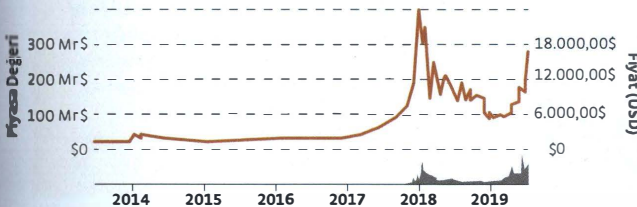
"Nakamoto" ilk 43 bin Bitcoin kendisi tarafından çıkarıldı ve çevrimiçi sohbet forumları aracılığıyla tanıştığı diğer insanlara bedava dağıttı (madencilik, işlemleri doğrulamak için hesaplama açısından yoğun bir süreçtir ve "madenci"yi bitcoinlerle ödüllendirir).

Daha önce siber para girişimleri olmuştu, ancak Bitcoin ile gelen yenilik, tüm işlemlerin, işlemleri doğrulayan, kriptografi ile korunan ve "madenciler" tarafından izlenen blok zincir adı verilen büyüyen bir veritabanına kaydediliyor olmasıydı.

HAVADAN PARA

Bir yıl sonra bir kullanıcı topluluğu oluştu ve birileri bir Bitcoin fiyatını, onu çıkarmak için gereken enerjiye eşit olarak ilan eden bir web sitesi kurdu. Madencilik, ağa daha fazla kullanıcı katıldıkça giderek daha da zorlaşan bir işti. O zamanlar, bir Bitcoin yaklaşık 0,08 sent değerindeydi. Bugün Bitcoin'in fiyatı herkesin bildiği gibi son derece değişken. Ancak 2020'nin başlarında, bu kitap kaleme alınırken yaklaşık 8 bin dolardı. Başlangıçta 10 dolar değerinde Bitcoin satın alan ve onları elinde tutan herkes milyoner oldu.

PARA MI?

O zamandan beri Bitcoin'e şaşırtıcı çeşitlilikte başka kripto para birimleri katıldı ve ekonomistler arasında bunun para olup olmadığı konusunda çok fazla tartışmaya yol açtı. Yine de, erken satın alan insanlar onunla bir şeyler satın almanın tadını çıkarıyor görünüyor.

NEOKLASİK BÜYÜME MODELİ

Ekonomik büyüme iktisadın amacı olabilir, gel gör ki iktisatçılar bunu ancak 1950'lerde ciddi anlamda modellemeye başladılar.

ÜRETİM FONKSİYONU

Robert Solow'a Nobel kazandıran neoklasik büyüme modeli, hasılayı Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu kullanarak modeller:

$$Y = A L^{\alpha} K^{1-\alpha}$$

Bu denklemde Y üretim hasılasını, K sermayenin katkısını (örneğin fabrikalar), L emeği temsil eder ve A "teknik değişimi" temsil eden, zamanla değişen bir sayıdır. Sonuncusu, Solow tarafından geniş bir tanımla "üretim fonksiyonundaki her türlü kayma" olarak tanımlandı. Böylece yavaşlamalar, hızlanmalar, işgücü yetiştirmede yapılan iyileştirmeler ve her türlü benzerleri "teknik değişim" şeklinde tanımlandı. α sayısı verilere göre belirlenen bir parametredir.

DIŞ ŞOKLAR

Basit bir örnek olarak, sermayenin katkısının emeğiyle aynı olduğu varsayılırsa, yani $K = L$ ise denklem $Y = AL$ haline gelir. A değişmezse, o zaman büyüme basitçe işgücü ile birlikte ölçeklenir. Genel anlamda, modelin bir özelliği, teknik değişimin yokluğunda, azalan getiriler nedeniyle daha fazla sermaye eklense bile kişi başına büyümenin sonunda sifıra inmesidir. Bu nedenle, büyümeyi sürdürmek için ekonominin, teknolojik gelişmeler gibi dış şoklar yaşamaya gerekir. Bu tür şoklar modelin dışından geldiğinden, Solow'un teorisi dışsal büyüme teorisine bir örnektir.

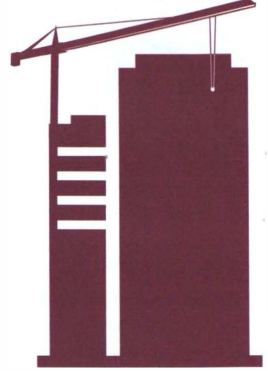
YARATICI YIKIM

Yaratıcı yıkım kavramı genellikle kapitalist serbest rekabetin olumlu etkileri ile ilişkilendirilir.

ENDÜSTRİYEL MUTASYON

"Yaratıcı yıkım" terimi aslında ilk olarak Karl Marx tarafından ortaya atılmıştı. Onu asıl popülerleştiren Avusturyalı ekonomist Joseph Schumpeter bu olguyu, kapitalizmin eninde sonunda ölümüne yol açacak içsel çelişkilerinin bir göstergesi şeklinde gördü.

Schumpeter, 1942 tarihli *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi* adlı kitabında, "ekonomik yapıyı durmadan *içeriden* kökten değiştiren, eskisini durmadan yok eden, durmadan yenisini yaratan endüstriyel mutasyon süreci"ni tanımlar. Schumpeter'e göre, "bu Yaratıcı Yıkım süreci, kapitalizmin temel gerçeğidir".

GİRİŞİMCİLER

Yenilikler, girişimciler tarafından getirilir. Girişimciler, "yeni şeyler yapmaktan veya halihazırda yapılmakta olan şeyleri yeni bir şekilde yapmaktan" hoşlanan nadir bulunan ruhlardır.

Schumpeter, buna örnek olarak pazarın ölçeğini değiştirerek yerleşik tarım sistemlerini paramparça ederken aynı zamanda verimliliği artıran Amerika

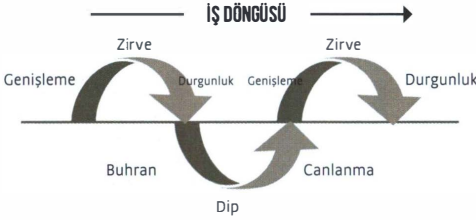
Birleşik Devletleri'ndeki on dokuzuncu yüzyıl demiryolu şirketlerini verir.

Bugün yaratıcı yıkım yükü, Uber ve Amazon gibi şirketler ile elektrikli arabalarıyla içinde bulunduğumuz yüzyılda ulaşımında değişim vadeden Elon Musk gibi vizyonerler arasında paylaşılıyor.

İŞ DÖNGÜSÜ

Ana akım iktisat teorisi, ekonominin uzun vadeli bir dengeye sahip olduğu fikrine dayansa da, gerçek şudur ki, ekonomi manik-depresif bir patlama modelinden geçiyor, ardından çöküş geliyor. Her düşüş gelecekteki bir patlamanın tohumlarını ekiyor, sonra bir düşüş daha geliyor.

DURGUNLUK VE BUHRAN

Durgunluk, genellikle art arda iki çeyrek azalan üretim olarak tanımlanan ve ekseriyetle artan işsizliğin eşlik ettiği geçici bir ekonomik düşüş dönemidir. Buhran da durgunluk gibidir ancak daha kötüdür.

KÜRESEL GÖRÜNMEZ EL

Ana akım teoriye göre bu tür olaylardan, eski Fed başkanı Alan Greenspan'ın bir zamanlar "küresel 'görünmez el'" dediği şeyin rehberliğinde doğal süreçlerle kurtulmak mümkündür. Kısa vadede, negatif bir talep şokundan sonra, fiyatlar (ve ücretler) sabit kalır, ancak firmalar stoklarını küçülttükçe üretim kısa vadeli dengeye doğru azalır. Fiyatlar ne kadar katıysa, bu aşama o denli uzun sürer. Uzun vadede fiyatlar düşer, ancak üretim baştaki haline geri döner ve uzun vadeli denge yeniden sağlanır.

Tabii ki bu yaklaşım, böyle dengelerin var olduğunu öngörür. Her zaman "dış şoklar"dan kaynaklandıklarını varsaymadığınız sürece, ilk etapta durgunluk ve buhranların varlığıyla biraz çelişen bir varsayımdır bu.

EKONOMİK DARALMA

Üretimde iki yıl veya daha uzun süren bir düşüş veya alternatif olarak yüzde 10'u aşan toplam bir düşüş yaşandığında bu tipik buhran tanımına girer. Terim ilk olarak 1930'ların başındaki Büyük Buhran'ın ardından popüler kullanıma girmiştir.

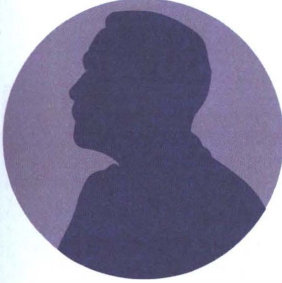
Buna karşılık, 2007/8 yılındaki finansal kriz, her zaman aynı çağrışımı yapmasa da Büyük Durgunluk olarak adlandırılır.

GÖRÜNEN EL

Her halükârda, hükümetler maliye veya para politikasının görünür olan elini kullanarak iyileşme sürecini hızlandırmaya çalışabilirler. İlk genellikle uzun vadeli amaçlarla uygulanırken, ikincisi kısa vadeli ince ayar için tercih edilen bir araçtır.

BEŞERİ SERMAYE

Tıpkı ekonominin değer yaratmak için makineler ve altyapı biçiminde sermaye kullanması gibi, insanların da ekonomik kullanıma konulabilecek bilgi, beceri, yaratıcılık biçiminde bir "beşeri sermaye" stokuna sahip oldukları söylenebilir.

İNSANA YATIRIM

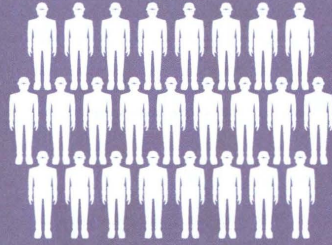
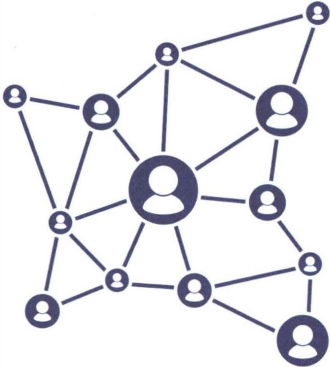
Bir ülkede yerin altından çıkarılabilecek veya hasat edilebilecek doğal kaynaklar olduğu gibi, şirketlerin de "insan kaynakları" vardır.

Beşeri sermaye eğitim, öğretim ve sağlık gibi şeylere yatırım yaparak geliştirilebilir (ancak bunun ekonomik etkisini ölçmek kolay değildir).

Nitelikli işgücü kavramı her zaman var olmuştur, ancak "beşeri sermaye" ifadesi, Nobel ödüllü ekonomist Gary Becker tarafından 1964 tarihli aynı isimdeki popüler hale getirilmiştir. Becker, bir kişinin üretiminin kısmen kendi beşeri sermayesinin getiri oranına bağlı olduğunu, dolayısıyla bu beşeri sermayeye yatırım yapmanın ek üretim sağlayacağını savundu.

SOSYAL SERMAYE

İlgili bir başka kavram da ABD'li siyasetbilimci Robert Putnam'ın sosyal bağlantıların ve ağların değeri olarak tanımladığı sosyal sermayedir.

BİZ MAKİNE DEĞİLİZ

Fiziki ve beşeri sermayeyi birleştirmenin bir etkisi insanlara, Marx gibi eski ekonomistleri muhtemelen alarma geçirecek şekilde makinelermiş gibi muamele edilmesidir. Aynı zamanda eşitsizlik için bir açıklama (veya daha doğrusu bir gerekçe) üretir bu: Zengin insanlar daha üretkendir çünkü daha fazla beşeri sermayeye sahiptirler. Bu düşünce, dikkati ayrımcılık gibi karmaşık sistemik sorunlardan uzaklaştırır.

YENİ BÜYÜME TEORİSİ

Yeni Büyüme Teorisi, 1980'lerin ortalarında, bir dizi iktisatçının, büyümenin dışarıdan dayatılmak yerine modelin içinde gerçekleştiği içsel (dışsalın tersi) modeller geliştirmesiyle doğdu.

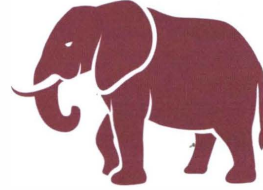
BEŞERİ SERMAYE

Daha sonra bu alandaki çalışmaları nedeniyle **ekonomi Nobel'i** alan **Paul Romer**, büyümenin büyük ölçüde **teknolojik yenilik** ve **beşeri sermayedeki gelişmeler** ile gerçekleştiğini savundu. Romer, o sırada **Silikon Vadisi**'ndeki **Stanford Üniversitesi**'nde profesör olarak çalışıyordu ve **Microsoft** ve **Apple** gibi şirketlerin öncülüğünde **yeni yeni ortaya çıkan dijital ekonomiden** etkilendi.

Eleştirmenler, ortaya çıkan modelin neoklasik versiyondan çok daha karmaşık olduğuna dikkat çekiyor, bu da parametrelerin her zaman verilere uyacak şekilde ayarlanabileceği anlamına geliyor. Matematikçi John von Neumann'ın bir keresinde şaka yollu dediği gibi: "Dört parametreyle bir fil yapabilirim, beş parametreyle de hortumunu oynattırabilirim."

Ayrıca, fizikte kullanılan model tipine **yüzeysel olarak benzemekle** birlikte, sermaye, emek (kişi sayısı ile ölçülür), **eğitime bağlı beşeri sermaye vb. gibi (örneğin ölçü birimleri açısından) matematiksel tutarlılığı olmayan birçok farklı kavramı bir araya getiriyor.**

Bununla birlikte, modelin **en cazip noktası, neoklasik modelin sunmadığı bir şeyi sunmasıydı**. Bu, sermaye veya emekle değil, **beyin gücüyle beslenen, Romer'in "sınırsız büyüme" diye adlandırdığı anlayıştı.**

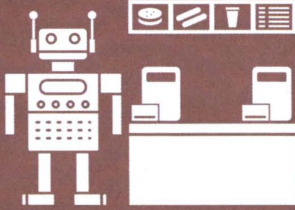

EKONOMİK BÜYÜMEYİ DESTEKLEMEK

İktisatçılar genel olarak büyümenin iyi bir şey olduğu konusunda hemfikir görüşler de, esasen bunun nasıl gerçekleştiği konusunda fazla net değildir.

KLASİK İKTİSAT

Adam Smith için büyümenin anahtarı, görünmez elin yanı sıra uzmanlaşmaydı. Malthus ve Ricardo gibi klasik ekonomistler büyümeyi, hepsi azalan getirilere tabi olan emek, toprak ve sermayenin ortak ürünü olarak gördüler. Neoklasik ekonomistler bunu, dış şoklar için fazladan bir terim içeren matematiksel bir modelle formüle ettiler.

TEKNOLOJİ

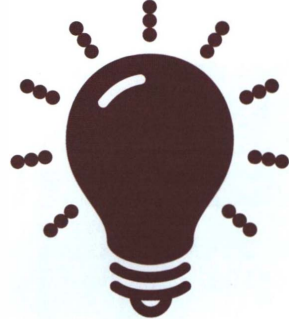
Uzun süredir tartışılan bir soru da yapay zekâ ve robot teknolojisi gibi gelişmiş makinelerin ekonomik büyümeyi teşvik mi edeceği yoksa kitlesel işsizlik mi yaratacağıdır. Bazı iktisatçılar, GSYH ve üretkenlik istikrarlı bir şekilde artarken bile, işçiler için gelir ve iş beklentilerinin son yıllarda durgun kalmasının teknolojinin olumsuz etkilerini gözler önüne serdiğine inanmaktadır.

YENİ BÜYÜME TEORİSİ

Romer'ın Yeni Büyüme Teorisi, teknoloji ve beşeri sermaye gibi faktörleri dahil ederek daha da ileri gitti. Ayrıca hükümet politikalarının büyüme oranı üzerinde kritik bir etkisi olduğunu öne sürdü. Teoriye göre, serbest ticarete sahip açık ekonomiler, kapalı ekonomilerden daha çok büyür, çünkü onlar yeniliğe daha açıktır. Öte yandan yüksek kamu harcamaları, yüksek enflasyon ve siyasi istikrarsızlık büyümeyi yavaşlatma eğilimindedir.

Teori, hükümetlerin açıklığı teşvik etmesi gerektiğini söylese de bu, mülkiyet hakları veya fikri mülkiyet patentleri gibi şeyler için geçerli değildir. Aslında Romer, modelinde tasarım şeklindeki yeniliklerin "sonsuz süreli patent" kapsamında olduğunu söylüyordu.

MENKUL KIYMETLER

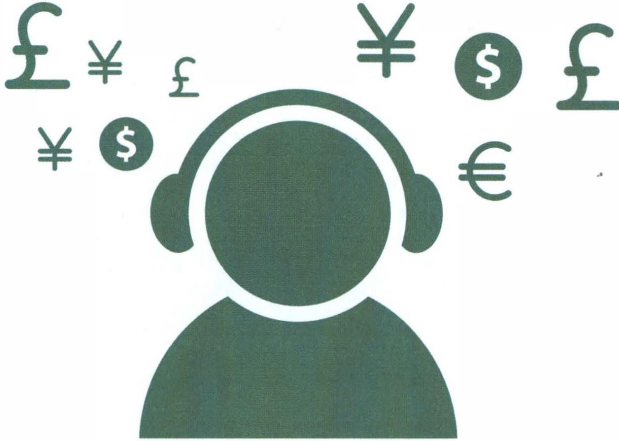
Menkul kıymetler, tahvil, şirket hissesi veya finansal türev gibi ticareti yapılabilen finansal varlıklardır.

MENKUL KIYMETLEŞTİRME

Menkul kıymetleştirme, gelecekteki bir gelir akışını, daha sonra alınıp satılabilecek **tahvile** benzer bir araca **dönüştürme** sürecini ifade eder. Buna örnek olarak mortgage paketlerinden elde edilen geliri temsil eden, **ipoteğe dayalı menkul kıymetler** verilebilir. **David Bowie**'nin, şarkılarından gelen **teelif haklarını Bowie bonoları** olarak güvence altına alması da (bu teknik çoğu rock grubu için işe yaramasa da!) çok konuşuldu.

AVANTAJLARI

Bu tür menkul kıymetleri ihraç edenlerin avantajı, gelir getirmesini beklemek zorunda kalmadan **fonlara ânında erişebilmeleridir**. Bankalar ayrıca bunları **defterlerinden riskli varlıkları çıkarmak** için kullanabilir ve bu da **daha fazla kredi vermelerini sağlar**. Yatırımcılar için avantajı, varlıklarını **çeşitlendirmeyi sağlayacak bir dizi yatırım ürününe** erişmeleridir.

GÜVENSİZLİK

Menkul kıymet anlamına gelen "security" sözcüğü, "kaygısız" anlamına gelen Latince **securus**'tan gelir, ancak onlara sahip olan herkes kayıdan muaf değildir. ABD'de yüksek faizli ipoteklerle desteklenen **düşük kaliteli menkul kıymetler**, gelir akışlarının **vadedildiği** kadar güvenilir olmadığı anlaşıldıkça **Büyük Finansal Kriz**'in yaşanmasına neden oldu.

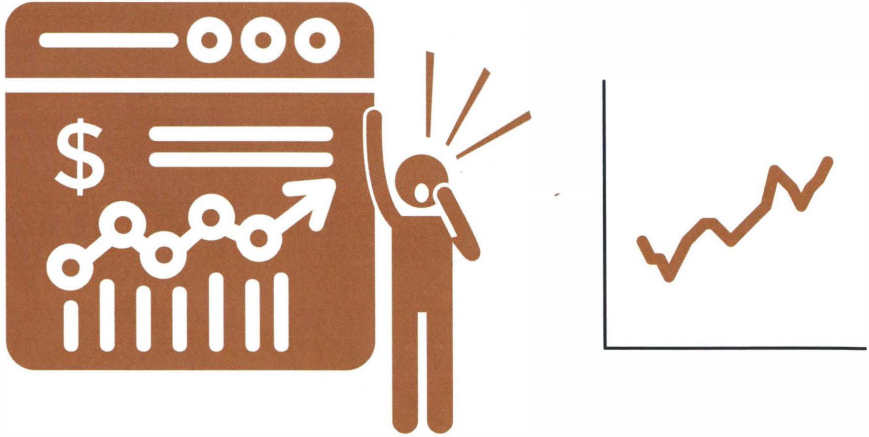
HİSSE SENETLERİ

Hisse senetleri, sahibine bir şirkette kısmi mülkiyet hakkı veren ve net kazancının bir kısmını temettü şeklinde alma şansı tanıyan bir tür finansal menkul kıymet türüdür. Hissedarların ayrıca şirketin yönetim kurulu seçimi gibi konularda oy hakları vardır.

BORSA

Hisse senedi anlamına gelen "stock" kelimesi, aslında, adını çetele çubuğunun değerli kısmından alır. İlk resmi borsalar on yedinci yüzyılda Amsterdam'da kuruldu ve buralarda çoğunlukla Hollanda Doğu Hindistan Şirketi (1602'de kuruldu) ile Hollanda Batı Hindistan Şirketi'nin (1621) hisseleri işlem gördü.

Amerika Birleşik Devletleri'nde ana borsa 1792'de yirmi dört broker tarafından kurulan New York Menkul Kıymetler Borsası'dır. 1972'de buna, elektronik bir fiyat teklifi sistemi olarak başlayan ancak sonunda başlı başına bir borsaya dönüşen NASDAQ eklendi.

PIYASA DEĞERİ

Dünya borsalarının toplam piyasa değeri şu anda 80 trilyon dolar civarındadır. Bu pazarların açık ara en büyüğü, toplamın yaklaşık yüzde 34'ü ile ABD'dir ve onu Japonya ile İngiltere (her biri yaklaşık yüzde 6'sı) izlemektedir.

MODERN PORTFÖY TEORİSİ

Modern portföy teorisi (MPT), ekonomist Harry Markowitz tarafından 1952 tarihli bir makaleyle ortaya atıldı. Amacı, risk tolerans dereceleri göz önüne alındığında belirli bir yatırımcı için optimal varlık portföyünü belirlemektir.

RİSK VE GETİRİ

Hisse senetleri ve tahviller gibi farklı varlıklar, değişen seviyelerde risk ve getiri sunar. Tahviller genellikle düşük getiri sunan düşük riskli yatırımlardır. Hisse senetleri daha heyecan verici kazançlar vadeler ancak her şeyi kaybetme riski de barındırırlar.

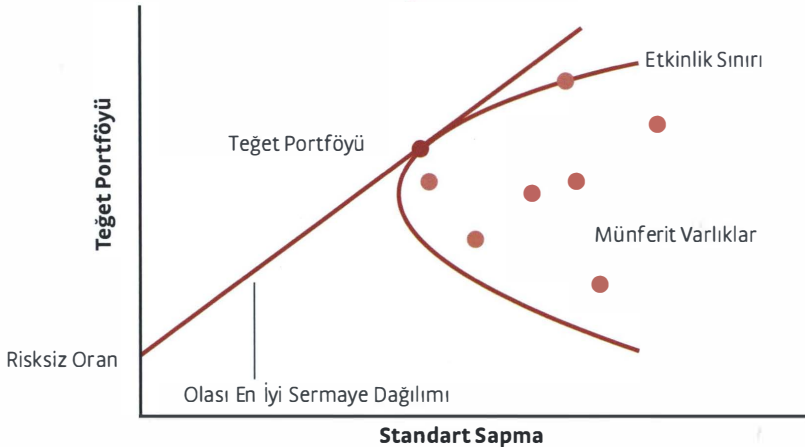

Yatırımcılar genellikle her ikisinden de tutarlar, ancak bir dizi varlığın bir portföyde nasıl birleştirileceği sorunu, varlıkların bir dereceye kadar ilişkili olması nedeniyle karmaşıktır. Örneğin, belirli bir sektörde bir hisse senedindeki düşüş genellikle ilgili hisse senetlerinde de düşüşe yol açar.

ETKİNLİK SINIRI

Markowitz, etkinlik sınırını, risk ve korelasyonun piyasanın yakın tarihli fiyat geçmişine bakılarak hesaplanabileceğini varsayarak ele aldı. Belirli bir risk seviyesi için optimal yatırım portföyünü tanımlayan "etkinlik sınırı" kavramına ulaştı.

MPT, Markowitz'e Nobel Ödülü kazandırdı ve bugün hâlâ yatırım danışmanları (veya robo-danışmanlar) tarafından kullanılan stratejileri desteklemeye devam ediyor. Ancak bir finansal varlık için risk ve korelasyon gibi şeylerin tek bir sayıya indirgenebilecek sabit miktarlar olmadığını belirtmekte yarar var. Bu, nicel finanstaki çoğu modeli etkileyen bir sorundur.

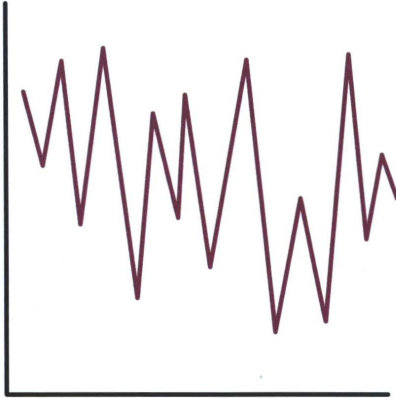

RASGELE SEYİRLER

Rekabetçi piyasaların, fiyatları içsel değeri yansıtan bir denge düzeyine yönlendirdiği, ekonomi biliminde genelde kabul gören bir fikirdir. Buna göre fiyat değişiklikleri, hisse senediyle ilgili haberler gibi dış olaylardan etkilenir. Bu tür olaylar rasgele olduğundan fiyatlar, ekonomist Karl Pearson'ın "rasgele seyirler" dediği şekilde değişir.

SARHOŞ SEYİR

Pearson, 1905 tarihli bir makalesinde sorunu, bir yönde bir adım atan, sonra başka bir yönde başka bir adım atan sarhoş bir adam örneğiyle gösterdi. Buna göre kat edilmesi beklenen mesafenin, zamanın karekökü ile orantılı şekilde büyüdüğü görülüyordu. Ancak "ayakları üzerinde durabilen sarhoş bir adam bulmak için en olası yer, başlangıç noktasına en yakın yerdir!"

BACHELIER

Daha önce aynı fikir, Louis Bachelier tarafından 1900'deki *Spekülasyon Teorisi* başlıklı çalışmasında, bir yatırımcının beklenen kâr veya zararının sıfır olduğunu göstermek için kullanılmıştı. Fiyatlar rasgele yukarı ve aşağı hareket eder, ancak bir varlığın gelecekteki fiyatı için en iyi tahmin, mevcut fiyatıdır.

OPSİYONLAR

Bachelier bu yöntemi, aşağıda tartışılacağı gibi, sahibine gelecekteki bir tarihte belirli bir fiyattan bir menkul kıymet satın alma veya satma olanağı veren opsiyonların fiyatını hesaplamak için kullandı.

ETKİN PİYASA HİPOTEZİ

Etkin piyasa hipotezini Eugene Fama 1965 yılındaki doktora tezinde ortaya atmış ve etkin piyasaların varlıkları doğru fiyatlandığını ifade etmişti.

RASYONEL FİYAT

Bachelier gibi Fama da fiyat değişikliklerinin rastlantısal dalgalanmalar olarak görülmesi gerektiğine inanıyordu. Bununla birlikte, Bachelier bu dalgalanmalara, kısmen, **toplamda simetrik olarak birbirini götüren irrasyonel faktörlerin neden olduğunu** düşünürken, Fama bunların **piyasa rasyonelitesinin bir belirtisi olduğunu** savunuyordu.

ETKİN PİYASA

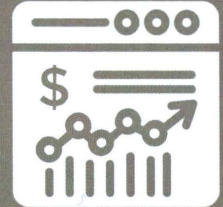
Fama, etkin piyasaları, “çok sayıda akıllı katılımcı arasındaki rekabet, herhangi bir zamanda, bireysel menkul kıymetlerin gerçek fiyatlarının, hem daha öncemeydanagelen olaylara hem de şu an itibariyle piyasanın gelecekte gerçekleşmesini beklediği olaylara dayalı bilginin etkilerini yansıttığı bir duruma yol açan yerler” olarak tanımladı. Başka bir deyişle, “herhangi bir zamanda etkin bir piyasada bir menkul kıymetin fiyatı, onun gerçek değerinin yakın bir tahmini olacaktır.”

YENİLMEZ

Buradan da piyasaların **öngörülemez ve tahmin edilemez** olduğu sonucu çıkıyor. Bunun nedeni piyasaların **rasyonellikten uzak** olması değil, **mevcut tüm bilgileri alıp işliyor** olmasıdır. Dolayısıyla piyasalar yenilmezdir.

Piyasalarda **öngörülemezlik** bulunmak zor olduğundan, ekonomist Michael Jensen, 1978’de, “etkin piyasa hipotezinin tüm sosyalbilimlerde en iyi tanımlanmış gerçek olduğunu” öne sürdü.

Ancak **eleştirmenler, öngörülemezliğin** genellikle bir **etkinlik işareti** olmadığına dikkat çekti (bkz. kar fırtınaları, taşıma sistemleri vb.).

OPSİYONLAR

Opsiyon, sahibine gelecekte belirli bir tarihte belirli bir fiyatla bir varlığı satın alma veya satma zorunluluğu getirmeyen ancak olarak tanıyan bir menkul kıymet türüdür.

ALIM VEYA SATIM

Alım opsiyonları alım hakkı verirken, satım opsiyonları satış hakkı verir.

Örneğin, bir hisse senedini doğrudan satın almak ve parayı bağlamak yerine sonraki yılda değerinin artacağına inanıyorsanız, bir alım opsiyonu satın alabilirsiniz. Bu, sonraki yıl eski, daha düşük fiyattan satın almanıza ve kâr elde etmek üzere hemen satmanıza olanak tanır.

DEĞERLEME OPSİYONLARI

İtibar eksikliğinin yanı sıra, daha derin bir sorun, kimsenin onlara nasıl doğru dürüst değer vereceğini bilmemesiydi. Bu ancak 1960'larda Black-Scholes modelinin icadıyla değişti.

GELECEK ÜZERİNE KUMAR OYNAMAK

Opsiyon yeni bir buluş değildir. Aristoteles, filozof Thales'in astrolojiyi zeytin yetiştiricileri için verimli bir mahsul tahmin etmek için nasıl kullandığını, böylece preslerinin olağan oranda kullanılmasını garanti etmek üzere yerel zeytin sıkıcılar için opsiyon düzenlediğini anlatır.

FINANS

On yedinci yüzyılda opsiyonlar, Amsterdam ve Londra gibi finans merkezlerindeki borsalarda işlem görüyordu, ancak bunlar genellikle bir tür spekülasyon veya kumar olarak görülüyor ve kanun koyucular zaman zaman bunları yasaklamaya çalışıyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1929'daki çöküşten sonra neredeyse yasaklanacaklardı. 1960'larda bile sadece küçük bir New York piyasasında işlem görüyorlardı.

SERBEST YATIRIM FONLARI

Serbest yatırım fonu, yatırımcılardan fon toplayan ve genellikle bir tür akıllı yatırım stratejisiyle bunları çeşitli varlıklara yatıran bir şirkettir.

YUMURTALAR AYRI SEPETLERE

Yatırımlar genellikle ödünç para ile yapılır, ki bu da getirileri potansiyel olarak daha yüksek ama aynı zamanda daha değişken hale getirir. Bu nedenle serbest yatırım fonları alternatif yatırımlar olarak görülür ve çoğu ülkede kanun koyucular, yalnızca potansiyel zararı karşılayabilecek kadar parası olan akredite yatırımcılar tarafından satın alınmalarına izin verir.

Bu fonlar, bir varlığı satın alırken diğerini satarak, piyasanın bir bütün olarak yükselip düşmesinden bağımsız para kazanma fikrinden yola çıkar.

PIYASAYI YENMEK

Bu riskten korunma stratejisinin erken bir örneği 1960'larda matematikçi Ed Thorp ve ekonomist Sheen Kassouf tarafından geliştirildi. Bir hisse senedinin fiyatı ile o hisse senedi üzerindeki opsiyonun fiyatı arasındaki tutarsızlıkları tespit etmek üzere bir yöntem geliştirdiler. 1967 tarihli *Beat the Market* [Piyasayı Yenmek] adlı kitaplarında açıklandığı gibi, dönüştürülebilir tahvil arbitrajı olarak bilinen bir yöntem kullanarak bu tutarsızlıktan yararlanmak mümkündür.

RISK YÖNETİMİ

Serbest yatırım fonlarının tamamı belirgin riskten korunma stratejileri kullanmaz, ancak bunlar genellikle risk yönetimine itina gerektirir. Belki de en başarılı serbest yatırım firması, milyarlar kurucusu Jim Simons ile CEO'su Robert Mercer'in önemli bilimsel hayır faaliyetleri (The Simons Foundation) ve politik bağışlar (Mercer, 2016 Trump kampanyasının finansmanına yardımcı oldu) yaptıkları Renaissance Technologies'tir.

BLACK-SCHOLES

Black-Scholes denklemi, bir opsiyonun doğru fiyatını hesaplamak için kullanılan formüldür. Şikago Üniversitesi'nden Fischer Black ve Myron Scholes tarafından MIT'den Robert C. Merton ile birlikte geliştirilmiştir.

DİNAMİK RİSKTEN KORUNMA

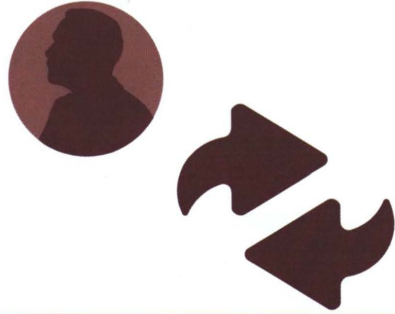
Formülün kanıtı "dinamik riskten korunma" fikrine dayanmaktadır. Belirli bir hisse senedi için bir alım opsiyonumuz olduğunu varsayalım. Hisse senedinin fiyatı yükselirse, opsiyon da daha değerli hale gelir. Bu da sürekli olarak alım opsiyonları satın aldığımız ve hisse senedini bu fiyat değişikliklerini tamamen götürecek bir oranda sattığımız bir portföy oluşturabileceğimizi gösterir.

Sonuç, getirisi risksiz faiz oranına eşit olması muhtemel risksiz bir portföy olacaktır.

RİSK AZALTMA

Nobel ödüllü Black-Scholes formülü, yalnızca tacirler onlarla hızlı fiyat belirleyebildikleri için değil, aynı zamanda bu enstrümanların kumar olarak değil, riski azaltacak bilimsel yol olarak görüldüğü için, opsiyon ticaretinde hızla büyük bir artışa yol açtı.

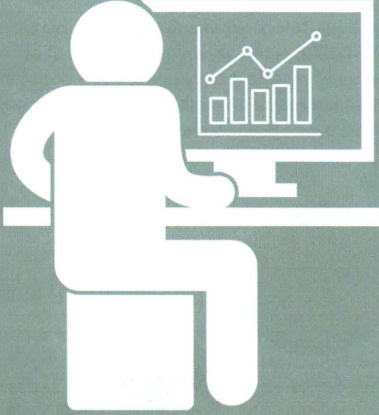
OYNAKLIK (VOLATİLİTE)

Black-Scholes formülündeki önemli bir parametre de varlığın, sabit bir miktar olduğu varsayılan oynaklığıdır. Oynaklığın aniden değişebileceği gerçeği, resmi karmaşıktır. Kısım başarısız riskten korunma stratejilerinin sorumlu tutulduğu 1987'deki borsa çöküşü (Kara Pazartesi); yönetim kurulunda Scholes ve Merton'ın da bulunduğu milyarlarca dolarlık bir serbest yatırım fonu olan Long Term Capital Management'ın 1998'deki çöküşü ve 2007/8 Büyük Finansal Krizi gibi olaylara katkıda bulunmuştur.

TÜREVLER

Opsiyonlar, değerleri bir dayanak varlıktan türediği için böyle adlandırılmış bir finansal türev örneğidir. 1970'lerde, nicel analistler (veya nicelciler) becerilerini çok çeşitli ve daha karmaşık türevlere uygulamaya başladılar.

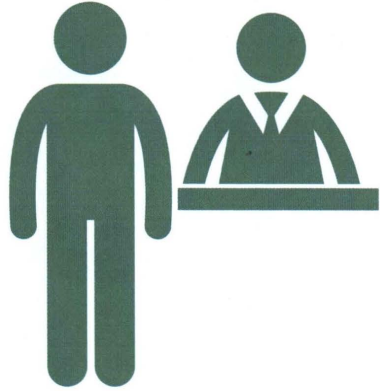

AVRUPA VE AMERİKA OPSİYONLARI

Belirli bir sona erme tarihi olan opsiyonlara **Avrupa opsiyonları** denir (tarihi nedenlerden dolayı) ve **Black-Scholes** metodu kullanılarak yönetilebilir. **Vadesinden önce herhangi bir zamanda kullanılabilen** opsiyonlara **Amerikan opsiyonları** denir ve **değer tespiti çok daha zordur.**

EGZOTİKLER

Opsiyonlar genellikle **borsalar aracılığıyla satın alınabilirken, egzotik türevler** olarak adlandırılanlar yalnızca **tezgâh üstü piyasadan** alınır. **Up-and-Out alım opsiyonu** buna bir örnektir. Bu standart bir alım opsiyonuna benzer ancak biraz daha **ucuzdur** çünkü **hisse senedi önceden belirlenmiş bir seviyeyi aşarsa, sözleşme geçersiz hale gelir.**

DAHASI...

Türev ürünler sadece **hisse senetleri** için geçerli değildir; **aynı muamele** herşeye yapılabilir. Örneğin, şirket temerrüdü gibi "**kredi vakaları**" durumunda **kredi temerrüt takasları** hesabı kapatır. **Hava durumu türevleri, hava koşullarına duyarlı sektörlerde, belirli meteorolojik koşullar karşılandığında kullanılır.** Teminatlı borç yükümlülükleri **ipotek gruplarına** dayanır. **Para takası, para ve ilgili faizin bir para biriminden başka bir para birimiyle değiştirilmesini** içerir. Daha pek çok örnek sıralanabilir.

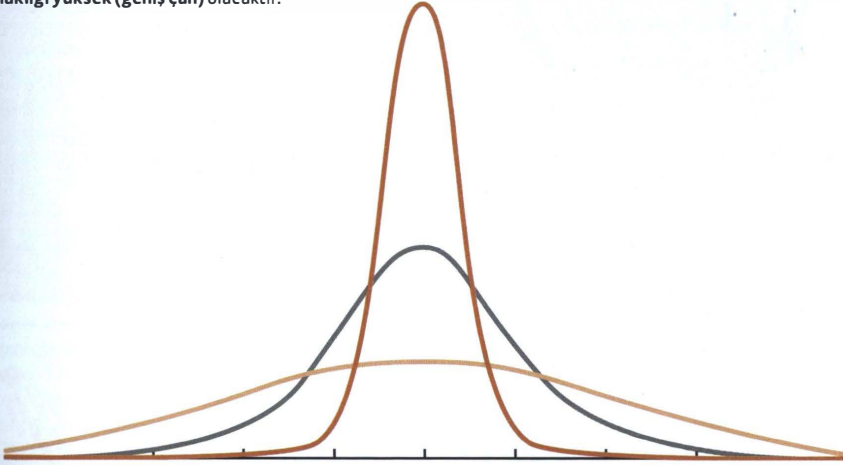

RİSKE MARUZ DEĞER

1987'deki Kara Pazartesi çöküşünün ardından nicel analistler, piyasa riskini ölçmek için sağlam bir yöntemle ihtiyaç duyduklarını fark ettiler. Üzerinde durdukları yöntem "riske maruz değer" veya VAR olarak biliniyordu.

ÇAN EĞRİSİ

Etkin piyasa hipotezi gibi teorilerde kullanılan **rasgele seyir modeli**, bir hafta veya bir ay gibi bir süre boyunca fiyat değişikliklerinin, geçmiş fiyat verilerinin analiz edilmesiyle belirlenebilen **normal veya çan eğrisi** olarak adlandırılan bir **dağılım** izlediğini öne sürer. Bu dağılım, **genişliği varlığın oynaklığını (volatilitésini) yansıtan** bir çan şeklindedir. Güvenli bir hisse senedinin **oynaklığı düşük (dar çan)** olurken, daha riskli bir hisse senedinin **oynaklığı yüksek (geniş çan)** olacaktır.

OYNAKLIK

VAR, bir varlığın veya varlık kombinasyonunun belirli bir zaman çerçevesinde kaybedebileceği tutarı tahmin etmek için oynaklığı kullanır. Örneğin, bir bankadaki risk yöneticisi bunu yüz ihtimalden doksan beşinde belirli bir portföydeki kayıpların belirli bir miktardan az olması gerektiğini söylemek için kullanabilir.

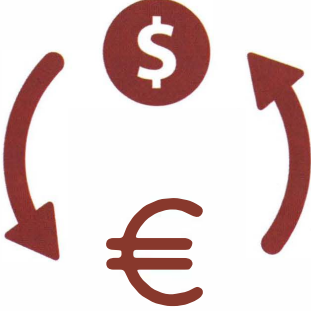
Modern portföy teorisi ve **Black-Scholes** gibi diğer tekniklerde olduğu gibi, **VAR**, varlık fiyatlarının, geçmiş istatistiklerden ölçülebilen ve gelecekteki risk hakkında tahminlerde bulunmak için kullanılabilen **istikrarlı bir oynaklığa** sahip olduğunu varsayar.

RİSK SANATI

Ancak yatırım **prospektüslerinde sıklıkla belirtildiği gibi, geçmiş performans gelecekteki sonuçların garantisidir.** Bu nedenle **riskyönetimi, bilimin yanı sıra bir sanat** olmaya devam etmektedir.

FİNANSAL HİZMETLER SEKTÖRÜ

Finans sektörü bankacılık, yatırım fonları, kredi kartları, sigorta, muhasebe, borsacılık, döviz vb. dahil olmak üzere bir dizi hizmet sunar.

PARA BİRİMLERİ

Bazı açılardan, **en önemli finansal faaliyet döviz ticaretidir**. Döviz piyasalarında her gün 5 trilyon dolardan fazla işlem yapılır. Karşılaştırma için söyleyecek olursak bu, **küresel hisse senetleri işlem hacminden yirmi beş kat daha büyüktür**. Ticaretin çoğu **tezgâh üstü piyasalarda** ve borsalar yerine **elektronik platformlar** aracılığıyla gerçekleştirilir.

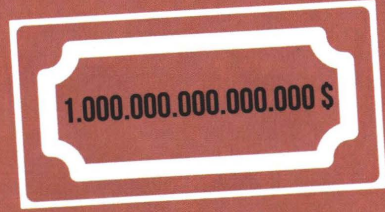
Çoğu **döviz ticaretinde**, dünya rezerv para birimi olarak kabul edilen **ABD doları** ile az sayıda **avro**, **japon yeni**, **ingiliz sterlini**, **isviçre frangı**, **Kanada ve Avustralya doları** gibi diğer para birimleri kullanılır.

BEYİN GÖÇÜ

Finans, **dünya ekonomisinde önemli bir rol oynasa** da azı karar, çoğu zarardır. **Uluslararası Ödemeler Bankası** tarafından 2015 yılında yapılan bir araştırma, **yetenekleri** kısmen daha üretken alanlardan çekmesi nedeniyle **"hızlı büyüyen finans sektörünün toplam üretkenlik artışına zarar verdiğini"** ortaya koydu.

TÜREVLER

Bir diğer önemli iş alanı ve **kâr kaynağı türev ürünlerdir**. **Dünya türevlerinin toplam nominal değerinin** (yani potansiyel olarak risk altındaki tutarın) yaklaşık bir **katrilyon dolar** olduğu tahmin edilmektedir ve daha açık yazmak gerekirse şöyle görünür:

BÜYÜK FİNANSAL KRİZ

Büyük Finansal Kriz olarak da bilinen 2007/8 finansal krizini, dünya çapında sürekli işsizlik ve mali stresin görüldüğü Büyük Durgunluk izledi.

İKTİSADIN ROLÜ

Büyük Buhran ile bu krizin nedenleri ekonomistler tarafından tartışılmaktadır. Ancak çoğu, ekonomik modellerin iki açıdan kilit rol oynadığı konusunda hemfikir. Birincisi, bankaların riski yönetmek için kullandıkları modellerin ve karmaşık türevlerin fiyatlandırılmasının hatalı varsayımlara dayanmasıydı. Kriz, ABD'de mortgage türevlerine yatırım yapan, dünyanın dört bir yanındaki diğer bankalara yayılan bir mortgage kriziyle başladı.

İkincisi, politika yapımcılar tarafından kullanılan DSGE modellerinin yetersiz olmasıydı, çünkü bunlar açıkça ekonominin dengede olduğu fikrine dayanıyordu ve krizin merkezinde yer alan bankacılık sektörünü görmezden geliyordu. Sadece krizi tahmin edememekle kalmadılar, böyle bir krizin olasılığını da tahmin edemediler ve kriz olduktan sonra ne yapılması gerektiğini söyleyemediler.

KURTULUŞ

Ancak ekonomistler ve politika yapımcılar, ilk adımın bankaları kurtarma ve parasal genişleme gibi politikalarla bankacılık sektörünü yeniden sağlığına kavuşturmak olduğunu Büyük Buhran'dan öğrenmişlerdi.

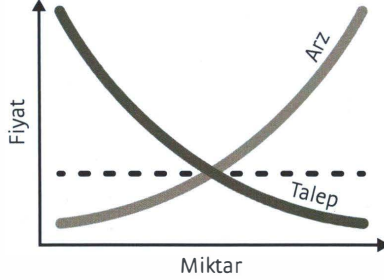
KRİZ SONRASI İKTİSAT

*Yukarıda görüldüğü gibi, iktisadi teoriler tarihsel bağlamlarıyla şekil alır.
Bizim dönemimiz Büyük Finansal Kriz sonrası dönemdir.*

YENİ DÜŞÜNCE

IMF'de 2019'da yaptığı bir konuşmada, eski İngiltere Merkez Bankası başkanı Mervyn King, 1930'ların Büyük Buhranı'nın ekonomide yeni bir düşüncüyü ateşlediğini söyledi. "Bir kez daha siyasi kargaşa dönemini yaşadığımızdan kimsenin şüphesi olmasın. Ancak ekonomi politikasının temelini oluşturan temel fikirlerin karşılaştırılabilir bir sorgulaması olmamıştır. Bunun değişmesi gerekiyor."

Neyle ki, yeni olmayan ama şimdi ciddi şekilde dikkat çeken bazı alternatif fikirler var.

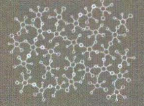
ZORLUKLAR

Bugün modern ekonomi aynı zamanda yapay zekâ devrimi, (bazı ölçülere göre) dünyanın en büyük ekonomisinin artık komünist bir hükümet tarafından yönetiliyor olması, dijital feodalizm, iklim krizi, merkantilist ticaret politikalarının geri dönüşü gibi şeylerle boğuşmak zorundadır.

Davranışsal ekonomi,
insan psikolojisini
hesaba katar.

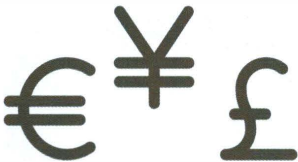

Karmaşıklık ekonomisi, basit
kurallara indirgenemeyen
"yeni özellikler"i inceler.

Rasyonellik ve istikrar üzerindeki neoklasik vurgu,
para ve finansın irrasyonel ve istikrarsızlaştırıcı
rolüyle büyük bir kör noktaya, kuantum ekonomisine
ulaştı.

Feminist ekonomi, toplumsal cinsiyet sorununu ele
alırken, ekolojik ekonomi, ekonomiyi daha büyük
bir ekosistemin bir parçası olarak görür. Kriz, aynı
zamanda etik ve adalet meselelerine ilginin yeniden
canlanmasına neden oldu.

DAVRANIŞSAL İKTİSAT

Krizle tepkilerden biri, 1970'lerde İsraili psikologlar Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin çalışmalarıyla başlayan davranışsal iktisada ilginin yeniden canlanmasıydı.

ÇOK FAZLA REÇEL

Kahneman ve Tversky, insanların beklenen fayda teorisinin varsayımlarını düzenli biçimde ihlal ettiğini gösteren bir dizi deney yaptılar. İktisat, insanların faydalarını optimize etmek için rasyonel kararlar aldıkları fikrine dayandığından, bu, radikal bir adım gibi görünüyordu.

Örneğin, geleneksel teori, tüketicilerin maksimum sayıda seçeneğe sahip olmaktan fayda sağladığını söyler. Bununla birlikte, alışveriş yapan herkesin onaylayacağı üzere, çoğu zaman çok fazla seçenek bunalımcı olabilir. Bir markette alışveriş yapanlara tatmaları için yirmi dört reçele seçeneği sunulduğunda, yalnızca altı seçeneğe sahip oldukları zamana göre çok daha az reçel satın aldıkları deneyle saptandı.

BUGÜNÜN REÇELİ

Ekonomik açıdan daha önemli bir örnek, çoğu insanın emekliliğe hazırlanmak yerine şimdi para harcamayı tercih ettiği yönündeki "şimdiki zaman önyargısı"dır.

Davranışsal iktisat başlangıçta tartışmalıydı, ancak Kahneman'a 2002'de bir ekonomi Nobel'i kazandırdı (Tversky o esnada hayatta değildi). Bu alan, piyasaların tamamen rasyonel olmadığına dair kesin kanıtlar sunan bir olay olan Büyük Finansal Kriz'den sonra artan bir ilgi gördü ve davranışsal iktisatçılar, Richard Thaler ve Robert Shiller de Nobel ile ödüllendirildiler.

BİLİŞSEL ÖNYARGILAR

Davranışsal psikolog ve ekonomistler tarafından ortaya çıkarılan “bilişsel önyargılar” yüzlerce, ancak burada sadece iktisatta karşılaşılan birkaçına göz atacağız.

- **Statüko önyargısı:** Daha iyi olsa bile bir alternatifte geçmek yerine bildiklerimize tutunmayı tercih ederiz. Bilinen markaların ürünleri için daha fazla ücret talep etmesinin bir nedeni budur.
- **Kayıptan kaçınma:** Kayıplara karşı aynı miktardaki kazanca kıyasla kabaca iki kat daha duyarlıyız. Dolayısıyla 15 sterlin kazanca karşılık 10 sterlin kaybetmeye yönelik bir kumar ortaya atsam, insanların çoğu katılmak istemeyecektir. Bunun bir sonucu, yatırımcıların güvenli oynama ve kayıplara aşırı tepki verme eğiliminde olmalarıdır.
- **Çerçeveleme etkileri:** Nasıl çerçevelendiğine bağlı olarak bir sorunu veya fırsatı farklı algılarız. Pazarlama ve reklam endüstrileri de buna göre çalışır.

Ayrıca tüketicilerin aldıkları ürünü monte etmek için biraz uğraşmaları gerektiğinde (özellikle de mobilya ise) ürünün daha fazla memnun kaldıklarını söyleyen IKEA etkisi gibi başka etkiler de mevcut.

NÖROBİLİM

Bu davranış kalıplarının çoğu, belirsizlik altında karar verme durumu gibi şeylere verdiğimiz tepkileri ölçmek için beyin taramaları da dahil olmak üzere çeşitli araçlar kullanan nörobilim uzmanlarının deneyleriyle doğrulandı ve fiziksel bağlama kavuştu.

BEKLENTİ TEORİSİ

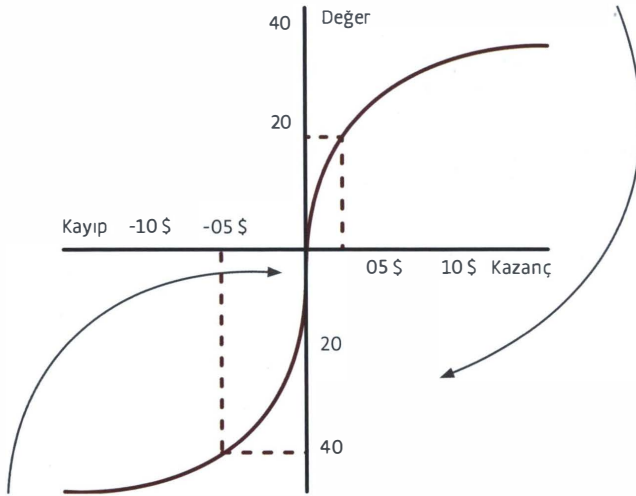
İnsan davranışının pek çok yönü beklenen fayda teorisinin varsayımlarıyla uyumsuz görüldüğünden, Kahneman ve Tversky alternatif bir model geliştirdiler ve bunu 1979 tarihli "Beklenti Teorisi: Risk Altında Karar Analizi" adlı makalelerinde yayımladılar.

DEĞER FONKSİYONU

Teorinin temeli, bir olayın **psikolojik değerini maddi kazanç veya kayıpların** bir fonksiyonu olarak gösteren **değer fonksiyonudur**.

KAYIPTAN KAÇINMA

Grafik, **merkez etrafında asimetrik**tir, çünkü belirli bir miktardaki **kayıp**, benzer bir **kazanca**tan daha **keskin** hissedilir (**kayıptan kaçınma**).

REFERANS NOKTASI

Merkez, kazanç veya kayıpların deneyimlenen referans noktasını temsil eder. Örneğin, ücretteki bir **değişiklik**, kişinin mevcut ücretine veya benzer işler için ödenen ücrete bağlı olarak ölçülebilir.

Fonksiyonun eğimi, referans noktasının yakınında **daha diktir**, uzaklaştıkça yataya yaklaşır. Bu, on sekizinci yüzyıl matematikçisi **Daniel Bernoulli**'ye kadar uzanan, **kayıpların veya kazançların etkisinin daha büyük miktarlara geldikçe doyma eğiliminde** olduğu bulgusunu yansıtır.

BELİRSİZLİK AĞIRLIKLARI

Teorinin bir başka katkısı da, sonuçları **tam olarak olasılıklarına göre ağırlıklandırmadığımızı** göstermesidir. Örneğin, **olasılıktaki yüzde 0'dan yüzde 10'a**, yani **"tamamen güvenli"den "küçük risk"**e doğru bir **değişime**, **yüzde 40'tan yüzde 50'ye** bir **değişime** göre **çok daha duyarlıyızdır**. Bu nedenle, örneğin, **terör saldırıları veya diğer olasılığı düşük şeylerle ilgili haberlere çok fazla önem veririz** gerçi başlangıçta **aşırı tepki** gibi görünen davranış **pandemi gibi olaylar söz konusu olduğunda doğru tepkidir**.

DAVRANIŞSAL FİNANS

Davranışsal iktisada yönelik bir eleştiri de büyük ölçeklerde etkisi görülmeyen ve genellikle göz ardı edilebilecek boyutta olan küçük etkenlerle ilgilenmesidir. Ancak bunun doğrulmadığı bir yer varsa o da borsadır.

BALON SORUNU

2013 Nobel konuşmasında **Robert Shiller**, balonu şu şekilde tanımladı: “Fiyat artış haberlerinin, bunu haklı gösterecek hikâyeleri köpürtme ve psikolojik bulaşma yoluyla kişiden kişiye yayılan yatırımcı coşkusunu teşvik ettiği ve yatırımın gerçek değeriyle ilgili şüphelere rağmen gerek başkalarının kazancını kıskandırarak gerekse bir kumarbaz heyecanıyla daha büyük yatırımcı sınıflarını yatırıma çektiği durum.”

Etkin piyasa hipotezine göre, varlıklar her zaman doğru fiyatlandırıldığı için balonlar var olamazdı. Ne var ki Büyük Finansal Kriz, çoğu insanı balonların gerçek olduğuna kati biçimde ikna etti.

PSİKOLOJİK BULAŞMA

Shiller'in işaret ettiği gibi, balonlara önemli katkıda bulunan unsurlardan biri, davranışsal iktisatçıların sürü davranışı olarak da nitelediği “psikolojik bulaşma”dır. Bir hissenin değeri hakkında kendi kararlarımızı vermek yerine, diğer insanların yaptıklarını taklit ederiz. Bunun etkisi, yükselen fiyatların yükselen fiyatları doğurduğu ve düşüşte de aynı şeyin tersine döndüğü, kendi kendini güçlendiren bir geribesleme döngüsü yaratmaktır.

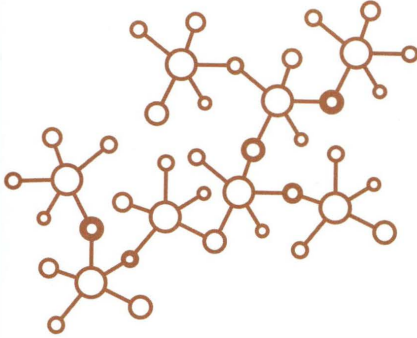

KARMAŞIKLIK İKTİSADI

Karmaşıklik iktisadı, ekonomiyi, geleneksel türden basit denklemlere indirgeneme yecek, yeni özelliklere sahip bir karmaşık sistem olarak ele alır. Karmaşıklik iktisatçıları, etmen tabanlı modeller ve veri analizi gibi fizikte geliştirilmiş araçları kullanır.

ÖLÇÜM KARMAŞIKLIĞI

Karmaşıklığa dayalı veri analizine bir örnek, iktisatçı Ricardo Hausmann tarafından yürütülen Harvard Ekonomik Karmaşıklık Atlası projesidir. Bu proje her yerde bulunabilme, çeşitlilik ve yakınlık gibi “karmaşıklık istatistikleri”ni kullanarak ulusal ekonomilerin çıktılarını analiz eder.

Bir ürünün her yerde bulunabilme metriği, onu üreten ülke sayısıdır. Bir ülkenin çeşitlilik metriği, ürettiği ürün sayısıdır. İki ürünün yakınlığı, karşılıklı benzerliklerini tanımlar.

Araştırmacılar, bir ürünün diğer ürünlere yakınlığının bir ülkenin onu geliştirme olasılığını açıklamaya yardımcı olurken, her yerde bulunabilme ve çeşitliliğin de bir ekonominin genel karmaşıklığı hakkında fikir verdiğini saptamıştır.

ÇEŞİTLİLİK

Projenin 2019 raporunda, “Üretimlerini daha karmaşık sektörlerle göre çeşitlendiren Vietnam ve Çin gibi ülkeler, önümüzdeki on yılda en hızlı büyümeyi yaşayacak olan ülkelerdir,” öngörüsünde bulunuldu. Bu sonuç, ülkelerin üretmede en iyi oldukları şeyde uzmanlaşmaları gerektiğini öne süren klasik karşılaştırmalı üstünlük teorisiyle taban tabana zıttır.

SİSTEM DİNAMİKLERİ

Geleneksel ekonomik modeller, ekonominin istikrarlı bir dengeye sahip olduğu fikrine dayanır, oysa bu çok kısıtlayıcı bir varsayımdır. Gerçekten dinamik bir ekonomi modeli, kaos da dahil olmak üzere bir dizi davranış gösterebilir.

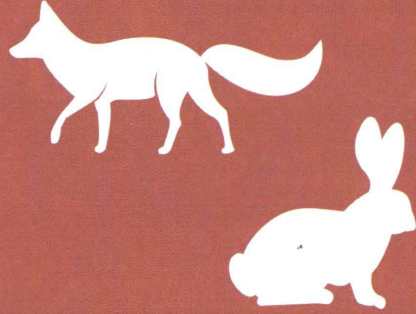
GOODWIN MODELİ

Böyle bir “**sistem dinamiği**” modelinin basit bir örneği, 1967’de Amerikalı ekonomist **Richard Goodwin** tarafından öne sürüldü. Bu modelde **istihdam oranını** ve **hasıladaki ücret payını** tanımlayan **iki denklem** bulunuyordu.

AVCI VE AV

Bu iki denklem, avcılar (örneğin tilkiler) ve avları (örneğin tavşanlar) arasındaki **etkileşimleri** modellemek için **biyolojide** kullanılanların **iktisadi eşdeğeri**dir. Burada **ücretler** avcı rolünü oynar, **istihdam** da avdır.

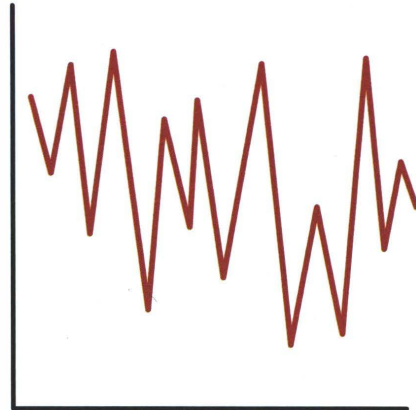
İstihdam (tavşan popülasyonu gibi) **düşük bir seviyeden yükseldikçe**, **ücretler** çok yüksek olana kadar tırmanır (tilkiler gibi), bu noktada **istihdam azalır**, ardından **ücretler azalır** ve bu bir **döngü** halinde devam eder.

KAOS

Ekonomist **Steve Keen**’in gösterdiği gibi, **borç** benzeri etkiler **dahil edildiğinde** davranışlar çok daha **ilginç** hale gelir. Belirli **parametre değerleri** için **döngü**, **vahşi salınımlarla** kaotik hale gelir.

Ana akım modellerde, **durgunluk** gibi şeylerin **dış şoklardan** kaynaklandığı varsayılır, ancak **sistem dinamikleri** kaostan kendi başına **gerçekleşebileceğini** gösterir.

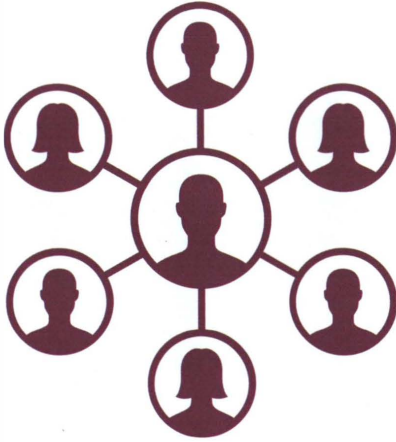

ETMEN TABANLI MODELLER

Etmen tabanlı modeller, geleneksel yaklaşımlara alternatif olarak iktisatta giderek daha popüler hale geliyor. Bu modeller tek temsili ajan kullanmak yerine tüketicileri, firmaları veya yatırımcıları temsil eden bir aracı popülasyonunu simüle ediyorlar.

ÖĞRENME DAVRANIŞI

Örneğin, **etmen tabanlı bir borsa modeli**, farklı stratejiler benimseyen ve birbirleriyle etkileşime girmelerine izin verilen **biyresel yatırımcıları** içerecektir. Bazıları **sürüyle birlikte hareket eden trend takipçileri**, diğerleri ise bir ticari anlaşma arayışındaki **değer yatırımcıları** olabilir. **Tam bilgiye erişmek yerine belirsiz, sezgisel yöntemlere dayalı kararlar** verirler. Ayrıca zamanla öğrenip uyum da sağlayabilirler; böylece, örneğin, büyük bir **kaybın ardından daha muhafazakâr** hale gelebilirler.

YENİ ÖZELLİKLER

Dolayısıyla bu etmenler **tamamen rasyonel veya bağımsız değildir** ve **sabit tercihleri de olmadığı için ana akım teorisinin temel ilkelerini ihlal ederler**, ancak **daha gerçekçidirler**. **Kolektif etki, gerçek piyasaların davranışları hakkında genellikle bilgilendirici olabilen yeni özellikler** üretmektedir.

SİSTEM BİYOLOJİSİ

Sistem dinamiği modellerine nazaran etmen tabanlı modellerin bir dezavantajı, davranışlarının tam parametre seçimine karşı çok hassas olabilesidir. Ancak bu modeller, **sistem biyolojisi** gibi; **denge gibi varsayımların başlatıcı olmadığı alanlarda (biyolojik sistem canlılığını yitirmedigi sürece)** değerlerini kanıtlamışlardır.

EVİRİMSEL İKTİSAT

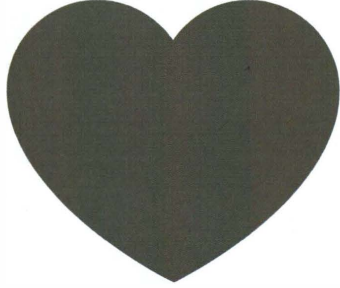
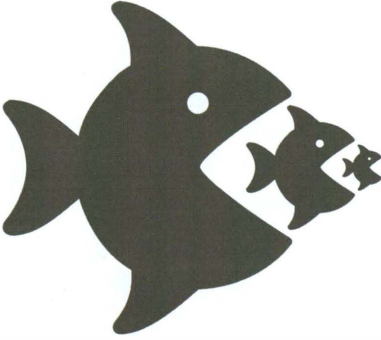
İktisat her zaman yaşambilimleri ile yakından bağlantılı olmuştur. Malthus'un nüfus artışına ilişkin çalışmaları, Darwin'in evrim teorisi üzerinde büyük etkiler gösterdi. Bu da Victoria dönemi Sosyal Darwinistlerine ve onların hırçın markası olan "bırakınız yapsınlar" kapitalizmine ilham verdi.

EN GÜÇLÜ OLANIN HAYATTA KALMASI

Ana akım iktisatçılar, hâlâ bu teorileri bencil fayda maksimizasyoncuların eylemleri üzerine "inşa etmeye" çalışıyor ve serbest rekabetin, en güçlü olanın hayatta kalmasının ekonomik bir versiyonunu zorunlu kıldığını, bu nedenle rekabet edemeyen şirketlerin, türlerin yok olması gibi işsiz kalacağını söylüyorlar.

ÖZGECİLİK

Biyolog olan Edward O. Wilson ve David Sloan Wilson'ın 2007'de gözlemledikleri gibi, doğadaki evrim, bireyler olduğu kadar gruplar düzeyinde de gerçekleşiyor ve doğada bencilliğin yanı sıra özgecilik de görülüyor. Makalelerini bitirirken şöyle diyorlar: "Bencillik, gruplar içinde özgeciliği yeniyor. Özgeci gruplar, bencil grupları yeniyor. Geri kalan her şey yorumdur." Evrimsel iktisatçılar (bu alanda çalışan David Sloan Wilson da dahil) aynı şeyin iktisat için de geçerli olduğunu savunuyorlar.

ADAPTASYON

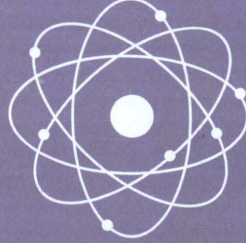
Ana akım iktisat dengeye odaklanırken, evrimsel iktisatçılar ekonomiyi sürekli bir değişim ve uyum sürecinden geçen bir tür ekosistem olarak görürler. Evrimsel iktisatçılar ayrıca davranışsal iktisatçılar tarafından tanımlanan tuhafılıkların evrimsel bir perspektiften bakıldığında daha anlamlı olduğunu savunurlar. Aslanlara yem olmaktan kaçınmaya çalışan bir antilop için "sürü davranışı" veya "kayıptan kaçınma" gibi şeyler bilişsel bir hata değil, hayatta kalma stratejisidir.

KUANTUM EKONOMİSİ

Kuantum ekonomisi, finansal işlemleri modellemek için orijinal olarak kuantum fizikinde geliştirilen araçları uygulayan, gelişmekte olan bir alandır. Kuantum finansı ve kuantum bilişi alanlarından gelen bilgileri birleştirir.

İKTİSADİ ATOMLAR

Keynes, ekonometrinin “doğa yasalarının atomik karakterine” dayanmasını eleştirir. Oysa atomların gerçek karakteri oldukça farklıdır. Keynes’in dediği gibi atomlar, “ayrık, bağımsız ve değişmez” olmaktan ziyade karışık ve belirsiz olarak tanımlanabilirler. Aynı şey insanlar ve ekonomi için de söylenebilir.

NE KADAR

“Kuantum” kelimesi Latince’de “ne kadar” anlamına gelir ve kuantum finansı, bu sorunun cevabının, hem bir ölçüm prosedürü olarak hareket eden hem de ölçülen nesneyi etkileyen gerçek bir işlem dışında temelde belirsiz olduğu anlayışına dayanır. Evinizin 430 bin sterlin değerinde olduğunu düşünebilirsiniz ancak biri 450 bin sterlin teklif ederse o zaman fiyat bu olacak ve benzer evler satan insanlar fiyat tahminlerini buna göre ayarlayacaktır.

BAĞLAM DUYARLILIĞI

Kuantum bilişi, davranışsal iktisatçılar tarafından keşfedilen bilişsel etkilerin en iyi kuantum matematiği dili kullanılarak ifade edildiğini savunur. Örneğin, kararlar bağlama bağlıdır,

bu yüzden bir sorunun nasıl çerçevelendiğine göre farklı tepki veririz. Bu, bir ölçümün sonucunun ölçüm cihazının tasarımına bağlı olduğu fizikte görülen bağlam duyarlılığına benzer.

Kuantum iktisadı, bu nedenle, ekonomiyi incelemek için, Keynes’in klasik “atomik” yaklaşım olarak adlandırdığı şeyin dezavantajlarından kaçınan tutarlı bir matematiksel çerçeve sağlar.

TOPRAK

Mark Twain'in "Toprak alın, artık üretmiyorlar!" sözü meşhurdur. Arazinin sınırlı doğası, onu birçok ekonomik tartışmanın odağı haline getirmiştir.

EKONOMİDE TOPRAK

Ekonomistler geleneksel olarak **toprak, emek ve sermayeyi** ekonomik büyümeyi yönlendiren üç faktör olarak gördüler. Fransız Fizyokratları gibiler toprağı bunların en önemlisi olarak görürken, daha sonraki ekonomistler, ekonomiyi gerçekten yönlendiren şeyin insan yaratıcılığı olduğu temelinde giderek daha çok emek ve sermayeye odaklandılar. Nobel ödüllü **Robert Solow**, bir konuşmasında, "Dünya aslında doğal kaynaklar olmadan geçinebilir," bile dedi.

TOPRAĞA BAĞLI OLMAK

Ancak **toprak**, kendisini farklı bir şekilde modern ekonominin merkezinde bulmuştur. Birleşik Krallık ve Fransa da dahil olmak üzere birçok ülkede, toplumun servetinin çoğunluğu, en önemli bileşeni arazi fiyatları olan kentsel gayrimenkullere bağlanmıştır.

Standart ekonomik teoride, sermaye yeni yatırım oranında büyür ve emeğin katkısı, işgücünün büyüklüğü ve üretkenlikteki değişikliklerle birlikte artar. Ancak toprak farklıdır çünkü değeri –altın gibi varlıklar misali– herhangi bir farklılaştırmaya veya iyileştirmeye gerek kalmadan kendi kendine değişir.

Sorun şu ki altın külçelerinden farklı olarak toprak, insanın hayatta kalması için temel gereksinimdir ve fiyatı, barınma gibi şeylerin maliyetini etkiler. Bazı ülkelerde (Birleşik Krallık veya Fransa'da değil) bir dereceye kadar kullanılan eski bir yöntem, toprağı değeri üzerinden vergilendirmektir.

ZORLUKLAR

EŞİTSİZLİK

Geçtiğimiz birkaç on yılda, aşırı yoksulluk içinde yaşayan insan sayısında bir azalma, aynı zamanda gelişmiş ülkelerde servet eşitsizliğinde çarpıcı bir artış görüldü. Bu konu ekonomistler tarafından yeterince iyi ele alınmadı.

EKONOMİDE EŞİTSİZLİK

Ekonomistler geleneksel olarak zenginliğin nasıl dağıldığına değil, nasıl büyüdüğüne odaklanmayı tercih eder. Klasik ekonomistler, eşitsizliğin daha fazlasermaye birikimine yol açacağını ve bunun da büyümeyi hızlandıracağını düşünüyorlardı. Neoklasik modeller tekli temsili ajana dayanıyordu, bu nedenle eşitsizlik bir sorun teşkil etmiyordu. Ve uzun yıllar boyunca tüm konu neredeyse kapsam dışı olarak kabul edildi.

Nobel ödüllü Robert Lucas da 2004'te, "Sağlam ekonomilere zarar verecek en baştan çıkarıcı ve bence en zehirli eğilim, dağıtım sorunlarına odaklanmaktır," demişti. Bugün bile, iktisatçı Gabriel Zucman'ın belirttiği gibi, "iktisat alanındaki bazı insanlar, eşitsizlik hakkında konuşmanın iktisatçıların yapması gereken bir şey olmadığını düşünüyor".

YENİ MODELLER

Bu ilgisizliğin bir nedeni, tekli temsili ajanlı geleneksel modellerin eşitsizliğin hesaba katılabilmesi için nasıl dönüştürüleceğinin bilinmemesiydi.

Ancak son yıllarda, zenginlerin serveti çoğalırken, çoğu insan için ücretler sabit kaldığından, eşitsizlik birçok ülkede giderek daha acil bir sorun haline geldi. Bugün küresel düzeyde, en tepedeki yüzde 1, dünyanın servetinin yüzde 45'ine sahip. *Forbes*'a göre, dünyanın en zengin on milyarderleri birlikte, çoğu ülkenin GSYH'sinden daha büyük olan 745 milyar dolarlık serveti kontrol ediyor.

Ampirik kanıtlar, zenginlerin toplam gelirlerine oranla zengin olmayanlardan daha az tükettiğini gösteriyor. Ayrıca paralarını, ev fiyatlarını artıran ancak ekonomiyi canlandırmaya çok az katkısı bulunan toprak gibi şeylere yatırma eğilimindedirler. İktisadın en büyük zorluklarından biri, bu etkileri doğru şekilde hesaba katmak ve uygulanabilir çözümler önermektir.

THOMAS PIKETTY

Thomas Piketty, en çok 2013 yılında yayımlanan ve kasvetli bir bilim için şaşırtıcı şekilde uluslararası çoksatınlar arasına giren Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital kitabıyla tanınan Fransız iktisatçıdır. Kitapta Marx'ın Kapital'inin kapitalizmin, sermayeyi az sayıda aktörün elinde toplama eğilimine dair analizlerinden yola çıkarak karşılaştırmalar yapmıştır.

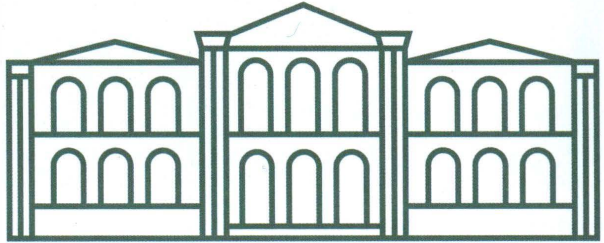
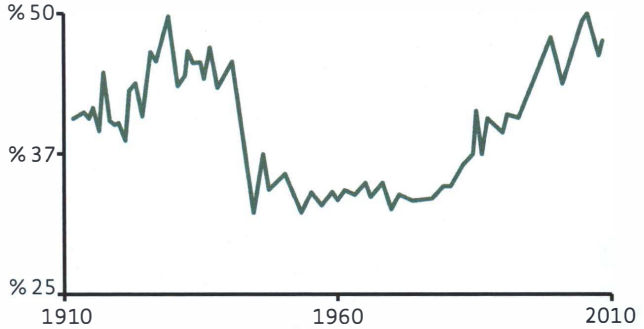
SERMAYE VE BÜYÜME

250 yıl öncesine uzanan ekonomik verilerle ilgili analizine dayanarak Piketty, savaşlar gibi olayların yokluğunda, sermayeye yapılan yatırımların yıllık getirisinin (kitabında r ile belirtiyor) üretimdeki yıllık büyümeyi (g) aşma eğiliminde olduğunu savundu. Bu, miras kalan servetin ücretlerden daha hızlı büyüdüğü anlamına geliyor. Bu nedenle zengin aileler zaman içinde servetlerinin arttığını görürken, çoğu insan gündelik yaşam standartlarında gerçek bir iyileşme olmadan yaşar.

$$r > g$$

Bu eğilim devam ederse ekonomi giderek artan bir şekilde toplumsal servetin kazanılmak yerine miras olarak alındığı (bkz. Jane Austen'in romanları) on dokuzuncu yüzyılın benzecektir. Bugün ABD servetinin yüzde 60'ı böyledir.

1910–2010 YILLARI ARASI ABD'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİ

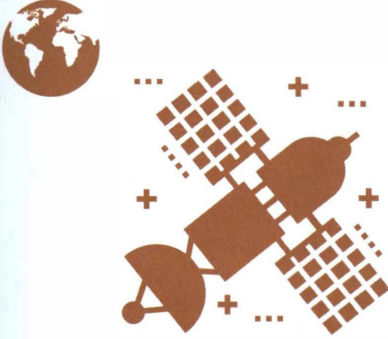

ÇÖZÜM

Piketty'nin istatistiksel argümanları genellikle düzensiz verilere dayanıyordu ve $r > g$ 'nin değişmez bir kural olduğu fikrine birçok kişi itiraz etti. Bununla birlikte, daha da tartışmalı olan, veraset vergisi ve sermaye üzerinden küresel vergilendirmeyi içeren çözüm önerileriydi ve yatırımın vergilendirilmek şöyle dursun, teşvik edilmesi gereken iyi bir şey olduğuna inanan iktisatçılar arasında asla popülerlik kazanamadı.

BÜYÜMENİN SINIRLARI

Birçok ekonomik sorun için her derde deva, ekonomik büyümenin devam etmesidir. Ancak bu başka bir problemi doğurur ki o da ekonominin kendi doğal sınırlarına dayanmasıdır.

UZAY GEMİSİ DÜNYA

1966 tarihli “UZAY GEMİSİ EKONOMİSİ” başlıklı makalesinde ekonomist **Kenneth Boulding** (1910-93), okuyucularını dünyayı, “hiçbir açıdan çıkarılacak sınırsız rezervleri olmayan ve kirlenmeden etkilenen tek bir uzay gemisi” şeklinde hayal etmeye davet etti. Astronotlar gibi biz de kaynaklarımızı nasıl koruyacağımızı ve atıkları nasıl dikkatle elden çıkaracağımızı bir süreç içinde öğrenmek durumundaydık. Şöyle devam ediyordu: “Eskiden tipik insan eylemleri yü zünden evdeyerel ölçekte gelişen kirlilik artık tüm dünya toplumunu kapsar şekilde yayılıyor görünüyor; artık bugünkü kirlilik düzeyiyle doğal kaynaklardan hiçbirinin; ne atmosferin, ne göllerin ne de okyanusların durumuna soğukkanlılıkla bakılabilir.”

BİLGİSAYAR ÇALIŞMASI

1968’de, *Büyümenin Sınırları* adlı bilgisayar tabanlı bir çalışma şöyle bir sonuca ulaştı: “Dünya nüfusunda, gıda üretiminde ve kaynak tüketiminde mevcut büyüme trendleri değişmeden devam ederse büyümenin sınırlarına önümüzdeki yüz yıl içinde ulaşılabacaktır. En olası sonuca göre hem nüfusta hem de endüstriyel kapasitede oldukça ani ve kontrol edilemez bir düşüş olacaktır.”

Yarım yüzyıl sonra, raporun yazarlarından biri olan Dennis Meadows, bunu şu ifadeyle güncelledi: “Artık düşüş kaçınılmazdır.”

ZORLUKLAR

MALTHUS TAHMİNLERİ

Bugün, çevreyle ilgili endişe verici iddialar, bu tür Malthusyen tahminlerin geçmişte gerçekleşmediği düşüncesiyle kulak ardı ediliyor. Anlaşılan, bir biliminsanının uyarılarına gülüp geçen kişilerle başlayan korku filmlerini görmemişler.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ EKONOMİSİ

İklim değişikliği, kitlelerce çağımızın en büyük tehditlerinden biri olarak kabul ediliyor. Ne var ki şaşırtıcı bir şekilde, Nordhaus'un ki gibi modeller bir yana, iktisadın gelinen noktada bu konuda söyleyecek çok az şeyi var. Biraz daha iklim iktisadına eğilsek mi?

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN EKONOMİSİ

İklim değişikliği büyük bir toplumsal endişe kaynağıdır, ancak önde gelen iklim iktisatçıları **Andrew Oswald** ve **Nicholas Stern** 2019 tarihli bir makalelerinde, “Akademik iktisatçıların dünyayı hayal kırıklığına uğrattığını düşündüğümüz için üzgünüz. İktisat, iklim değişikliği konusundaki tartışmalara rahatsız edici derecede az katkıda bulunmuştur,” diye yazdılar.

Ve şöyle devam ediyorlardı: “Karbondiyoksit sorununu büyük ölçüde ekonomik güçler yarattı, oysa şu anda disiplinimiz neredeyse hiç ortada görünmüyor... Önde gelen dergilerimizde yayımlanan makaleler rahatsız edici derecede az kalıyor. İktisadın katkısı hiçbir yerde sorunun büyüklüğü ve potansiyeli ile orantılı düzeyde değil.”

KAYDİLEŞTİRME

Sıkça tartışılan bir mesele de ekonomik büyümenin iklim değişikliğini sadece kötü yönde mi etkileyeceği, aynı zamanda olumlu katkı verip veremeyeceğidir. Örneğin, MIT’den **Andrew McAfee**, ABD ekonomik büyümesinin petrol, kereste, metal vb. gibi gerçek fiziksel maddelerin tüketimine giderek daha az bağlı olduğunu söylüyor. Tüketim daha hızlı büyürse bu etki tamamen yok olabilir.

Elbette çevresel etkilerin değerlendirilmesi, dünya biyofizik sistemi hakkında ayrıntılı bir bilgiye dayanıyor. Belki de ekonomistlerin çevre hakkında daha fazla makale yazması yerine, ekonominin nasıl yönetileceğine dair çevrecilerden daha fazla makale gelmesine ihtiyacımız vardır.

GSYH'YE ALTERNATİFLER

Geleneksel ekonomide GSYH ile ölçülen faydayı maksimize ettiği için ekonomik büyümenin genellikle iyi olduğu kabul edilir. Ancak eleştirmenler uzun zamandır GSYH artmasının mutluluk düzeyleri gibi konularda iyileşmelere dönüşmediğine dikkat çekiyor.

GSYH'NİN SORUNU

ABD gibi birçok ülkede, mutluluk düzeyleri en son 1960'larda zirveye ulaşmıştı (ilaç şirketlerine en çok kâr getiren ürünlerden biri olan anti-depresan ilaçların icadına rağmen).

GSYH'yi maksimize etme vurgusu, örneğin Batı Kanada'daki petrol kumu operasyonlarının genişletilmesi konusundaki tartışmada görüldüğü gibi, çevreyi koruma amacıyla da bir şekilde çelişir. GSYH için iyi olan şey genellikle çevre için kötüdür. Feminist ekonomistler uzun zamandır GSYH'nin, genellikle kadınlar tarafından gerçekleştirilen çocuk ve yaşlı bakımı gibi ücretsiz emeği göz ardı ettiğine dikkat çekiyorlar.

DİĞER METRİKLER

Bu tür sorunları düzeltmek adına GSYH'ye bir dizi alternatif önerilmiştir. Örneğin, Gerçek İlerleme Göstergesi (GPI), sosyal eşitsizlik ve suç oranları gibi şeyleri hesaba katar (bu ölçek, görünüşe göre 1978'de küresel zirvesine ulaşmıştır).

Mutlu Gezegen Endeksi (HPI), bir ülkenin birim ekolojik ayak izi başına ne kadar insan refahı ürettiğini ölçen bir tür verimlilik ölçütü olarak görülebilir.

GSYH, öznel karşılaştırmalardan ziyade fiyat verilerine dayalı olma çekiciliğine sahipse de, bu alternatif ölçüler, bir ülkenin ekonomik durumuna ilişkin daha dengeli bir resim sunar.

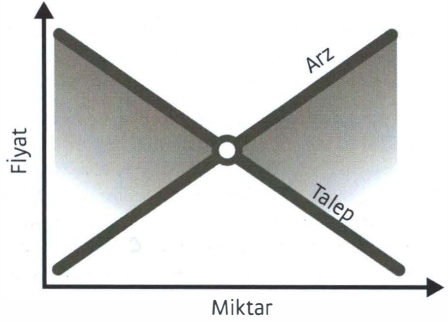
İSTİKRARSIZLIK

Ana akım ekonomi uzun zamandır denge fikrine dayanmaktadır. Bununla birlikte Büyük Finansal Kriz birçok kişiyi ekonominin, doğası gereği istikrarlı bir sistem olmadığına ve geleneksel araçların amaca uygun olmadığına ikna etti.

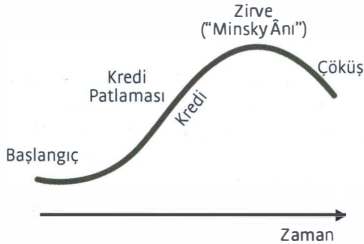
DÜZ ÇİZGİLER

Arz ve talep gibi ana akım ekonominin standart teknikleri, genellikle, **karşıt güçler** arasında sözde istikrarlı bir dengeyi temsil eden **tek bir noktada** **kesişen düz doğrular** çizmekten ibarettir.

İstikrar üzerine yapılan vurgu, klasik iktisatta anlamlıydı çünkü iktisatçıların o sırada mevcut olan **sınırlı matematiksel araçları** kullanarak ilerleme kaydetmelerini sağladı. Bugün hâlâ devam ediyor olması, muhtemelen, **düzgün işleyen piyasaların kaynakların optimal dağılımına** yol açtığına dair (en azından **iktidardakiler için**) çekici düşünceyle daha fazla ilgisi vardır.

ZORLUKLAR

MINSKY ÂNİ

Alternatif bir bakış açısı da kredi döngüsünün, doğası gereği istikrarsız olduğunu belirten Amerikalı iktisatçı Hyman Minsky (1919-96) tarafından ortaya konan **Finansal İstikrarsızlık Hipotezi**'ydi. İnsanlar ekonomik genişleme sırasında daha fazla borç alırlar, bu da varlıkların maliyetini şişirir ki o da varlıklar için daha fazla borçlanmayı teşvik eder. Bu döngü bugün "Minsky Âni" adıyla bilinen bir noktaya kadar böyle devam eder. Sonra her şey çöker.

KREDİ ARTIŞI

İktisatçı **Adair Turner**'ın belirttiği gibi konu, bankaların esasen sonsuz miktarda satın alma gücü yaratabilmesine karşın gayrimenkul gibi varlıkların arzının sabit olmasıdır. "İktisatta, oldukça esnek bir şeyi, oldukça katı bir şeyle bir araya getirdiğinizde türbülans, oynaklık ve istikrarsız fiyatlar için olağanüstü bir potansiyel yaratırsınız. Bu konuların her ikisi de son elli yıldır iktisat öğretme tarzımız içinde yer almıyor."

HİPERKÜRESELLEŞME

1990'lardan bu yana ekonomik entegrasyon, Dani Rodrik gibi bazı iktisatçıların ulus devletin egemenliğini tehdit eden hiperküreselleşme dediği şeye dönüştü.

KÜRESEL EKONOMİ

Küreselleşme yeni bir şey değil. Keynes, 1919 tarihli *Barışın Ekonomik Sonuçları* adlı kitabında, "Londra sakini, yatağında sabah çayını yudumlayarak, tüm dünyanın çeşitli ürünlerini telefonla sipariş edebilir ve makul bir şekilde, bunların erkenden kapısına teslim edilmesini bekleyebilir," diye yazdığında Amazon Prime'dan bahsetmiyordu. Ve çevrimiçi bir aracı bile olmadan, aynı sakin "aynı anda ve aynı araçlarla, dünyanın herhangi bir köşesindeki doğal kaynaklarda ve yeni girişimlerde servetini maceraya atabilir ve çaba harcamadan, hatta zahmetsizce, ileriye dönük umulan meyvelerde ve avantajlarda pay sahibi," diyordu.

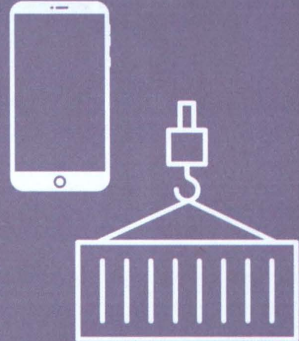

ZORLUKLAR

BÜYÜME ETKENLERİ

Bununla birlikte, küreselleşme bir dizi etkenden dolayı tam bir furyaya dönüştü. Bu etkenler arasında konteynerle nakliye ve iletişimdeki gelişmeler gibi teknolojik ilerlemeler; siyasi değişiklikler, özellikle Çin'in ihracat odaklı bir piyasa ekonomisine geçişi; tarifeler veya düzenlemeler gibi küresel sahneye hâkim olma çabalarına engel koyan her şeye karşı lobi yapan çokuluslu şirketlerin artan gücü ve finansal entegrasyondaki büyük yükseliş sayılabilir.

Küreselleşme uzun zamandır ekonomik büyümeyi teşvik etmenin bir yolu olarak görülse de son yıllarda bu büyümenin eşitsizlik, istikrarsızlık ve karbon ayak izi ile birlikte geldiği anlaşıldı. Ve COVID-19 pandemisinin ardından birçok ülke, tıbbi malzemeler gibi kendi temel ihtiyaçlarını üretmenin değerini görmeye başladı.

GÜÇ

Neoklasik ekonomistler alanlarını ilk kez matematiksellemeye başladıklarında, ister tüketiciler ister üreticiler olsun, bireysel aktörlerin kabaca eşit güce sahip olduğu simetri varsayımında bulunmuşlardı.

SİMETRİ

Bu simetri varsayımı, piyasaların eşitlikçi bir oyun alanı olarak ele alındığı **tam rekabet** düşüncesinde ve **tüm yatırımcıların tam bilgiye erişebildiğinin** farz edildiği **etkin piyasa hipotezinde** de etkisini sürdürür. Bu nedenle **güç tartışmaları, tekellerin önlenmesi** gibi **bariz konularla** sınırlı tutulur.

Ancak **güç ücret pazarlığı, reklam, yasal güç, vergilerden kaçınma yeteneği, ticaret anlaşmalarının şartları ve siyasi süreçler üzerindeki** etki de dahil olmak üzere **ekonominin her yönünü** etkiler.

GÜCÜN MANİVELASI

Belki de en belirgin **güç asimetrisi**, Friedrich Nietzsche'nin "**gücün manivelası**" olarak tanımladığı paranın neden olduğu asimetridir. Bir **Oxfam raporuna** göre, "**dünyadaki milyarderlerin yarısından fazlası servetlerini ya miras olarak edindiler ya da yolsuzluk ve adam kayırmacılığa meyilli sektörler aracılığıyla biriktirdiler**". İngiltere ve ABD gibi ülkelerde, zenginliğin çoğu, ekonominin geri kalanı üzerinde **manivela benzeri bir güce** sahip olan **finans sektöründen** geliyor.

Ekonomistler, **artan bir şekilde dikkatlerini kalkınma ekonomisi, evrimsel iktisat ve feminist ekonomi gibi, bireyler ve gruplar arasındaki ilişkilerde gücün rolünü vurgulayan alanların teorilerine** çeviriyorlar.

CİNSİYET

Feminist iktisatçılar uzun zamandır iktisadın –mesleğin kendisinden başlamak üzere – toplumsal cinsiyet konusuna daha fazla dikkat etmesi gerektiğini konuşıyorlar.

YAVAŞ GELİŞMELER

1973'te iktisatçı Marina Whitman, bir ABD Kongresi heyetine, "İktisat mesleği, kadınların özel sorunları üzerine uzmanlık geliştirmekte yavaş kaldı," demişti. Paul Samuelson çoksatan ders kitabı *İktisat*'ta uç bir argümanı dile getiriyor ve "sezgileri akıllarının önünde birkaç kadın ve birkaç kürsü efendisinin işi" diyerek alaya alıyordu. Whitman'ın tepkisi bunaydı.

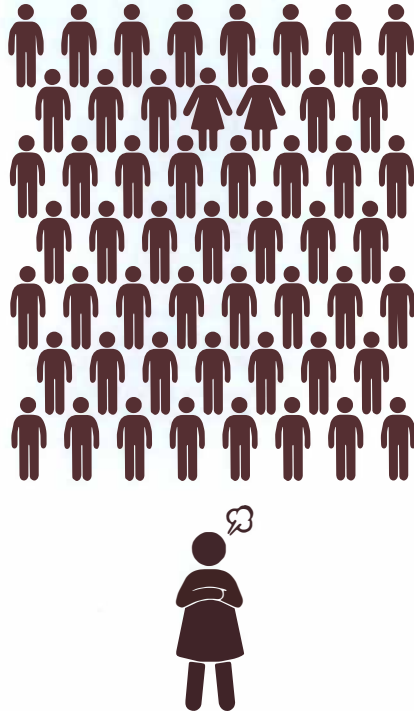
O zamandan beri biraz ilerleme oldu ama çok fazla değil.

CİNSİYET AYRIMCILIĞI

2014 yılında, *Economist* dergisi en etkili yirmi beş iktisatçıyı seçti ve içlerinde kadın yoktu. Elli yılı aşkındır verilen Nobel Ekonomi Ödülü'nü alan seksen bir kişiden sadece ikisi kadındı, onların da sadece biri (2019'daki) gerçekten ekonomistti.

Amerikan Ekonomi Derneği'nin, 2019'da ekonominin durumu hakkında üyeleriyle yaptığı ankette erkeklerin yüzde 40'ı, kadınların ise yalnızca yüzde 20'si, "Ekonomi alanındaki genel iklimden memnunum" ifadesine katıldıklarını veya kesinlikle katıldıklarını belirtti.

Janet Yellen, cinsiyet sorunları üzerine 2019'da düzenlenen bir panelde, cinsiyet ayrımcılığı konusunun ele alınmasının ekonomistler için "en yüksek öncelik olduğunu" söyledi. Sonunda erkekler kulübü olma özelliğini yitirmeye başlayan ekonomi biliminin bir meslek olarak nasıl değiştiğini görmek ilginç olacak.

VERGİ KAÇAKÇILIĞI

İktisat teorisine göre, verginin bir işlevi de gelirlerinin bir kısmını zenginlerden yeniden fakirlere dağıtmaktır. Ancak Panama Belgeleri olarak bilinen finansal belgelerin 2016 yılında sızmasıyla da anlaşıldığı üzere, uygulamada vergi sığınakları sayesinde en zengin kişi ve şirketler genellikle çok az vergi ödemektedir.

ZORLUKLAR

VERGİ CENNETLERİ

Dünya servetinin yaklaşık onda birinin **offshore** vergi cennetlerinde tutulduğu tahmin ediliyor. “Doğrudan yabancı yatırım”ın üçte biri ile yarısı arasının, yakından incelendiğinde “reel ekonomi”ye yapılan uzun vadeli yatırımlar değil, vergi kaçırarak için kurulan deniz aşırı paravan şirketler aracılığıyla yapılan ödemeler olduğu ortaya çıkıyor. Londra veya Vancouver gibi önemli şehirlerde, birçok lüks gayrimenkul holdingler aracılığıyla sahipleniliyor. Suç gelirlerini gizlemek için kumarhaneleri ve lüks gayrimenkulleri kullanmak anlamına gelen, kara para aklamanın “Vancouver modeli”; şehirde büyüyen bir evsizlik krizine katkıda bulunuyor.

GELİR BİLDİRME HİLEİ

Çokuluslu şirketler paralarını nispeten yüksek vergi yükü olan ülkelerde kazanırlar, ancak gelirlerini Bermuda, Britanya Karayipleri, İrlanda veya Lüksemburg gibi düşük vergili ülkelere beyan ederler.

IMF tarafından 2015 yılında yapılan bir araştırma, bu tür hilelerin OECD ülkelerindeki yıllık geliri GSYH'nin yaklaşık yüzde 1'ine eşdeğer bir miktarda azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Fransız ekonomist Gabriel Zucman tarafından önerilen bir çözüm, çokuluslu şirketlerin gelirlerini, satışlarını fiilen yaptıkları yere göre vergilendirmektir.

ETİK

Ortaçağ'da "ekonomi" tartışması, adil fiyat kavramı gibi etik meselelere odaklanmıştı.

EKONOMİDE ETİK

Serbest piyasalara tarihsel vurgu ve piyasa güçlerinin fiyatları doğru bir şekilde belirlediği fikri, **ortaçağ'da etiğe olan ilginin** artık köreldiği anlamına geliyordu, öyle ki –Çek ekonomist **Tomáš Sedláček**'in 2011 tarihli kitabı *İyi, Kötü ve Ekonomi*'de belirttiği gibi– “neredeyse bunun hakkında konuşmak bile sapkınlık sayılıyor”.

INSIDE JOB

Oscar ödüllü belgesel *Inside Job*'ın da belgelediği üzere, yalnızca **finans tüccarlarının** değil, aynı zamanda onların **ponpon kızları** gibi davranan **akademik ekonomistlerin** da etik kusurlarını kamuoyuna sunan **Büyük Finansal Kriz**'in ardından işler değişmeye başladı.

Basit bir örnek olarak, 2008'den 2010'a kadar bir dizi **akademisyen, finansal düzenlemelerin krizden alınan dersleri** de dahil edecek şekilde **nasıl güncellenmesi gerektiğini** tartışmak üzere ABD'deki **Meclis ve Senato heyetlerine** ifade vermeye çağrıldı. **Reuters** tarafından yapılan bir araştırmada, **birçok ekonomistin akademik bağlantılarını** listeledikleri ancak tartışılan **düzenlemeden etkilenecek şirketlere de danıştıklarından** bahsetmedikleri tespit edildi.

Cambridge Journal of Economics'te 2012'de yayımlanan bir araştırmada, “Belki de **bu bağlantılar**, neden sadece birkaç **ana akım ekonomistin yaklaşmakta olan finansal kriz hakkında uyarıda bulunduğu**nu açıklamaya katkı sağlamıştır,” yorumu yapıldı.

ZORLUKLAR

ETİK OLMAYAN PİYASALAR

Bu etik körlüğün yanı sıra bir de **piyasaların doğası gereği etik olmadığı** fikrini göz önüne dahi almayanlar var. **James K. Galbraith**, 2010'da **ABD Senatosu**'na verdiği ifadede, “**Ekonomistler, inceledikleri her krizde sahtekârların rolünü yumuşatarak aktardılar,**” demişti. İktisatçıların **etiğin ve suçun önemini** öğrenmeleri gerekiyor. **Antik dönem ekonomisi, başlamak için iyi bir yer** olabilir.

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

altyapı: binalar, yollar, kanalizasyon, güç kaynakları vb. gibi bir toplumun veya işletmenin faaliyetlerini sürdürmesi için gereken temel fiziksel ve organizasyonel sistemler

arazi vergisi: bir arazi parçasının mülkiyeti üzerinden alınan ve genellikle tahmini değerine dayanan vergi

blok zincir: bir dizi bilgisayarda tutulan ve verilerin değiştirilmesini olanaksız kılan kriptopara birimi işlemleri kaydı

çarpan: GSYH gibi bir ekonomik değişkenin hükümet harcamaları gibi başka bir değişkendir hareketliliğe tepki olarak ne kadar değiştiğini ölçen orantı faktörü

dışlama: genellikle hükümetin ekonominin bir kısmına çok güçlü bir şekilde dahil olduğu ve özel sektöre yer bırakmadığı durumları ifade eder.

doğrusal olmayan denklem: çizildiğinde düz bir çizgi göstermeyen denklem

emtia: kimin ürettiği önemli olmadığı için büyük ölçüde takas edilebilir olan bakır gibi bir mal

fayda: genellikle bir kişinin ekonomik bir işlemde elde ettiği mutluluk veya memnuniyet miktarını ifade eder

Federal Rezerv sistemi: Amerika Birleşik Devletleri'nin 1913'te kurulan merkez bankacılığı sistemi

fırsat maliyeti: bir alternatif seçildiğinde kişinin diğer alternatiflerden kaybedeceği potansiyel kazanç

fikri mülkiyet: insan aklının soyut bir ürünü olan ve telif hakları, patentler, ticari markalar ve ticari sırlarla korunabilen buluş veya tasarım gibi bir mülkiyet türü

finansal balon: varlık fiyatlarının, gelecekteki değerleriyle ilgili yarattığı bulaşıcı heyecan nedeniyle aşırı yükselmesi

fizyokratlar: tarımın tüm zenginliğin nihai kaynağı olduğuna inanan bir onsekizinci yüzyıl Fransız iktisatçı grubu

genel denge: fiyatların istikrarlı olduğu ve tüm piyasaların açık olduğu hayali bir ekonomi durumu

gerçek fiyat: bir malın genel enflasyon veya deflasyon seviyelerine göre ayarlanmış fiyatı

geribesleme: bir sinyalin bir kısmının kaynağa geri beslendiği ve böylece mikrofonun hoparlöre doğrultulduğunda olduğu gibi sinyali yükselttiği durum

Green New Deal (Yeşil Yeni

Anlaşma): iklim değişikliği ve eşitsizlikle mücadele etmeyi amaçlayan bir Birleşik Devletler mevzuat paketi

hazine bonoları: Amerika Birleşik Devletleri'nde, bir yıl veya daha kısa sürede vadesigelen ve faiz ödemeyen kuponsuz tahviller

iskonto oranı: merkez bankasının diğer bankalara borç vermek için uyguladığı minimum faiz oranını ifade eder veya gelecekteki nakit akışlarının bugünkü değerini belirlemek için kullanılan getirisi oranı anlamına gelir

kaotik sistem: gelecekteki evrimi kesin başlangıç koşullarına (başlangıç noktası) bağlı olan sistem

kapalı ekonomi: dış ticaret yapmayan, dolayısıyla izole olarak kabul edilebilecek ekonomi

kapitalizm: ticaret ve sanayinin devletten ziyade özel mülk sahipleri tarafından kontrol edildiği sistem

karmaşık sistem: dünyanın atmosferi, canlı hücre veya insan ekonomisi gibi birçok etkileşimli bileşenden oluşan ve sürekli yeni özellikler gösteren sistem

korelasyon: rasgele değişen iki veri kümesi arasındaki ilişki – güçlü bir korelasyon, ikisinin birlikte değişme eğiliminde olduğu anlamına gelirken, korelasyon olmaması bunların tamamen bağımsız olduğu anlamına gelir

likidite: kısa sürede kolayca satılabilen varlıkların mevcudiyeti

marjinal: bir miktarın toplamına oranla bakıldığında gerçekleşen küçük değişiklikle ilgilidir

neoklasik iktisat: bireycilik, rasyonalite ve denge kavramlarına dayanan bir ekonomi ekolü

Nobel Ekonomi Ödülü: Alfred Nobel'in ölümünden yetmiş yıl sonra, 1969'da İsveç Bankası tarafından verilmeye başlanan Alfred Nobel'in Anısına Ekonomi Bilimlerinde The Sveriges Riksbank Ödülü'nü ifade eder

nominal fiyat: bir malın para cinsinden fiyatı

oynaklık: belirli bir menkul kıymet için getiri dağılımının istatistiksel bir ölçüsü

oyun teorisi: karar vericiler arasındaki stratejik etkileşimi inceleyen bir matematik dalı

ölçek ekonomisi: artan operasyon ölçeğiyle orantılı elde edilen maliyet avantajı

para arzı: bir ülkedeki toplam para miktarı, genellikle dolaşımdaki para birimi artı vadesiz mevduat miktarı olarak tanımlanır, ancak daha geniş ölçütlerin de kullanılması mümkündür

parasalcılık: ekonominin en iyi para arzının kontrolü yoluyla yönetileceğini söyleyen bir düşünce biçimi

rezerv para birimi: dünya çapındaki merkez bankalarının döviz rezervlerinin önemli bir kısmı olarak ellerinde bulundukları para birimi

rezerv: bankaların mevduat sahiplerine geri ödemek için ellerinde bulundukları para

riskyönetimi: gelecekteki olası finansal riskleri belirleme, analiz etme ve bunlara karşı tedbir alma uygulaması

risksiz oran: bir yatırımcının hazine bonusu gibi risksiz bir yatırımdan bekleyeceği faiz oranı

sermaye: finansal kazanç için yatırıma aktarılan ya da kullanılan para veya varlık

sıfır toplamı oyun: bir kişinin kazancının diğer katılımcıların kayıplarıyla tam olarak dengelendiği durum

son kredi mercii: merkez bankalarının aksi takdirde yeterli likit varlık elde edemeyecek olan özel bankalara destek sunmak için üstlendiği rol

tefecilik: fahiş bir faiz oranıyla borç para vermek

temerrüt: borcu ödeyememek

toplam: bir dizi ayrı öğenin eklenmesiyle oluşan bütün

üretim faktörleri: klasik iktisatta bunlar toprak, emek ve sermayedir

vergi cenneti: yabancı yatırımcılara çok düşük vergi oranları ve ayrıca genellikle mali gizlilik sunan ülke veya yer

yeni özellik: temel yasalardan veya ilkelerden kaynaklanan, ancak gelişimin tahmin edilemeyen karmaşık bir sistemin özellik veya davranışı

İLAVE OKUMA

George A. Akerlof ve Robert J. Shiller, *Sazan Avı*

Catherine Eagleton ve Jonathan Williams, *Paranın Tarihi*

Joe Earle, Cahal Moran ve Zach Ward- Perkins, *The Econocracy: The Perils of Leaving Economics to the Experts*

Norbert Häring ve Niall Douglas, *Economists and the Powerful*

Daniel Kahneman, *Hızlı ve Yavaş Düşünme*

Satoshi Nakamoto, "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System", <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>

David Orrell, *Economyths: 11 Ways Economics Gets It Wrong*

Thomas Piketty, *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*

Kate Raworth, *Simit Ekonomisi*

Tomáš Sedláček, *İyi, Kötü & Ekonomi – Gılgamış'tan Wall Street'e İktisadi Anlam Arayışı*

Jack Weatherford, *Para*

EKONOMİ HAKKINDA BİLMENİZ GEREKEN HER ŞEY, HEM DE BİR BAKIŞTA

TÜKETİM

YATIRIM TÜKETİCİ BÜTÇESİ

Bir Bakışta Ekonomi, ekonomi bilimine dair tüm önemli bilgi ve düşüncüyü tek ciltte bir araya getiriyor. Her sayfa, bilmeniz gereken en önemli gerçekleri bir bakışta konuya hâkim olabilmemiz için küçük parçalar halinde sunuyor.

Adam Smith'ten Karl Marx'a, vergilendirmeden borç krizine ve eşitsizlikten ekonomik özgürlüğe kadar her önemli kişi, keşif, tartışma ve kavram kısa ve öz olarak dikkat çekici metin ve grafiklerle açıklanıyor.

Bilgiye aç ve zamanı kısıtlı olanlar için mükemmel olan bu görsel odaklı koleksiyon,

ekonomiyi ilginç ve erişilebilir kılıyor. Bilmeniz gereken her şey –ve daha fazlası– tek bir ciltte toplandı.

DAVID ORRELL, Kanadalı bir yazar ve matematikçidir. Karmaşık sistemler, sistem biyolojisi, ekonomi ve matematik modellemeleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Yazıları *New Scientist*, *Financial Times*, *The Economist*'te yayınlanmıştır. 2011 Ulusal İş Kitabı Ödülü almış *Economyths* de dahil olmak üzere ekonomi alanında çeşitli kitapları ondan fazla dile çevrilmiştir.

EKONOMİ NEDİR?

VERGİ KAÇAKÇILIĞI

